

Kriminaalmenetluse seadustikuja teiste seaduste muutmise seaduse (kohtumenetluse optimeerimine ja kohtulahendite avalikkus) eelnõu seletuskiri

1. Sissejuhatus

1.1. Sisukokkuvõte

Eelnõukohase seadusega muudetakse kriminaalmenetluse seadustikku, riigilõivuseadust ja riigi õigusabi seadust. Kehtiv kriminaalmenetluse seadustik võeti vastu 2004. aastal, seda on korduvalt muudetud (sh suuremad muudatused 2011. ja 2014. aastal), viimati 2023. aasta märtsis. Ehkki Eesti kriminaalmenetlus on rahvusvahelises võrdluses kiireimate ja tõhusamate hulgas, ei võimalda kehtiv menetlusseadustik alati piisavalt paindlikkust selleks, et tagada kriminaalasjade kiire ja ratsionaalne lahendamine, eriti ülimahukate kriminaalasjade puhul, mis sageli on ka avalikkuse suure tähelepanu all¹.

Katseid kriminaalmenetlust terviklikult revideerida on tehtud alates 2016. aastast, ent need on erinevatel põhjustel pooleli jäänud. 2023. aastal otsustas Justiitsministeerium kriminaalmenetluse reformiga edasi liikuda etapiviisi. Eelnõu keskendub eeskätt kohtumenetluse muutmisele otstarbekohasemaks, lihtsamaks ja paindlikumaks.

Justiitsministeeriumi analüüs² ja Harju Maakohtus tehtud teenistuslik järelevalve³ osutasid mitmele konkreetsele seadusest tulenevale kitsaskohale, mis muudavad eriti mahukate asjade menetlemise põhjendamatult kohmakaks, tekitavad tarbetuid ja ajamahukaid vaidlusi ega lase tõhusalt tõkestada pahatahtlikke menetluse venitamise katseid. Lisaks laekus ka kooskõlastusringil täiendavaid ettepanekuid kriminaalmenetluse optimeerimiseks. Nende probleemide lahendamiseks tehakse järgmised tähtsamad muudatused.

1. Sätestatakse omaksvõtt faktiliste asjaolude tuvastatuks lugemise alusena.
2. Täpsustatakse kaitsja vahetamist käsitlevaid sätteid ja kohtule antakse võimalus määrata asenduskaitsja ka sellisele isikule, kel küll on kaitsja, kuid kes kaitsjaid vahetades või väga hõivatud kaitsjat palgates menetlust venitaks.
3. Laiendatakse kohtuliku arutamise võimalusi olukorras, kus süüdistatav kohtust kõrvale hoiab.

¹ Vt nt <https://www.postimees.ee/8049082/uhaksa-aastat-tagasi-alanud-kriminaalasi-sai-esialgse-lahenduse>, <https://www.err.ee/1609281897/kajar-lember-kusib-kohtuvintsutuste-est-kahjutasu>, <https://www.aripaev.ee/uudised/2014/06/30/maadevahetuse-saaga-labi-suudi> või <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/120175684/prokuror-tahab-alkaemaksu-votmises-suudistatavale-kohtunik-eveli-vavrenjukile-sokivangistust>.

² Analüüs ja ettepanekud kriminaalasjade menetlemise kiiremaks ja ökonoomsemaks muutmiseks. Kriminaalpoliitika lühianalüüs 1/2023 (<https://www.just.ee/sites/default/files/documents/2023-04/Anal%C3%BC%C3%BCs%20ja%20ettepanekud%20kriminaalasjade%20menetlemise%20kiiremaks%20ja%20%C3%B6konoomsemaks%20muutmiseks.pdf>).

³ Harju Maakohtu esimehe kohustuste täitmise järelevalve aruanne (<https://www.just.ee/media/2483/download>).

4. Piiratakse määruskaebuste esitamise võimalust neis olukordades, kus määrust saab tõhusalt vaidlustada ka kriminaalasja lõpplahendi peale kaevates, kui määruskaebemenetlus kriminaalasja menetlemist põhjendamatult venitaks.
5. Täpsustatakse, kuidas peaks käima kohtumenetluse poolte vahel tõendite kättesaadavaks tegemine, et vähendada üllatusi menetluses.
6. Vaidlused tõendi lubatavuse üle tuuakse kohtulikku eelmenetlusesse, et vähendada igaks juhuks liiaselt tõendite esitamist.
7. Täpsustatakse risküsitluse reegleid, et vältida vaidlusi küsitlusjärjekorra üle ja muuta risküsitlus sujuvamaks.
8. Kohtule antakse võimalus sekkuda esemeliste tõendite avaldamise protsessi, kui pool on tõendi avaldamiseks valinud ilmselgelt ebaotstarbeka viisi.
9. Pooltele antakse võimalus kohtuasjas enne kohtuvaidlusi esitada kohtule kirjalikke seisukohti, mida ei ole vaja kohtus suuliselt ette lugeda.
10. Avardatakse võimalusi tsiviilhagi ja avalik-õigusliku nõudeavalduse kriminaalasjas läbi vaatamata jätmiseks ja tsiviilkohtumenetlusesse suunamiseks, et vältida olukordi, kus süüküsimuse lahendamine takerdub keeruliste ja mahukate või selgelt põhjendamatute tsiviilvaidluste taha, mida kannatanu saaks lahendada ka muus menetluses.
11. Korrastatakse lühimenetluse reegleid, et vältida iseenesest lühimenetluseks sobivate asjade sattumist üldmenetlusesse.

Kõik nimetatud muudatused on kooskõlas võistleva kohtumenetluse loogikaga ning aitavad menetlusressurssi jagada otstarbekamalt, et pooled saaks vaidluses keskenduda nendele küsimustele, mis päriselt ongi vaidluse all, kulutamata põhjendamatult aega ja vahendeid nende kriminaalasja aspektide käsitlemisele, milles kõik pooled on üksmeelel.

1.2. Eelnõu ettevalmistajad

Eelnõu ja seletuskirja koostas justiitsministeeriumi karistusõiguse ja menetluse talituse juhataja Andreas Kangur (andreas.kangur@just.ee) ning kohtumenetluse avalikkust puudutavas osas Justiitsministeeriumi justiitshalduspoliitika osakonna kohtute talituse nõunik Marilin Reintamm (marilin.reintamm@just.ee). Riigi Teataja seaduse muudatused on koostanud Riigi Teataja talituse nõunik Valter Hans Lani (valterhans.lani@just.ee). Eelnõu töötas välja süüteomenetluse arendamise juhtgrupp, kuhu kuulusid riigikohtunik Heili Sepp, Tallinna Ringkonnakohtu kohtunikud Elina Elkind ja Markus Kärner, Pärnu Maakohtu kohtunik Tambet Grauberg, riigiprokurör Laura Aiaots, vandeadvokaat Oliver Nääs, siseministeeriumi nõunik Ott Aarma, TÜ õiguspsühholoogia õppejõud Annegrete Palu ning emeriitriigikohtunik ja TÜ kriminaalmenetluse õppejõud Eerik Kergandberg. Lisaks konsulteeriti eelnõu väljatöötamisel veel paljude Eesti õiguspraktikutega. Eelnõu on keeleliselt toimetanud Justiitsministeeriumi õiguspoliitika osakonna õigusloome korralduse talituse toimetajad Aili Sandre (aili.sandre@just.ee) ja Mari Koik (mari.koik@just.ee).

1.3. Märkused

Eelnõule eelnes väljatöötamiskavatsus.

Kriminaalmenetluse revisjoni esialgse eelnõu väljatöötamiskavatsus avaldati 09.02.2017. Seejärel läbis eelnõu 04.05.2018 kooskõlastamisringi ja pärast täisdigitaalsele kriminaalmenetlusele üleminekuks vajalike sätete täiendusi saadeti kriminaalmenetluse seadustiku revisjoni eelnõu uuesti kooskõlastamisele 18.07.2019, mille järel esitati KrMS revisjoni eelnõu⁴ Riigikogule, ent eelnõu vastuvõtmiseks ei olnud poliitilist tahet ja eelnõu jäi esitatud kujul Riigikogus lõpuni menetlemata. Üldmenetluse lihtsustamise ja kohtumenetluse aja lühendamise kohta avaldati täiendav väljatöötamiskavatsus 25.09.2020⁵, milles olid esitatud praeguse eelnõu olulisemad aspektid, mida varem ei olnud arutamisele pandud (nt omaksvõtu instituudi lisamine, kohustuslikust eelistungist loobumine, kaitsja tõendite prokuratuurile esitamine, kaitsja vahetamise ja asendamise piirangud, menetlustoimingute topeltvaidlustamisest loobumine). Esitatud tagasisidet on suurel määral võetud arvesse eelnõu koostamisel. Arvestades, et eelnõu eesmärgiks on konkreetselt kohtumenetluse optimeerimine, kohtueelse menetluse temaatikaga selles eelnõus tegeletakse üksnes niivõrd, kui võrd see on kohtumenetluse optimeerimise seisukohast hädavajalik.

Eelnõu käis kooskõlastusringil, mille käigus laekusid sisulised arvamused Riigiprokuratuurilt, Advokaadurilt, Riigikohtult, Harju Maakohtult, Pärnu Maakohtult, Tartu Maakohtult, Viru Maakohtult, Eesti Arstide Liidult, Maksu- ja Tolliametilt, Rahandusministeeriumilt ja Siseministeeriumilt. Kooskõlastusperioodi ajal tutvustati eelnõud ka kõikide maakohute kohtunikele kohtutes toimunud infotundides. Tagasisidet on suures osas arvestatud, seletuskirjale on lisatud kooskõlastustabel, millest see täpsemalt nähtub. Eelnõu lahenduste aluseks on lisaks Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika lühianalüüs 1/2023 „Analüüs ja ettepanekud kriminaalasjade menetlemise kiiremaks ja ökonoomsemaks muutmiseks“⁶ ning 2020. aasta märtsis avaldatud Harju Maakohtu esimehe kohustuste täitmise järelevalve aruanne.⁷

Eelnõuga on liidetud ka nn kohtumenetluse avalikkuse eelnõu (574 SE, langes Riigikogu menetlusest pärast esimest lugemist välja seoses koosseisu volituste lõppemisega)⁸ kriminaalmenetlust puudutavad sätted, mida on mõningal määral muudetud – terminina võetud ühtlaselt kasutusele „avalikustamine“ ning välja on jäetud nn ajakirjanduse erand toimikuga tutvumise puhuks, kui võrd ajakirjanduse mõiste on tänapäeval sedavõrd laialivalguv, et lõppastmes on mõistlik reguleerida toimikuga tutvumise õigus kõikide menetlusväliste isikute jaoks samamoodi.

Eelnõu ei ole seotud muu menetluses oleva eelnõuga.

Eelnõu ei ole seotud Euroopa Liidu õiguse rakendamisega.

Eelnõu on seotud Vabariigi Valitsuse tegevusprogrammiga.

Vabariigi Valitsuse tegevusprogrammi 2023–2027 p 11.4 näeb ette järgmise tegevuse: uuendada kriminaal- ja kohtumenetlust eesmärgiga kiirendada menetlust, tagades kohtumenetluses osapooltele võrdsed õigused ja nende kaitse.

⁴ <https://eelnou.valitsus.ee/main/mount/docList/e9a33b45-c8fd-4af5-b236-c65681a22479> -- kontrollitud 26JUN2024.

⁵ <https://eelnou.valitsus.ee/main/mount/docList/6e6c03a2-5535-4f42-a1da-fadc5583206a> -- kontrollitud 26JUN2024.

⁶ <https://www.just.ee/sites/default/files/documents/2023-04/Anal%C3%BC%C3%BCs%20ja%20ettepanekud%20kriminaalasjade%20menetlemise%20kiiremaks%20ja%20%C3%B6konoomsemaks%20muutmiseks.pdf> – kontrollitud 26JUN2024.

⁷ <https://www.just.ee/media/2483/download> – kontrollitud 26JUN2024.

⁸ <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnou/eelnou/e2ba4498-ddf5-447b-95a6-9aace9256765/halduskohtumenetluse-seadustiku-ja-teiste-seaduste-muutmise-seaduse-eelnou-kohtumenetluse-avalikkus>

Eelnõukohase seadusega muudetakse järgmisi seadusi:

- 1) kriminaalmenetluse seadustik (01.11.2024);
- 2) kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seadus (01.07.2018)
- 3) riigilõivuseadus (01.01.2025)
- 4) Riigi Teataja seadus (01.04.2023);
- 5) riigi õigusabi seadus (01.01.2024);
- 6) väärtemenetluse seadustik (01.01.2025).

Eelnõu seadusena vastuvõtmiseks on vajalik Riigikogu koosseisu hääلteenamus, sest kriminaalmenetluse seadustik ja väärtemenetluse seadustik kuuluvad PS § 104 lõike 2 punktis 14 märgitud kohtumenetluse seaduste hulka.

2. Eelnõu eesmärk

2.1. Eesmärgid

Eelnõukohasel seadusel on kolm põhilist eesmärki:

- 1) muuta menetlusressursi kasutamine kriminaalkohtumenetluses otstarbekamaks, samas ohtu seadmata inimeste põhiõigusi;
- 2) tõkestada menetluse pahatahtlikku venitamist;
- 3) suurendada kohtumenetluse avalikkust.

2.2. Lahendatavad probleemid ja eelnõuga loodavad lahendused

2.2.1. Vaieldavate ja vaidluse all mitte olevate asjaolude eristamise võimatus üldmenetluses

Kriminaalasjade üldmenetluses ei ole kehtiva seaduse alusel võimalik erinevalt käsitleda vaidluse all olevaid faktiküsimusi ning neid faktiküsimusi, mille üle vaidlust ei ole, mistõttu tuleb üldmenetluses tõendeid uurida ja hinnata ka nende faktiväiteid, milles vaidlus puudub. Seetõttu kulutatakse kohtu ja kohtumenetluse poolte aega seal, kus see lisaväärtust ei anna.

Lahendus: omaksvõtt faktiliste asjaolude tuvastamise alusena

Kriminaalmenetlusesse luuakse faktiliste asjaolude tuvastamise alusena üldtuntuse ja tõendatuse kõrvale kolmas võimalus – omaksvõtt. Selliselt on kohtumenetluse pooltel võimalik juba enne kohtuistungit eelmenetluses, aga ka kohtuistungi käigus, tingimusteta ja vabatahtlikult üksteise faktiväidetega nõustudes piirata nende faktiliste asjaolude ringi, mille kohta on vaja kohtus tõendeid esitada ja uurida ning sellega menetluses kuluvat aega säästa. Seejuures jääb kohtule piiramatult võimalus ka asjaolude omaks võetaks tunnistamisest keelduda ja sellisel juhul tuleb pooltel asjaolu tõendada. Kui aga kohus on omaksvõtu vastu võtnud, on see üldjuhul siduv nii pooltele kui ka kohtule, mis võimaldab edasises menetluses tugineda teadmisele, et mingi asjaolu on juba tuvastatud ja seda enam tõendada ei ole vaja.

2.2.2. Kaitsjate vahetamisega põhjustatakse mahukates menetlustes suuri viivitusi

Süüdistataval on õigus kaitsja abile ja üldmenetluses on kaitsja osalemine kohustuslik. Justiitsministeeriumi analüüs osutab, et mahukates kriminaalasjades on kaitsja vahetamine

osutunud üheks oluliseks menetlust venitavaks teguriks, kuna kaitsja vahetamine mahukas kriminaalasjas toob alati kaasa uuele kaitsjale aja andmise vajaduse enda asjaga kurssi viimiseks. Muidugi võib kaitsja vahetamine olla tingitud täiesti legitiimsetest põhjustest (nt kliendil saab raha otsa), kuid osad süüdistatavad kasutavad kaitsja vahetamise võimalust ka pahatahtlikult menetluse venitamiseks, menetlusseadustik selle tõkestamiseks aga võimalusi ei anna. Omaette probleemi kujutab see, kui kaitsjaga lepingu lõpetamisest või uue kaitsja palkamisest menetlejale ei teatata.

Lahendus: asenduskaitsja paralleelselt põhikaitsjaga

Kohtule antakse võimalus määrata riigi õigusabi korras asenduskaitsja paralleelselt põhikaitsjaga, kui kaitsja ei ole suuteline ebamõistlikult pika aja jooksul oma kalendris leidma sobilikku aega kohtuistungiteks või ei saa muul põhjusel oma kohustusi täita. Sellisel juhul on süüdistatava enda valitud kaitsjal küll võimalus kohtuistungitel osaleda ja seal oma ülesandeid täita, kuid kui ta mingil põhjusel kohale ei ilmu, võtab tema töö üle kohtu määratud kaitsja, kes on selleks ajaks juba materjalidega tuttav.

Samuti saab menetleja võimaluse määrata asenduskaitsja juhul, kui süüdistatav on kaitsjat vahetada otsustanud, aga kaitsja vahetamine põhjustaks menetluses viivituse. See küll ei välistaks viivitust täielikult, kuid võrd ka asenduskaitsja vajab aega kriminaalasja materjalidega tutvumiseks, kuid väldiks viivitusi edasiselt, kui süüdistatav veelkord peaks otsustama kaitsjat vahetada.

Selleks, et süüdistatava poolt pahatahtlikku venitamist tõhusamalt tõkestada, on ka kohtul võimalus põhikaitsjaga paralleelselt asenduskaitsja määramise puhul arvata menetluskulude hulka vaid määratud asenduskaitsja õigusabitasu ning jätta süüdistatava enda valitud kaitsjate kulud lõpplahendist sõltumata süüdistatava enda kanda.

Lahendus 2: kaitsjale kohustus teavitada menetlejat lepingu lõppemisest

Seadusemuudatusega pannakse kaitsjale kohustus kliendisuhete lõppemisest viivitamata menetlejat teavitada. See aitab vähendada üllatusi menetlustoimingutel, kus isik küll ilmub, kuid alles saabudes teatab, et tal kaitsjat ei ole ning kaitsja määramiseks tuleb menetlustoiming edasi lükata.

2.2.3. Süüdistatava puudumine kohtuistungilt põhjustab viivitusi kohtulikus arutamises

Süüdistataval on õigus olla kohtus oma asja arutamise juures. See on ülemaailmselt tunnustatud ühe õiglase kohtumenetluse põhilise garantiina. Seetõttu on kohtupidamises vaja tagada süüdistatavale võimalus asja arutamises osaleda. Süüdistatava osalemine kohtulikul arutamisel täidab ka kohtumenetluse hariduslikku ja tseremoniaalset funktsiooni, st on avalikes huvides. Justiitsministeeriumi analüüs osutab aga, et süüdistatavate põhjendamatu kõrvalehoidmine kohtumenetlusest on ühine joon pea kõikides pikale veninud üldmenetlustes. Kehtiv õigus lubab kohtulikke arutamist ilma süüdistatava osavõtuta küllaltki piiratud juhtumitel ning nõuab süüdistatava isiklikku kohalolekut ka sellistes olukordades, kus Euroopa inimõiguste konventsiooni standardid lubaksid kohtulikke arutamist süüdistatava osaluseta.⁹ Mitme süüdistatavaga kriminaalasjas toob ühe süüdistatava kohtust puudumine kaasa kriminaalmenetluse venimise ka kõikide teiste süüdistatavate jaoks. Kui aga süüdistatavad sellises asjas kohtust puuduvad järjepanu, võib viivitus venida selliseks, et ohtu satub kriminaalasja arutamine mõistliku aja jooksul.

Lahendus: seadustada senisest selgemalt võimalus kriminaalasja arutada video vahendusel

⁹ Vt nt EIK käsitlust kohtuasjas *Sejdovic v. Italy* [GC], 56581/00 (2006).

Kohus võib alati lubada süüdistataval osaleda kohtuistungil video vahendusel, kui kohtu hinnangul on kaitstud nii avalikud huvid kui tagatud ka süüdistatava kaitseõigus. Seejuures tuleb silmas pidada, et kaitseõiguse tagamiseks ei piisa üksnes kaitsja viibimisest kohtuistungil või sellest, et kaitsja saab kohtuga suhelda samamoodi elektroonilise kanali kaudu – kaitseõiguse efektiivselt tagamiseks on vajalik ka kaitsja turvaline ühendus süüdistatavaga ning võimalus süüdistatavaga nõu pidada kohtuliku arutamise vältel. Kuidas seda konkreetsel juhul tagada või kas see konkreetsel juhul tagatud on, seda peab kohus iga kord hindama. Enamasti peaks olema aktsepteeritav süüdistatava osalemine video vahendusel lihtmenetluse kohtuistungil.

Video vahendusel peetava kohtuistungil jälgimiseks tuleb luua kohtumajas võimalus mõistlikule hulgale pealtvaatajatele ning istungil osalemiseks neile isikutele, kellel endal vajalikku videoseadet ei ole. Selle lahendusega üksiti lahendatakse ka probleem videoistungite avalikkuse tagamisega: istungit on võimalik soovi korral jälgida kohtumajas või nn justiitspunktis.

Lahendus 2: laiendada võimalusi kriminaalaja arutamiseks süüdistatava osavõtuta

Üldreeglina peaks kohtulik arutamine toimuma süüdistatava osavõtul. Kui avalikud huvid ja kaitseõiguse tagamise vajadus süüdistatava isiklikku osavõttu kohustuslikult ei tingi, peabki kohtul olema ka võimalik asja arutamiseks edasi minna, ilma et süüdistatav kohtusaalis viibiks. Selleks võimaldatakse kriminaalaja arutada ilma süüdistatavata neis olukordades, kus süüdistatav kas sõnaselgelt või konkludentset on väljendanud, et ta kohtulik arutamisel osalemisest huvitatud ei ole. Kohus peab siiski igal juhul veenduma, et süüdistatavat kergekäeliselt kohtuistungil osalemise võimalusest ilma ei jäta, kui süüdistataval on eemalviibimiseks mõjuv põhjus. Muudatusega luuakse kohtule lisavõimalus üle saada süüdistatava puudumise tõttu tekitatud menetlustakistusest ja tagada kriminaalaja lahendamine mõistliku aja jooksul.

Lahendus 3: seadustada võimalus arstitõendi välja andnud arsti ülekuulamiseks

Omaette probleemiks on kujunenud süüdistatavate väited, justkui nad ei saaks kohtuistungil osaleda terviseprobleemide tõttu, tervisetõendeid aga väljastatakse kohati küllalt kergekäeliselt ja mõnikord patsienti nägematagi. Seadusemuudatusega sätestatakse sõnaselgelt, et tervishoiutöötajal ei ole õigust ütluste andmisest keelduda, kui ütlused puudutavad sellise isiku tervist, kes väidab, et tema vilets tervislik seisund on mõjuvaks põhjuseks kohtusse mitte ilmuda. Muudatusega tekib kohtul võimalus kontrollida ja täpsustada tervisetõendites sisalduvaid andmeid ja tõendi väljastaja peab võtma isikliku vastutuse tõendi õigsuse eest.

2.2.4. Mahukad ja muidu probleemsed tsiviilhagid takistavad kriminaalajade efektiivset menetlemist

Selleks, et tagada kannatanute õiguste parem kaitse, näeb Eesti kriminaalmenetluse korraldus kannatanutele ette võimaluse esitada kriminaalajaga üheaegselt läbivaatamiseks ka tsiviilhagi, mille alus süüdistusega suures määras kattub ja mille esemeks on kuriteoga kahjustada saanud hüveolukorra taastamine. Ehkki tavapäraselt nõutakse sellistes hagides kuriteoga tekitatud kahju hüvitamist, võib tsiviilhagis ka kriminaalmenetluses põhimõtteliselt esitada kõiki nõudeid, mida tsiviilhagis tsiviilkohtumenetluseski tohiks. Seetõttu on kriminaalajades aeg-ajalt esitatud ka selliseid tsiviilhagisid, mis mahukuselt ja keerukuselt oluliselt ületavad lahendatava kriminaalaja ning muutuvad seetõttu takistuseks kriminaalaja kiirel ja efektiivsel lahendamisel. Selle tulemusena lükkub süüküsimuse lahendamine kaugele tulevikku ning süüdimõistmise korral mõistetud karistuse mõjukus väheneb.

Sama probleemi teiseks ilminguks võib pidada ebarealistlike haginõuete esitamist, mille tulemusel ei ole kriminaalasja võimalik lahendada lühimenetluses, kuna hagi osalise rahuldamata jätmise asemel tagastavad kohtud sageli kriminaalasja prokuratuurile üldmenetluses arutamiseks.

Eraldi probleem on kannatanud, kes küll oma varalise seisundi poolest riigi õigusabile võiksid kvalifitseeruda (või ka siis mitte), kuid kes õigusabi ei otsi ja kelle õigused jäävad seetõttu kriminaalmenetluses kaitseta. Kehtiv seadus ei võimalda menetlejal määrata ega taotleda riigi õigusabi sellisele kannatanule, kellest on näha, et ilma kvalifitseeritud esindajata pole kannatanu oma õigusi ja huvisid suuteline maksma panema.

Lahendus: luua lisavõimalused menetlejale tsiviilhagi kriminaalmenetluses läbi vaatamata jätmiseks

Töögrupi eelistatud lahendus probleemiga tegelemiseks praegu on avardada menetleja võimalusi tsiviilhagi läbi vaatamata jätmiseks. Eelkõige peaks selline võimalus olema lühimenetluses, kuid ka üldkorras lahendatava kriminaalasja puhul peaks kriminaalasja lahendamine olema esmase tähtsusega ning kui tsiviilhagi hakkab kriminaalasja otstarbekat ja kiiret lahendamist takistama, tuleks see jätta lahendamiseks tsiviilkohtumenetluse korras.

Lahendus 2: laiendada kannatanutele riigi õigusabi andmise aluseid

Muudetakse riigi õigusabi seadust ja kriminaalmenetluse seadustikku selliselt, et riigi õigusabi saaks määrata ka sellisele kannatanule, kes ise oma huvide eest seista ei suuda, ehkki talle eestkostjat määratud ei ole. Lahendus võib tuua mõningat lisakulu riigile, kuid see-eest paraneks kannatanute õiguste kaitse kriminaalmenetluses ja tsiviilhagiavalduste kvaliteet.

2.2.5. Kriminaalasjades esitatakse ebamõistlikult palju kumulatiivseid tõendeid

Justiitsministeeriumi analüüsis ja Harju Maakohtu järelevalvearuandes nenditakse, et kriminaalasjade üldmenetluses toimub sageli ületõendamine: sama asjaolu tõendamiseks esitatakse kohtule selge põhjusega suur hulk erinevaid tõendeid, millega koormatakse menetlust nii tõendite esitamise ajal kui tehakse ka kohtule lisatööd tõendite hindamise ajal. Selle peamine põhjus on asjaolu, et pooled ei saa olla kindlad, et kohus juba vastuvõetud tõendit hiljem otsuse tegemisel lubamatuks ei tunnista. Kahetsusväärset on kehtiva seaduse § 305¹ lõige 3 muutunud nn ventiilsättest reeglipäraseks mugavuslahenduseks: kohtunikud hoiduvad tõendite lubatavust hindamast enne kohtuotsuse tegemist, võtavad kõik tõendid vastu ja uurivad neid, kuid võivad hiljem siiski ka lubamatuks tunnistada ja tõendite hulgast välja arvata. Lisaks ületõendamisele toob selline praktika kaasa veel olukorra, kus kohtu siseveendumust hakkavad kujundama need tõendid, mis on õiguslikult lubamatud ja millele kohus tegelikult üldse tugineda ei tohiks.

Lahendus: tõendite lubatavuse hindamise küsimuse toomine eelmenetluse faasi

Muudatusega kohustatakse pooli võimalikud vaidlused tõendi lubatavuses tõstatama võimalikult eelmenetluses ning kohtule pannakse kohustus need vaidlused eelmenetluses ka lahendada. Vaid juhul, kui tõendi lubatavuse küsimust ei olnud mingil põhjusel võimalik eelmenetluses tõstatada, on põhjendatud selle küsimuse tõstatamine hiljem, kohtuliku arutamise ajal. Kui kohus otsustabki tõendi lubamatuks tunnistada, tuleb tõendi kaotanud poolele anda võimalus esitada sama asjaolu kohta muid tõendeid. Selline kord aitab tagada, et pooled ei hakkaks kohtumenetlust igaks juhuks koormama kumulatiivsete tõenditega. Nii säästetakse menetlusressurssi ja kasutatakse kohtumenetluse aega otstarbekamalt.

Lahendus 2: piirata oluliselt kohtu võimalust juba vastu võetud tõendeid hiljem siiski lubamatuks tunnistada

Muudatusega piiratakse võimalust kohtuotsuse tegemisel tunnistada lubamatuks mõni tõend, mis kohtulikul arutamisel on vastu võetud. Kuivõrd kõik lubatavuse vaidlused peaks ära pidama eelmenetluses ja juhul, kui see mingil põhjusel ei ole võimalik, siis hiljemalt kohtuliku arutamise ajal, saab olukord, kus kohus otsust tehes esimest korda põrkub tõendi võimaliku lubamatusega, olla väga erandlik. Seetõttu nähakse ette, et kohus võib niimoodi otsuse tegemisel lubamatuks tunnistada üksnes selliseid süüstavaid tõendeid, mis on saadud süüdistatava põhiõiguste raske rikkumise tulemusel. See on kaitseventiilik, mis aitab maandada ohtu, et kaitsja viletsa töö tulemusena mõistetakse inimene süüdi ebaseaduslike tõendite alusel. Prokuröriks kui riigi esindajalt eeldab seadusandja piisavat tähelepanelikkust, et kaitsja tõendi lubatavust puudutav võimalik vaidlus saaks üles tõstetud juba varem.

Väärilahendi vältimiseks võib olla hädavajalik vastu võtta ka selline tõend, mis küll on kogutud olulise menetlusrikkumisega, kuid näitab selgelt, et süüdistatav ei ole kuritegu toime pannud. Tõendi kohtukõlbmatuks tunnistamine on eelkõige heidutusmeede, vältimaks raskeid ja tahtlikke menetlusõiguse rikkumisi prokuratuuri ja uurimisasutuste poolt. Kohtunikele tähendab see seadusemuudatus, et nad peavad tõendite lubatavust hindama enne, kui nad tõendi vastu võtavad. Seda praegu sageli ei tehta ja kohus võtab vastu ka tõendeid, mis hiljem osutuvad lubamatuks ja mille sisuga kohus poleks üldse tohtinud kokku puutuda.

2.2.6. Asjad, kus vaidlust tõendite üle ei ole, tulevad üldmenetlusesse

Üldmenetlus on kõige keerulisem ja kulukam kriminaalmenetluse liik, mille põhiline ülesanne on tagada süüdistatava põhiõigused ja minimeerida võimalus, et kriminaalasjas tehakse väärilahend. Selliste kriminaalaskjate jaoks, kus tõendite üle vaidlust pole, on menetluskorras ette nähtud lühimenetlus. Lühimenetluste osakaal on aga pidevalt vähenenud. Üheks põhjuseks on tihti menetlusega seotud ebakindlus prokuratuuri jaoks – süüdistatavad kasutavad lühimenetlusest taganemise võimalust sageli ära selleks, et pääseda tähtaegade möödumise tõttu vahi alt. Lisaks puudub prokuratuuril õigus süüdimõistva otsuse peale edasi kaevata. See tähendab, et prokuratuur ei saa kaevata ka sellise lühimenetluses tehtud otsuse peale, kus kohus küll isiku süüdi tunnistab, kuid süüdistuses märgitust väiksemas mahus, või mõistab talle ebaseaduslikult kerge karistuse või kvalifitseerib tema teo ümber kergema sätte järgi. Seesuguseid mugavuslahendeid on tehtud kõikides maakohtutes ning seetõttu on prokuratuur lühimenetluse kohaldamisel väga ettevaatlik. See omakorda toob kaasa selliste asjade lahendamise üldmenetluses, kus tegelikult tõendatuse üle vaidlust ei ole.

Lahendus: korrastada lühimenetluse kord ja anda prokuratuurile piiratud kaebeõigus ka süüdimõistva otsuse peale

Lühimenetluse korrastamiseks tehakse seaduses järgmised põhilised muudatused. Kõigepealt nähakse ette, et prokuratuur saab lühimenetluses asja lahendamise saavutamiseks jätta analoogselt kokkuleppemenetlusega läbi vaatamata tsiviilhagi, mis on olulises ulatuses põhjendamatu või lubamatu või takistaks asja kiiret lahendamist.

Seejärel tühistatakse süüdistatava õigus nõuda enda risküsitlemist lühimenetluse istungil. Kui süüdistatav leiab, et ta soovib kohtus ütlusi anda, saab asja lahendada üldmenetluses. Süüdistatava viimase sõna õigust see ei piira.

Lühimenetlusest loobumise võimalus tuuakse ettepoole – edaspidi peab süüdistatav kohtuliku uurimise alguseks olema lõplikult otsustanud, kas ta soovib asja läbivaatamist lühimenetluses või

mitte. Kui süüdistatav lühimenetlusest loobub, ei liigu menetlus enam prokuratuuri, vaid prokuratuurile tagastatakse üksnes kriminaaltoimik. Kriminaalasi ise jääb kohtu menetlusse ja süüdistusakt liigub lihtsalt uuele kohtunikule, kes hakkab asja lahendama üldmenetluses, kusjuures kohus võib otsustada, et süüdistatavale määratud tõkendit menetlusliigi vahetuse ajaks ei muudeta.

Lõpuks antakse prokuratuurile võimalus kaevata lühimenetluses tehtud süüdimõistvate kohtuotsuste peale, kui need on vastuolus seadusega. Need muudatused parandavad lüngad lühimenetluse korras ja muudavad lühimenetluse prokuratuuri jaoks atraktiivsemaks, mille tulemusena väheneb eeldatavasti nende kriminaalrajade hulk, mida lahendatakse üldmenetluses.

2.2.7. Üldmenetluse kohtuistungi kord ja tõendite vastuvõtmise tingimused ei ole piisavalt paindlikud ja põhjustavad menetlusressursi raiskamist

Kehtiv üldmenetluse kohtuistungi kord sisaldab detaile, mis põhjustavad menetlusressursi ebaotstarbekat kasutamist. Nii näiteks põhjustab vaidlusi KrMSi § 288 sõnastus, mis küsitluse järjekorda reguleerib nii, nagu kohtus oleks vaid üks prokurör ja üks süüdistatav; KrMSi § 288 lõige 9, kus vaieldakse kohati tõsimeeli selle üle, kas tunnistajale tohib riskküsitluse käigus näidata ka mõnda juba vastuvõetud tõendit; KrMSi § 289, mis näeb ette, et kohus peab otsustama, kas kohtueelses menetluses antud ütlusi saab nende vastuolu tõttu avaldada, ehkki kohtule need ütlused teada ei ole; KrMSi § 296, mida osad juristid tõlgendavad selliselt, et kui ka tugineda soovitakse viiesajalehelise lepingu ainsale punktile, tuleb igaks juhuks siiski seinale projitseerida kogu lepingu tekst. Ja lõpuks, kuna seadus ei näe ette võimalust esitada kohtule kokkuvõtlikke kirjalikke seisukohti, aga kohtud ootavad pooltelt kriminaalrajaja täielikku faktilist ja õiguslikku analüüsi, veedavad pooled päevi kohtusaalis, kuulates üksteist monotoonse häälega ette lugemas mitmesajaleheküljelisi tekste, mida nad kohtukõnedeks nimetavad. Ehkki enamik kirjeldatud probleemidest on tegelikult taandatavad seaduse tõlgendajate valikutele, tekitavad seesugused väärtõlgendused piisavalt palju frustratsiooni ja lisakulu, et neid peaks seadusega korrigeerima.

Lahendus: üldmenetluse korra täpsustamine ja täiendamine

Võistleva menetluse tunnusjooned on paindlikkus ja kokkuleppimise võimalused. Sellest lähtuvad ka seadusemuudatused, mis enamasti annavad paindlikkust juurde ning võimaldavad kohtumenetluse pooltel protsessikorra optimeerimise nimel kokkuleppeid teha. Kus aga praktikas on ületamatuks takistuseks osutunud mingid kehtiva sõnastuse irdtõlgendused, tehakse seadusesse täpsustused, mis peaksid õige suuna taas kätte näitama. Harju Maakohtu järelevalvearuandes peeti oluliseks ka kohtule võimaluse andmist selleks, et konkreetsemalt sekkuda kirjalike tõendite ja teabekandjate avaldamisse ja vältida seal poolte ebaotstarbekast tegevusest tingitud aja- ja ressursikulu. Muudatus annab kohtule võimaluse nii teabekandjate avaldamist kui ka kohtuvaidluste pidamist senisest otstarbekamalt korraldada.

2.2.8. Põhjendustega määruste koostamise peale kulutatakse tarbetult aega

Kehtiv menetlusseadustik näeb ette, et üldjuhul on määrus eraldi dokumendina vormistatud ja sisaldab kohtu kirjalikke põhjendusi. Vaid üksikutel puhkudel teeb seadus erandi ja lubab määruse vormistada pealdisena esitatud taotlusel. Tihti ei ole aga määrused määruskaebuse korras vaidlustatavad; taotlused aga sisaldavad sageli kõiki põhjendusi, millele kohuski sooviks tugineda, kohus tegeleb seega taotluse ümberjutustuse koostamisega. Selline tegevus kulutab kohtu väärtusliku ressursi, pakkumata menetlusele lisandväärtust.

Lahendus: laiendada kirjalike põhjendusteta määrusega menetluslike otsuste tegemise võimalusi

Eelnõuga lubatakse kõikide kohtumääruste tegemist pealdisena taotlusel või resolutsioonina ning eraldi dokumendina määruse vormistamise kohustus säilib üksnes seal, kus see on vajalik (nt selleks, et määrus täitvale isikule või institutsioonile edastada). Seesugune kord võimaldab edaspidi senisest avaramalt kasutada infotehnoloogia võimalusi, kus nii taotlus kui ka selle põhjal koostatud määrus ei pruugi esineda menetlusdokumendina, vaid andmehulgana. Laiendatakse ka võimalusi koostada määrus kirjalike põhjendusteta. Põhjenduste lisamine olukorras, kus esialgne määrus tehti ilma kirjalike põhjendusteta, toimub aga menetlusosalise taotlusel. Selline lahendus ei kohusta kohut pealdismäärusi tegema ega kirjalike põhjenduste koostamisest loobuma, kuid annab kohtule võimaluse ressursi säästa ja hoiduda tarbetute pikkade tekstide tootmisest.

2.2.9. Vahekaebused viivitavad põhiasja lahendamist ning raiskavad kohtu ja prokuratuuri ressursi

Kehtiv seadustik näeb ette võimaluse vaidlustada menetlustoiminguks loa andmise kriminaalasja lõpplahendist eraldi. Samuti on võimalus määruskaebuse korras vaidlustada jälitustoiminguga kogutud tõendite tutvustamist või tutvustamata jätmist ning needki vaidlused kulgevad paralleelselt ülejäänud kriminaalasjaga, takistades kohati põhiasja menetlust. Seadus näeb ka ette küllaltki triviaalsete vaheküsimuste vaidlustamise võimaluse kolmes kohtuastmes, mis aga selgesti nende küsimuste võrdlemisi vähest tähtsust arvestades ei ole põhjendatud.

Lahendus: määruskaebeõiguse ümberkujundamine

Eelnõuga korraldatakse ümber kriminaalmenetluse seadustiku määruskaebuste loogika: kui seni olid otsesõnu loetletud need määrused, mille peale kaebust esitada ei saa ja eelduseks kohtumääruste vaidlustamise võimalus, siis eelnõuga märgitakse konkreetselt need määrused, mis on määruskaebuse korras vaidlustatavad, ning ülejäänud määrused jäävad kontrollimiseks koos kriminaalasjas tehtud lõpplahendiga. Mõnel juhul sätestatakse samuti, et määruskaebuse saab esitada vaid järgmisse kohtuastmesse, mitte aga kuni Riigikohtuni välja. Ringkonnakohtu menetluses laiendatakse nende määruste ringi, mille peale esitatud kaebusi saab ringkonnakohtus lahendada kohtunik ainuisikuliselt. Lisaks sätestatakse, et kui kriminaalasi on esimese astme kohtusse jõudnud, koondatakse samasse kohtusse lahendamiseks ka kõik veel jõustunud lahendita määrus- ja uurimiskaebused selles kriminaalasjas.

2.2.10. Kohtuistungite pidamisel eelmenetluses ja määruskaebemenetluses puudub kohtul paindlikkus

Kehtiv seadus näeb ette kohustuslikus korras kohtu eelistungi pidamise kõikides üldkorras kohtusse saadetud kriminaalasjades. Eelistungi korraldamine tähendab aga seda, et pooltega tuleb leida kõikide jaoks sobiv aeg ning eriti nendes asjades, kus süüdistatavaid ja kannatanuid on palju, võib eelistungiks sobiva aja leidmine olla tõsine katsumus. Sealjuures ei ole eelistungi pidamine sageli eelmenetluse ülesannete täitmiseks tingimata vajalik ning maakohus saaks eelmenetluse ülesanded hõlpsamini täita pooltega kirjalikult seisukohti vahetades. Teisalt jälle on ringkonnakohtu määruskaebemenetluses kohtule ette kirjutatud, et teatud juhul tuleb asi lahendada kirjalikus menetluses, st seadus istungi pidamise võimalust üldse ei jäta.

Lahendus: anda kohtule istungi korraldamisel võimalus konkreetse asja vajadusi arvestada

Eelnõuga muudetakse üldmenetluses kohtuliku eelmenetluse korda ning neis kohtuasjades, kus kohus eelmenetluses ei lahenda tõkendi küsimust ega küsimust menetluse lõpetamisest, antakse kohtule võimalus vajaduse põhjal otsustada, kas eelmenetluses pidada eelistung, mitu eelistungit või kas üldse eelistungit pidada. Samuti antakse ringkonnakohtule võimalus vajaduse korral kõikide määruskaebuste arutamiseks kohtuistung korraldada, kaotades samas kohustuse istung

pidada siis, kui ei kohus ega menetlusosalised istungi pidamist vajalikuks ei pea. Sellega säästetakse kohtu aega ja lõpetatakse kohatine totter olukord, kus ringkonnakohus peab istungit tühjas kohtusaalis. Menetlusressursi otstarbekama kasutamise tulemusel vabaneb nii kohtu kui ka menetlusosaliste ressursid muudeks tegevusteks.

2.2.11 Kohtulahendite avalikkus on tagatud vaid osaliselt

Kehtiv seadus näeb ette, et avalikustatakse üksnes jõustunud kohtulahendid. See on nähtavasti vastuolus Põhiseadusega, mille kohaselt kohtulahendid on avalikud ja põhiseaduse tekstist ei tulene erisust kohtulahendi avalikkuse osas lahendi jõustumise alusel. Praegune olukord tähendab seda, et kohtute tööd on keeruline kajastada ajakirjandusel ning raske analüüsida ka õigusteadlastel, kuna kohtuasjades, kus otsus on vaidlustatud, esialgset lahendit ei avalikustata. Teisalt on menetluse osalistel, kes ei ole kriminaalasjas süüdistatavaks, vaja igakordselt eraldi taotlus teha kohtule, et nende isikuandmed avalikus kohtulahendis varjataks. Sageli inimesed ka seda õigust ei tea ja see toob kaasa nende isikuandmete põhjendamatu avalikustamise, mis on eriti kahetsusväärne kannatanute kohtlemise seisukohast.

Lahendus: avalikustada kõik kohtulahendid ning kehtestada selged reeglid isikuandmete kaitseks

Eelnõuga sätestatakse, et kõik kohtuotsused avalikustatakse Riigi Teatajas kohe pärast avalikku teatavaks tegemist ilma, et peaks ootama lahendite jõustumist, vastava märkega „jõustumise ootel“. Avalikustamisele kuuluvad ka osad täitevkohtuniku määrused, mis annavad ühiskonnale võimaluse aru saada, kuidas kohtud lahendavad nt karistusest ennetähtaegse vabastamise asju. Samuti avab lahendite senisest laiem avalikustamine võimaluse heita pilt ka nende kohtuasjade lahendamisse, kus asi lahendatakse ilma istungita kirjalikus menetluses. Jätakuvalt ei avalikustata kohtulahendeid, mis on tehtud kinnises menetluses. Avalikustamisel kohtulahendites isikunimed asendatakse tähemärkidega, st pseudonüümitakse ilma, et inimene ise peaks kohtult seda taotlema. Süüdistatava nime ei varjata, õigeksmõistetul on võimalus taotleda oma nime kohtuotsusest eemaldamist.

3. Eelnõu sisu ja võrdlev analüüs

Paragrahvi 1 muudetakse kriminaalmenetluse seadustikku

Paragrahvi 1 punkt 1. Muudatus on seotud KrMSi § 385 kehtetuks tunnistamise ja määruskaebuste loogika ümberkujundamisega. Määrus tõlgi kaasamiseks ja tõlke saamiseks on vaidlustatav ka kehtiva seaduse kohaselt. Eelnõuga piiratakse vaidlustamist üksnes ühe kohtuastmega, kuna tõlgi kaasamise küsimusele saab tugineda ka apellatsioonil. Samas, kuna selle küsimuse lahendamine hakkab mõjutama kogu edasist protsessi, on otstarbekas vaidlus lahendada menetluse võimalikult varases staadiumis. Muudatuse eesmärk on menetlusressursi otstarbekam kasutamine.

Punkt 2. Muudatus on seotud KrMSi § 385 kehtetuks tunnistamise ja määruskaebuste loogika ümberkujundamisega. Kohtuistungil avalikkust piirav määrus kehtiva seaduse kohaselt vaidlustatav ei ole, kuid kuna kohtuistungil avalikkus on üks õiglase kohtumenetluse peamisi garantiisid, on otstarbekas vaidlused kohtuistungil avalikkuse üle pidada enne, kui kohtuasja juba pikemat aega on kinnisel istungil arutatud ja asjas tehtud lahend siis apellatsioonikohtus menetlusõiguse olulise rikkumise tõttu tühistada tuleb. Eelnõuga piiratakse vaidlustamist üksnes ühe kohtuastmega, kuna kohtuistungil kinniseks kuulutamise küsimusele saab tugineda ka apellatsioonil. Muudatuse eesmärk on menetlusressursi otstarbekam kasutamine ja samas kohtupidamise avalikkuse ja

läbipaistvuse parem kaitse. Lisaks jäetakse sätte tekstist välja sõna „põhistatud“ seetõttu, et määruse vormistusnõuded tulenevad eelnõukohasest §-st 145.

Punkt 3. Kehtivas seaduses on mõistetamatult jäänud kinnisele kohtuistungile lubatud isikute ringist välja prokuratuuri ametnikud, kelle juuresviibimine võib olla prokuratuuri efektiivseks tööks möödapääsmatult vajalik. Küsimus on mõnel korral tekkinud ja kohtute reaktsioonid prokuratuuri ametnike juuresviibimisele on olnud erinevad. Samas on seaduses kinnisele istungile lubatud uurimisasutuse ametnikud, kelle viibimine kohtuistungil on pigem erandlik, kui nad ei osale tõendiallikana. Seadust muudetakse, et ka prokuratuuri ametnikud (nt konsultandid või tehnikud, kes prokuröri abistavad) saaksid legaalselt viibida kinnisel kohtuistungil.

Punkt 4. Sätte tekstist jäetakse välja sõna „põhistatud“ seetõttu, et määruse vormistusnõuded tulenevad eelnõukohasest §-st 145.

Punkt 5. Muudatus on seotud määrustele uute vorminõuete kehtestamisega. Eelnõukohase § 145 järgi võib määruse teha esialgu kirjalike põhjendusteta ja menetlusosalistel on õigus kirjalike põhjendustega määruse vormistamist nõuda, siis nähakse siin ette tavapärasest lühem aeg põhjendustega määruse vormistamiseks. See on põhjendatud sellega, et avalikul istungil toimuva saladuses pidamise kohustuse panemisega piiratakse tõsiselt meediavabadust ja sõnavabadust ning informatsioon, mida kohus kohustab salajas pidama, võib olla aegkriitiline. Kuna määruste vaidlustamise tähtaega loetakse alates põhjendustega määruse saamisest, tähendaks tavapärane kümnepäevane tähtaeg määruse vaidlustamise korral ka määruskaebuse esitamise ja läbivaatamise tähtaegade edasi nihkumist.

Punkt 6. Muudatus on seotud KrMSi § 385 kehtetuks tunnistamise ja määruskaebuste loogika ümberkujundamisega. Menetlusosalise väljendusvabadust piirav määrus on vaidlustatav ka kehtiva seaduse kohaselt.

Punkt 7 . Ehkki kohtuistungite pidamine või istungitel osalemise lubamine videosilla vahendusel on viimasel paaril aastal muutunud tavapäraseks, oli see seni seaduses selgelt reguleerimata. Lisatav § 14¹ on üldine kord kohtuistungil videosilla vahendusel pidamise kohta. Kohtuistungil pidamine video vahendusel hõlmab kahte olukorda: esiteks sellist juhtumit, kus mõni menetlusosaline osaleb muidu füüsiliselt kohtusaalis peetaval istungil videosilla vahendusel; teiseks olukorda, kus kohtunik ise ei viibi füüsiliselt kohtusaalis. Tinglikult on võimalik ka mõlema variandi täielik kombinatsioon, kus ei kohtunik, sekretär ega pooled ei viibi füüsiliselt kohtusaalis ja peavad kohtuistungit virtuaalruumis. Sätte eesmärk on ühelt poolt võimaldada menetlusressurssi otstarbekamalt kasutada, teisalt ka vältida menetluse pahatahtlikku venitamist seal, kus videosilla kasutamine aitaks füüsilise kokkusaamise võimatuse probleemist üle saada.

Lõige 1 annab üldreegli, et kõikides kohtuastmetes võib kõiki kohtuistungeid pidada video vahendusel, kuid täidetud peavad olema kaks tingimust. Esmalt peab selline video vahendusel kohtupidamine olema avalikes huvides, teiseks aga on eriti vaja tähele panna, et tagatud oleks süüdistatava kaitseõigus.

Avalike huvide puhul tuleb lisaks huvile menetluse toimumise ja säästliku ressursikasutuse vastu meeles pidada ka kohtumenetluse tseremoniaalset ja kasvatuslikku aspekti, mis võib videokohtuistungil puhul kannatada saada. Isikud, kes osalevad kohtuistungitel üle videosilla, ei pruugi kohtumenetluse tõsidust piisavalt mõista. Samuti võib kohtul endal tekkida kahtlusi või raskusi näiteks tunnistaja ütluste usaldusvääruse hindamisel. Lisaks võib video vahendusel kohtumenetlust häirida videoülekanne kehv kvaliteet. Need kõik on igati head põhjused, miks kohtuistung siiski pidada füüsiliselt kohtusaali kogunedes. Kohtupidamine ei pea olema

süüdistatava jaoks mugav, kui see mugavus halvendaks kohtu hinnangul sisuliselt kohtupidamise kvaliteeti.

Lisaks tuleb silmas pidada kaitseõiguse tagamise vajadust. Videokohtupidamise puhul võib olla probleemiks näiteks see, et kaitsjal ja süüdistataval puudub turvaline kanal üksteisega istungi jooksul suhtlemiseks. Samuti võib kannatada risküsitluse kvaliteet, kui küsitletav isik ei viibi küsitlejaga samas ruumis. Ka videoühenduse halb tehniline kvaliteet võib olla põhjuseks, miks lugeda, et kaitseõigus ei ole piisavalt tagatud ja video vahendusel ei peaks kohtuistungit pidama. Samas on süüdistataval õigus kaitseõiguse erinevate aspektide kasutamisest loobuda ning olukorras, kus süüdistatav on teinud teadliku omakasulise valiku video vahendusel kohtuistungit pidamise kasuks, võib ja peakski kohus tema valikut austama ning võimaldama tal iseäranis lihtmenetluste või eeluurimisasjade kohtuistungitel osaleda video vahendusel.

Otsustades, kas kohtuistung peaks toimuma kohtusaalis füüsilise koosviibimise vormis või video vahendusel, tuleb kohtul iga kord kaaluda nii olemasolevaid tehnilisi vahendeid ja nende võimalusi kui ka seda, kas istungi pidamiseks video vahendusel oli avalikest huvidest lähtuv põhjus.

Kuna seaduses ei ole „kohtuistungit“ legaaldefiniitsiooni, on aeg-ajalt olnud kuulda seisukohti, nagu eeluurimis- ja täitmiskohtuniku poolt kohtus toimetatavad „küsitlemised“ ja „ärakuulamised“ ei olegi kohtuistungid. Sellest irdtõlgendusest tuleneva segaduse vältimiseks on täpsustatud, et ka eeluurimiskohtuniku ja täitmiskohtuniku asjade lahendamiseks peetavad kohtuistungid võivad kõik olla läbi viidud videosilla vahendusel.

Lõige 2 selgitab, mida video vahendusel kohtuistungit pidamise all silmas peetakse. Seadus ei nõua, et videoühenduse loomiseks kasutataks mingit konkreetset (riigi hallatavat) platvormi või tarkvararakendust, vaid seab üldised tingimused kohtuistungit pidamisel vajalikule andmeedastusele. Samuti ei ole eraldi reguleeritud, kus peaksid video vahendusel istungi pidamisel isikud viibima. Menetluse seisukohast võib olla otstarbekas kuulata tunnistajat video vahendusel üle kõrvalasuvast kohtusaalist, võib olla tehnilistel põhjustel vajalik kasutada tasuta videokonverentsitarkvara ja üldotstarbelisi multimeediaseadmeid (nt süüdistatav osaleb kokkuleppemenetluse istungil oma telefoni abil ja Google Meet rakendust kasutades).

Lõige 3 annab kohtule õiguse kohustada kohtuistungil osalevat isikut video vahendusel kohtuistungil osalema. See on vajalik eelkõige juhtumitel, kus isiku eemalviibimise tõttu tähendaks füüsiline kohtusse tulek suuri kulutusi või ajakadu. Kohtuistungil osalev isik tähendab kõiki isikuid, keda kohus saab kohtuistungile kohale nõuda – kohtumenetluse pooli, nende esindajaid ja ka tunnistajaid ning eksperte. Süüdistatava kohta on erisätteks sama paragrahvi lõige 4. Olukorras, kus üle riigi asuvad kohtumajad või riiklikud justiitspunktid¹⁰, ei saa isikute video vahendusel kohtumenetluses osalemise kohustust pidada ka ebaproportsionaalselt koormavaks. Kohus isikut temal puuduvat tehnikavahendit omal kulul hankima ilmselt kohustada ei saa. Selleks, et isikut kohtuistungil video vahendusel osalema kohustada, peavad olema täidetud lõikes 1 sätestatud tingimused (avalikes huvides ja kaitseõigus on tagatud). Lisaks tuleb isikut video vahendusel kohtuistungil osalema kohustades tuvastada, et isiku video vahendusel osalemiseks kohustamine võimaldaks vältida viivitust kohtuistungil. Viivituse vältimise vajadus on kahtlemata ka avalikes huvides, kuid olgu veelkord korratud, et üksnes viivituse vältimise vajadus ei pruugi olla piisavalt ülekaalukas avalik huvi.

¹⁰ Esialgu Rapla ja Jõgeva riigimajades avatud broneeritavad ruumid, kus on videokonverentsiseadmed ja kus inimesed saavad osaleda kohtuistungitel või teha kaugtõestamisega notariaaltoiminguid. Vt <https://www.just.ee/uudised/raplas-ja-jogeval-avati-justiitspunktid>.

Lõige 4 asendab kehtiva KrMSi § 269 lõike 2 punkti 4, mis räägib justkui üldmenetluses kohtulikust arutamisest ilma süüdistatava osavõtuta, kuid annab samas ka kohtule võimaluse kohustada süüdistatavat kohtuistungil video vahendusel osalema. Kehtiva seaduse sõnastus on eksitav - süüdistatava osalemine istungil videosilla vahendusel ei ole sama, kui süüdistatava osavõtuta kohtulik arutamine, mistõttu KrMSi § 269 lõike 2 punkt 4 praeguses sõnastuses tunnistatakse kehtetuks. Selleks et süüdistatavat üldmenetluse istungil osalema saaks kohustada, tuleb kohtul hoolikalt hinnata, kas see on avalikes huvides vajalik ning kas kaitseõigus selle tagajärjel ülemäära kannatada ei saa. Lisaks on lõike 4 kohaselt vaja tuvastada veel kaks lisatingimust:

1) süüdistataval peab olema võimalus videoseadmeid kasutada (ja selle tingimuse täitmiseks võib ka kohus omalt poolt kaasa aidata);

2) süüdistatava menetluslike õiguste piiramine peab olema põhjendatud sellega, et süüdistatava isikliku kohaloleku nõudmine tooks suure tõenäosusega kaasa mõistliku menetlusaja möödumise. Teisisõnu, süüdistatava video vahendusel kohtuistungil osalemise nõudmine ei saa olla kohtu jaoks mugavusvalik, vaid pigem viimane abinõu. Seda seetõttu, et suuline avalik kohtuistung on üks süüdistatava põhilistest menetlusõigustest, mis moodustab õiguse õiglasele kohtupidamisele – ning süüdistataval peab üldreeglina olema võimalus kohtuistungil osaleda ilma tehnilistest vahenditest tulenevate kitsendusteta.

Lõige 5 peab silmas eelkõige sellist olukorda, kus kohtunik või mõni kohtukoosseisu liige ei viibi istungi ajal füüsiliselt kohtusaalis. Selline olukord ei tohi tingida kohtumenetluse avalikkuse lõppemist ega tohi ka viia selleni, et isikud, kellel puudub võimalus kohtuga video vahendusel suhelda, ei saagi kohtuga suhelda. Kohtumenetlus peab olema kättesaadav ka neile inimestele, kellele ei ole internetiühendus ega videotehnika kättesaadav. Teisisõnu, üldjuhul peaks isegi siis, kui kohus mingil põhjusel otsustab istungit pidada füüsiliselt kohtusaali tulemata, olema nii menetlusosalistel kui ka muudel kohtusse kutsutud isikutel võimalik tavapäraselt ilmuda kohtusaali ja istungist osa võtta nagu tavaliselt.

Lõike 5 kohaselt tuleb kohtumajas teha võimalikuks kohtupidamises osaleda nii neile, kes on kohtusse kutsutud kui ka pealtvaatajatele. Justiitsministeerium on analüüsinud ka võimalusi kohtuistungite voogedastamise teel kättesaadavaks tegemiseks, kuid paljuski seetõttu, et voogedastuse puhul ei ole kohtul võimalik kontrollida, kes kohtuistungit jälgib või kas ja kuidas seda talletatakse, ei ole voogedastus enamasti esimese astme kohtus sobiv valik. Seetõttu ongi eelnõus ette nähtud, et ka istungi pidamisel video vahendusel tuleb tagada avalikkuse juurdepääs kohtuistungile sarnaselt selle olukorraga, mis oleks siis, kui istungit peaks kohtus kohtusaalis. See tähendab, et kohtumajades peab olema koht, kus pealtvaatajad saaksid näiteks suure teleri abil internetikeskkonnas toimuvat kohtuistungit jälgida. Kohtusaalides on videokonverentsiseadmed ja suured telerid juba praegu olemas. Seadus ei keela kohtul kohtuistungil voogedastamist ja kohus võib lubada ka otseülekandeid kohtuistungist.

Eraldi klausel on kinnipeetavate kohtumenetluse poolte kohta: kuna Eesti vanglates on videokonverentsiseadmed olemas ja tehniliselt võimalik kohtuistungit jälgida, saab kinnipeetavale kohtuistungil jälgimise ja sellel osalemise võimaluse tagada ka kinnipidamiskohas, ilma et isikut tuleks tingimata kohtumajja toimetada. Siinjuures tuleb loomulikult silmas pidada lõigete 1, 3 ja 4 lisatingimusi, mis võivad anda süüdistatavale aluse nõuda nii seda, et kohus oleks kohtusaalis, kui ka seda, et süüdistatavat ennast istungi ajaks samasse kohtusaali toimetataks.

Lõige 6 reguleerib korra tagamise spetsiifilisi küsimusi video vahendusel kohtuistungil pidamisel. Kohtuistungil korra rikkumine võib aset leida ka video vahendusel, näiteks võib keegi oma

kaamerast kohtule midagi sündsusetut näidata või lihtsalt müra tekitada ja sellega istungit häirida. Niisamamoodi nagu video vahendusel on lihtne korda rikkuda, on aga ka korrarikumise tõkestamiseks võimalik vajalikud meetmed kergesti kasutusele võtta. Korrarikkuja eemaldamiseks on võimalik lihtsalt ühendus katkestada – kas siis videopildi edastamine, heli edastamine või mõlemad. Kuivõrd videoühenduse katkestamine on samasuguse toimega nagu kohtuistungilt eemaldamine, siis on lõikes 6 ka sätestatud, et kohtu poolt sellise meetme tarvitamisel on korrarikkuja saalist eemaldamisega võrdväärsed õiguslikud tagajärjed. Lõige 6 ei piira kuidagi kohtu volitusi muid asjakohaseid meetmeid tarvitada, näiteks korrarikkujast tema institutsiooni (advokaat või prokuratuur) teavitada või korrarikkujat trahvida.

Punkt 8. Paragrahvi 15 pealkirja täpsustatakse, et viia see kooskõlla paragrahvi sisuga. Paragrahvi tekst reguleerib konkreetselt tõendite uurimise ja tõenditele tuginemise küsimusi, mitte aga kohtuliku arutamise vahetust üldiselt.

Punkt 9. Seadusemuudatuse eesmärk on vältida olukorda, kus kohtumenetluse pooled oma taotluste ja vastuväidete esitamisega hooletusest või tahtlikult viivitavad ja sellega põhjustavad olukorra, kus kohtuotsus tuleb hiljem menetlusõiguse olulise rikkumise tõttu tühistada. Muudatuse üheks sisuks on reegel, et kõik vastuväited ja taotlused tuleb esitada kohtule esimesel võimalusel ning põhjendamatult oma vastuväite või taotlusega viivitades pool kaotab õiguse seda esitada. See sunnib kohtumenetluse pooli suuremale tähelepanelikkusele ja annab maakohtule võimaluse menetlusvead parandada võimalikult kohe, kui need tekivad. Samuti välditakse muudatusega menetluse venitamist mitmes kohtuastmes, kuna maakohtus rikkumistele tähelepanu pööramata jätmisega üksiti ka loobutakse sellele rikkumisele tuginemisest. Vastuväite esitamise tähtsus tuleneb asjaolust, et võistlevas menetluses on kohtumenetluse poolel õigus oma menetlusõiguste teostamise üle ise otsustada. Jättes vastuväite esitamata, näitab pool oma nõustumist kohtu või vastaspoole tegevusega, mida ta võib oma seisukohast kasulikuks pidada.

Lõige 1 on praegune KrMSi § 15¹ tekst. Seda ei muudeta.

Lõige 2 kohustab pooli oma taotlusi ja vastuväiteid kohtule esitama esimesel võimalusel. Kehtiv KrMS vastuväite legaalseaduse definitsiooni ei anna ja vastuväide ongi selline kohtule suunatud avaldus, mille sisuks on kohtuistungil toimuva suhtes rahulolematuse väljendus ja võib, aga ei pruugi olla palve kohtule seda olukorda parandada. See on jätkuvalt üldkeeleline mõiste, mida seadustikus eraldi ei defineerita ja taotluste kõrval vastuväidete eraldi äramärkimine on vajalik selleks, et oleks ühemõtteliselt selge, et apellatsiooniprobleemi püstitamise õiguse säilitamiseks piisab sellest, kui pool kohtule oma seisukohta avaldades teatab, et on kohtu pakutava või vastaspoole taotletava tegevuskäigu vastu. Vastuväite või taotluse esitamise esimeseks võimaluseks on taotlusele või vastuväitele alust andnud asjaolude teadaasaamise järel esimene võimalus kohtu poole pöörduda. Tavaliselt on see samal kohtuistungil, kui aga kohus on menetlusotsustuse vastu võtnud kirjalikus menetluses pooltega konsulteerimata (ja seda üldjuhul ei peaks juhtuma), tuleks vastuväide või asjakohane taotlus kohtule lähetada kohe, kui selleks võimalus on. Kui taotlus või vastuväide on esitatud põhjendamatult viivitusega, võimaldab KrMSi § 266 lõike 1 punkt 5 jätta selle läbi vaatamata. Advokaatuuri tagasisidet arvestades on lõike 2 teksti lisatud ka viide kohtu kohustusele vastuväited ja taotlused määrusega lahendada. See kohustus tuleneb niikuinii kohtu kohustusest menetlust juhtida, ent siin on rõhutusena selle kohta, et kohustus menetluse venimisest hoiduda pole üksnes pooltel, vaid sama paragrahvi lõike 1 kohaselt ka kohtul, sh poolte taotlusi ja vastuväiteid lahendades. Kui peaks vaidlus tekkima selle üle, kas kohus jättis taotluse või vastuväite läbi vaatamata õigustatult või mitte, saab ka sellele küsimusele vastuse kaebemenetluse käigus.

Lõige 3 sätestab tagajärje puhuks, kui pool teadis või pidi menetlusviga teadma, aga sellele vastuväidet ei esitanud. Selliseks juhtumiks oleks näiteks see, kui kohus võtab vastu mingi vaieldava tõendi või lubab vastaspoolle esitada tunnistajale lubamatuid küsimusi. Sellisel juhul peaks vastaspool kohe vastuväite esitama, et kohus saaks tõendi vastuvõtmise suhtes seisukoha võtta ja lubamatute küsimuste esitamise keelata. Kui aga pool vastuväidet ei esita, ei saa ta sellele tema juuresolekul ja vaikival heakskiidul aset leidnud menetluslikule minetusele üldjuhul ka hiljem kohtulahendi peale kaevates tugineda. Vastuväidete esitamist on tähtsustanud ka Riigikohus¹¹.

Lõige 4 on ventiilsäte juhtumiks, kus kohtulikult arutamisel on toimunud oluline menetlusõiguse rikkumine, näiteks on asja arutanud ebaseaduslik kohtukoosseis või pole üht poolt üldse kohtusse kutsutudki. Õigeaegse vastuväite esitamata jätmine ei takista tugineda olulisele menetlusõiguse rikkumisele hilisemas kaebemenetluses. Kuna KrMSi § 339 lõike 1 punktis 12 sätestatud ausa ja õiglase kohtupidamise põhimõtte hõlmab väga paljusid erinevaid menetlusõigusi ja nende järgimist, võib pool küll üksikuid menetluslikke rikkumisi pidada sekkumist mittevääriavaks, kuid kohtuliku arutamise lõppedes võib osutada, et paljude üksikult ebaoluliste rikkumiste kogum on piisavalt kaalukas selleks, et kogu protsessi tervikuna lugeda ebaausaks ja kallutatuks ning rikkumised kogumis võiksid moodustada olulise menetlusõiguse rikkumise. Seetõttu on säilitatud võimalus taolisele rikkumiste kogumile tugineda ka apellatsiooni esitades.

Punkt 10. Eelnõuga laiendatakse nende küsimuste loetelu, mida ringkonnakohtunik vaatab läbi ainuisikuliselt – lisaks eelmenetlusele ka lõikes 1 nimetatata määruskaebused ning korraldava mittevaidlustatava määruse tegemine. Muudatuste eesmärk on vähendada ringkonnakohtunike töökoormust, mis võimaldaks omakorda vabanenud tööaja arvelt tõhustada kollektiivset õigusemõistmist olulisemates asjades. Kehtiva seaduse kohaselt lahendab ringkonnakohus enamiku süüteomenetlusasju kolmeliikmelises kohtukoosseisus ning seadus näeb ette vaid üksikud erandid. Kuigi kollektiivsel õigusemõistmisel on omad eelised (kaebuste läbivaatamise parem kvaliteet, otsuse suurem legitiimsus), nõuab asja sisuline arutamine kolmeliikmelises koosseisus rohkem ressursi kui otsuse tegemine ainuisikuliselt. Põhjendatud on kolmeliikmelise kohtukoosseisu nõude piiramine lihtsamate asjade puhul, kus eelduslikult ei teki keerukaid menetlus- või materiaaloiguslikke küsimusi. Eelnõu koostamisel kaaluti võimalust, mille kohaselt lahendaks ringkonnakohus edaspidi kolmeliikmelises kohtukoosseisus ainult üldmenetluses esitatud apellatsioonid, kuid leiti, et see ei oleks siiski põhjendatud. Eelkõige lühi-, aga ka kokkuleppemenetluses tekib materiaalo- või menetlusõiguslikke probleeme, mis oma raskusastmelt ei jää alla üldmenetluses kerkivatele probleemidele. Määruskaebuse läbivaatamist võimaldatakse ringkonnakohtunikul ainuisikuliselt, välja arvatud teatud juhtudel. Määruskaebusmenetluses saab eristada kohtumäärusi või määruskaebe korras vaidlustavaid lahendeid, mis on sisuliselt põhimenetlust (teatud osas) lõpetavad. Sii kuulub kriminaalmenetluse lõpetamise määrus, psühhiaatrilise sundravi kohaldamise määrus, konfiskeerimismenetluses tehtav määrus, määrus või otsus kriminaalmenetluse kulude hüvitamise või süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamise kohta.

Selliste lahendite toime ja tähendus on lähedane apelleeritava kohtuotsuse toimele ning tähendusele. Psühhiaatrilise sundravi kohaldamisega kaasnev põhiõiguste riive ei jää alla süüdimõistva kohtuotsusega kaasnevale põhiõiguste riivele ning kriminaalmenetluse lõpetamise määrus on põhimenetlust lõpetav lahend, mis oma toimelt on võrreldav (õigeksmõistva) kohtuotsusega. Menetluskulude või süüteomenetlusega tekitatud kahju hüvitamise või konfiskeerimise küsimus võidakse lahendada ka kohtuotsusega ning ei oleks põhjendatud tekitada olukorda, kus otsustuse peale esitatud kaebuse lahendamise kord erineb lahendi liigiti (kohtuotsuse

¹¹ Vt RKKKo 1-17-11773, p 31.

apellatsiooni vaatab läbi kolmeliikmeline kohtukoosseis). Lisaks on kollegiaalse otsuse tegemine põhjendatud järeleandmise andmise määruse ning KrMSi § 390 lõikes 4 nimetatud isiku põhiõigusi eriti riivavate määruste puhul. Seega tuleb nimetatud määruste peale esitatud määruskaebused ringkonnakohtus lahendada jätkuvalt vähemalt kolmeliikmelises koosseisus. Viide §-le 208 on lisatud KrMSi § 19 uude lõikesse 3 ammendavuse huvides (KrMS § 208 lg 4 järgi lahendab süüdistuskohustuskaebusi ka kehtiva seaduse kohaselt ringkonnakohtunik ainuisikuliselt) ning vastavalt on muudetud KrMS § 208 lõiget 4. Lõike 2 muudatuse mõte on välistada olukord, kus ringkonnakohtu koosseis koosnebki vaid maakohtunikust.

Lõige 4 on oma sisult kehtiv KrMS § 19 lõige 3.

Punkt 11. Muudatuse eesmärk on kannatanute õiguste kaitse olukorras, kus esialgu kriminaalmenetluses esitatud tsiviilhagi jäetakse mingil põhjusel läbi vaatamata. Soovides pakkuda kannatanute õigustele paremat kaitset, on seadusandja ette näinud, et kriminaalmenetluses läbivaatamiseks esitatud tsiviilhagi kuriteoga tekitatud varalise kahju hüvitamise nõudes ning terviserikke või surma põhjustamise tõttu tekkinud mittevaralise kahju hüvitamise nõudes on riigilõivuvaba. Kuna kannatanu hagi võib jääda kriminaalmenetluses läbi vaatamata mh kannatanust endast ja tema nõudest sõltumatul põhjusel, ei ole õiglane, kui kannatanu jaoks tähendaks menetlusökonoomia kaalutlusel tehtud hagi läbi vaatamata jätmise määrus üksiti ka seda, et tema peab oma õiguste kaitseks riigilõivu tasuma, samas kui teised kannatanud, kelle samalaadne tsiviilhagi vaadatakse läbi kriminaalmenetluses, riigilõivu tasumisest on vabastatud. Riigilõivuvabastuse rakendumiseks ei ole oluline, kas hagi jäi läbi vaatamata kohtu määramisel või prokuratuuri määramisel.

Punkt 12. Muudatuse eesmärk on pakkuda senisest paremat kaitset sellistele kannatanutele, kelle teovõimet ei ole kohtulikult piiratud ja kellele ei ole eestkostjat määratud, kuid kes siiski ei oleks suutelised oma õigusi kriminaalmenetluses adekvaatselt maksma panema. Muudatusega on seotud ka riigi õigusabi seadusesse tehtavad muudatused. Kehtiv kord näeb küll ette riigi õigusabi andmise kohtu määramisel, kuid RÕSi kohaselt on selleks vajalik kannatanu enda taotlus ja kohus saab riigi õigusabi määrata vaid juhul, kui kannatanu tõendab, et tal puuduvad õigusabi eest tasumiseks vajalikud vahendid. Samas on oluline, et kannatanule saaks õigusabi määrata juba kohtueelses menetluse etapis ja eriti juhul, kui kannatanu ise ei pruugigi aru saada, millised on tema õigused või kuidas neid kaitsta. Eestkoste määramise ja teovõime piiramise menetlus oleks siin selgelt liiga dragooniline lahendus – kuriteo ohvriks langemise järel tiritaks kannatanu kohtusse selleks, et hakata tema teovõimet piirama ja talle eestkostjat määrama, ehkki ta ise saab oma elu korraldamisega üldises plaanis igati hakkama. Samuti on eestkoste määramise menetlus pikk ja tooks kaasa põhjendamatu viivitusi kriminaalmenetluses. Seetõttu nähakse seadusemuudatusega ette, et kannatanule riigi õigusabi võib määrata kohus ka prokuratuuri taotlusel. See võimaldab kannatanule õigusabi määrata juba kohtueelses menetluses, kus kannatanu peaks esitama tsiviilhagi – selleks tal eelduslikult õigusabi vaja olekski. Samuti saab kannatanu esindaja kannatanut nõustada näiteks vahendusmenetluse või otstarbekusest kriminaalmenetluse lõpetamise küsimuste otsustamisel.

Punkt 13. Muudatuste eesmärk on luua kohtule võimalus määrata asenduskaitsja tegutsema paralleelselt isikule määratud või isiku valitud põhikaitsjaga, et vältida kaitsja vahetamisest või kaitsja hõivatusel tingitud menetluse venimist. Süüdistataval on kahtlemata õigus endale ise sobiv kaitsja valida, kuid kohtumenetluses on ette tulnud olukordi, kus kaitsjad võtavad endale oluliselt rohkem tööd kui nad ära jõuavad teha, mistõttu kohtuistungid jäävad ära või tuleb lükata kaugesse tulevikku. Kohtupraktikas on n-ö varu-asenduskaitsja määramist juba ka praktiseeritud eriti mahukates kriminaalasjades. Seadusemuudatuse kohaselt võib kohus määrata asenduskaitsja ka

olukorras, kus põhiline kaitsja ei ole kaitsekohustusest vabastatud ja (hetkel veel) täidab oma kohustusi. Kehtiv õigus võimaldaks asenduskaitsja määrata pigem siis, kui põhikaitsja on juba oma kohustusi rikkunud.

Kaaluti ka võimalust juba ennetavalt määrata asenduskaitsja paralleelselt valitud või määratud kaitsjaga, kuid sellest mõttest siiski loobuti, kuna isikul on õigus endale ise kaitsja valida ning asenduskaitsja ennetav määramine tähendaks vältimatult lisakulutusi, mida ei ole ka põhjust süüdistatava kanda jätta.

Lõike 2 muudatuse järel on asenduskaitsja määramise aluseks kaks juhtumit: kas põhikaitsja on juba jätnud mõnele üldmenetluse istungile ilmumata või on teatanud, et ei saa ilmuda, või ta ei saa ebamõistlikult pika aja jooksul oma kohustusi efektiivselt täita. See viimane tingimus võib olla ka tulevikku vaatav, st kui kaitsja näiteks eelistungil teatab, et tal lähima poole aasta jooksul ei ole võimalik ühelegi kohtuistungile tulla, võib kohus juba kaaluda ka asenduskaitsja määramist. Menetleja peab siin aga vältima liiga agressiivset lähenemist, kuivõrd kahtlustataval ja süüdistataval on õigus kaitsjale, kellega tal on võimalik koostööd teha ning seega oleks n-ö paralleelselt tegutseva asenduskaitsja määramine põhjendatud üksnes ülekaaluka vajadusega tõkestada menetluse pahatahtlik venitamine. Samuti võib kohus asenduskaitsja määrata siis, kui põhikaitsja ei ole pikemat aega saanud oma kohustusi täita näiteks tervise tõttu, kuid ise endale asenduskaitsjat nimetanud ei ole. Et kaitseõiguse tagamise seisukohast on sobiva kaitsja valik olulise tähtsusega, on nii süüdistataval kui (põhi)kaitsjal õigus ka määruskaebus esitada. Menetluse ökonomia kaalutlusel on ringkonnakohtu määrus selles küsimuses lõplik. Olukorras, kus puuduvad igasugused märgid selle kohta, et kaitsjast tulenevalt võiks menetlus venima jääda, ei ole ka põhjust paralleelselt toimiva kaitsjaga määrata asenduskaitsjat. See põhjustaks liigseid kulusi ja arvestades Eesti kriminaalasjadega tegelevate advokaatide küllaltki piiratud ringi, võiks omakorda kaasa tuua mingite teiste kohtuasjade venimise.

Lõige 3 reguleerib asenduskaitsja määramise ja vabastamise protseduuri. Muudatuse kohaselt ei saa asenduskaitsjat vabastada põhikaitsja ega advokatuur, vaid kui asenduskaitsja on määratud, siis saab teda kohustustest vabastada kohus. Kui kohus leiab, et määratud asenduskaitsjat ei ole enam vaja, saab kohus kaitsja kohustustest vabastada. Tähtajad advokatuurile ja asenduskaitsjale jäävad võrreldes kehtiva seadusega samaks.

Lõige 4 sätestab sõnaselgelt, et määratud asenduskaitsja saab kohustustest vabastada kohus. See tähendabki seda, et kui kohus on asenduskaitsja määranud, peab asenduskaitsja olema valmis kaitsjana tegutsema asuma ka siis, kui põhikaitsja on olemas.

Punkt 14. Paragrahvi 48 pealkiri viiakse kooskõlla paragrahvi uue sisuga, mis edaspidi sisaldab ka kaitsja vahetamise korda.

Punkt 15. Lisatav lõige 2 reguleerib tegevust advokaadi ja kliendi vahelise õigusteenuse osutamise lepingu (kliendilepingu) lõppemise puhul ja selle eesmärk on vältida menetluse venimist seoses kaitsjate vahetamisega. Süüdistataval on iseenesest õigus kaitsjat valida ja vajaduse korral vahetada, kuid mõnikord on sagedane kaitsja vahetamine muutunud menetluse venitamise tööriistaks. Iga kaitsjate vahetus tähendab ju seda, et tuleb leida uus kaitsja ning too peab end kriminaalasja materjalidega kurssi viima. Eriti mahukate kriminaalasjade puhul võib see tähendada mitmekuist perioodi, kus kaitsja ei ole valmis efektiivselt oma tööd tegema. Samas kaitsja vahetamist päriselt keelata ei saa: kaitsjal peab olema võimalus menetlusest väljuda, kui tema teenuste eest ei tasuta või klient ja advokaat on lepitamatult eri meelt selles, kuidas tuleks kujundada kaitsetaktika. Muudatusega pannakse kaitsjale edaspidi kohustus õigusabilepingu lõppemisest menetlejale viivitamata teada anda. Süüdistatavale endale teavitamiskohustuse

panemine oleks alternatiivseks lahenduseks, kuid olukorras, kus süüdistatavate hulgas on üldiselt kõrge suhtarv vastutustundetuid ja sageli menetluse venimisest isiklikult huvitatud isikuid, on selge, et vaid süüdistatavatele selle kohustuse panekuga tegelikkuses menetluse sujuvat toimumist tagada ei õnnestu. Eelnõus sisalduv kord võimaldab menetlejal kahtlustatavale või süüdistatavale anda tähtaja, milleks tuleb kas uus kaitsja valida või teada anda, et kaitsja tuleb määrata riigi õigusabi korras. Selliselt välditakse olukorda, kus isik ilmub menetlustoimingule ja annab seal teada, et ta juba mitu kuud tagasi lõpetas eelmise kaitsjaga lepingu, kuid uut kaitsjat tal ei ole. Samuti antakse menetlejale õigus määrata kaitsja riigi õigusabi korras, kui kaitsja vahetamine tooks kaasa viivituse menetluses. See alus kaitsja määramiseks käivitub juhul, kui mingi märk viivituse kohta on juba olemas. Menetlejal ei ole õigust nn paralleelset kaitsjat määrata, kui kaitsja vahetus on sujuv ja viivitusi ei tekita. Näiteks eelmine kaitsja täidab oma kohustusi veel nii kaua, kuni uus kaitsja on valmis oma kohustusi täitma asumata. Samas sätestatakse ka, et menetleja määratud kaitsja vabastab kaitsekohustusest menetleja. Vastasel korral võiks menetluses taas viivitus tekkida kohe, kui kahtlustatav või süüdistatav on endale valinud kaitsja, kes määratud kaitsja formaalselt asendaks, kuid kelle reaalne tegutsema asumine võtaks aega ja kelle kahtlustatav või süüdistatav võiks taas välja vahetada ja sellega menetluses viivitusi põhjustada.

Punkt 16. Muudatusega täpsustatakse, et kohtuniku varasem tegevus eeluurimiskohtunikuna ei välista kohtuniku poolt samas kriminaalasjas taas eeluurimiskohtunikuna tegutsemist.

Punkt 17. Muudatusega tugevdatakse üldmenetluses kahe toimiku süsteemi ja välditakse olukorda, kus kriminaalasja hakkab arutama kohtunik, kes on kriminaalasjaga varem eeluurimiskohtunikuna kokku puutunud. See on oluline, et vältida kohtuniku mõjutamist tõendiks mitte oleva teabe, varasemate uurimisversioonide või eelotsustustega. Praktikast on tekkinud probleeme, kus kohtunikud ise, olles küll varasemalt teinud sisulisi otsustusi kuriteokahtluse põhjendatuse kohta nt vara arestimise menetluses ning tutvunud põhjalikult kriminaaltoimiku materjalidega jälitustoiminguteks loa andmisel, siiski on sattunud hiljem kriminaalasja ka sisuliselt lahendama ning taandamistaotlused jätnud rahuldamata, väites, et neid varasemalt teada saadu kindlasti ei mõjuta. Eelarvamuste ja muude kognitiivsete kallutuste mõju inimeste otsustusprotsessile on küllalt hästi dokumenteeritud ning õiglase kohtupidamise tagamiseks tuleb menetluskorras vältida olukorda, kus kohtuotsuse erapooletus satub kahtluse alla seetõttu, et asja arutab kohtunik, kes on juba varem eeluurimiskohtunikuna nt otsustanud, et kuriteokahtlus kahtlustatava osas on põhjendatud. Kohtud peavad oma töökorralduses jälgima, et eeluurimiskohtuniku funktsiooni täitmine ei välistaks kohtu kõiki kohtunikke asja arutamisest. Esialgu välja pakutud lahendusest, kus sama tulemus saavutataks sellega, et eeluurimiskohtuniku asjad läheks kohturingkonna siseselt maakohutute vahel risti jagamisele, kohtute ja prokuratuuri tagasisidet arvestades on loobutud, kuna see lahendus tekitaks mitte ainult segadust, vaid ka tooks suure tõenäosusega kaasa menetlusaegade pikenemise ja eriti Pärnu Maakohtu ülekoormamise. Tagasisides on kõik maakohutud aga samas ka kinnitanud, et suudavad töökorralduslikult tagada selle, et igas kohtus oleks võimalik kriminaalasi jagada arutamiseks kohtunikule, kes samas asjas eeluurimiskohtuniku ülesandeid täitnud ei ole, näiteks seeläbi, et võimaluse piires täidaks eeluurimiskohtuniku ülesandeid ühes kriminaalasjas kogu aeg sama kohtunik.

Punkt 18. Muudatuse eesmärgiks on vältida ilma tarviduseta kohtuistungit pidamist kaitsja taandamise küsimuse lahendamisel. Kehtiv seadus ei võimalda ka ilmselgelt põhjendamatu taandamistaotlust ilma istungit pidamata rahuldamata jätta. Ehkki selliste menetluste hulk ei ole suur, on igasuguse edulootuseta taotluse arutamiseks istungit pidamine siiski tarbetu ajakulu, mille seadusemuudatus võimaldab elimineerida.

Punkt 19. Muudatus on seotud KrMS § 145 muudatusega (nõuded määruse sisule ja vormistusele) ja muudatuse eesmärk on loobuda kategoorilisest nõudest, et taandamismenetluse lahend tuleks eraldi dokumendina vormistada.

Punkt 20. Pealkiri viiakse kooskõlla paragrahvi uue sisuga.

Punkt 21. Muudatus tähistab olulist nihet kriminaalmenetluse asjaolude tuvastamise loogikas. Seni kehtinud paradigma kohaselt ei omanud kriminaalmenetluses omaksvõtt, st poolte ühemõtteline ja üksmeelne kinnitus mingite faktiliste asjaolude esinemise või puudumise kohta kohtu jaoks siduvat tähendust ja kohus sellele tugineda ei saanud, st vähemasti formaalselt tuli kõiki faktilisi asjaolusid kriminaalasjas tõendada või lugeda üldtuntuks. Muudatusega tuuakse kriminaalmenetlusse omaksvõtu instituut, mis on võistlevale menetlusele iseenesest väga omane ja tuntud ka Eesti tsiviilkohtumenetluses. Omaksvõtt kriminaalmenetluses on faktiliste asjaolude tuvastamiseks kolmas võimalus tõendamise ja üldtuntuks lugemise kõrval.

Omaksvõtt on võimalik üksnes faktiliste asjaolude (sh menetluslike faktiliste asjaolude) puhul – õiguslike järelduste tegemisel ei saa poolte hinnang olla kohtule siduv ning põhimõtte *iura novit curia* on Eesti kriminaalmenetluses jätkuvalt kehtiv. Seega saab omaks võtta näiteks asjaolu, et Ants töötas 2021 kuni 2023 linnavalitsuse transpordiosakonna juhatajana ning ka seda, et transpordiosakonna juhataja ülesanne oli muu hulgas moodustada komisjon ühistranspordihanke hindamiseks, kuid mitte seda, et Ants oli ametiisik karistusseadustiku tähenduses, ega seda, et ta pani oma abikaasat sinna komisjoni määrates toime toimingupiirangu rikkumise. Õigusliku hinnangu annab faktilistele asjaoludele jätkuvalt kohus kohtuotsuses.

Vajadus omaksvõtu instituudi järele tuleneb tõdemusest, et kehtiva menetlusseadustiku järgi on pooled ja kohus sageli sunnitud kohtulikus üldmenetluses uurima tõendeid asjaolude kohta, milles tegelikult kahtlust ega vaidlust ei ole. Mahukates kriminaalasjades võib kuluda päevi selliste kuriteoepisoodide tõendamisele, mille süüdistatav on varmalt kohe algul üles tunnistanud, kuid kuna mõnes episoodis siiski vaidlus on, siis kohtud kriminaalasja eraldada ei söanda ning tõendeid uuritakse kõikide, ka juba omaks võetud episoodide kohta. See kulutab nappi menetlusressurssi ja sunnib pooli pikkadele protsessidele, ehkki keegi asjaosalistest protsessi pidamisel mõtet ei näe. Võistleva menetlusega on omaksvõtt hästi kooskõlas ja võistleva menetlusega riikides laialt kasutusel. See aitab kokku hoida ressursse ja kohtumenetlust paremini fookustada.

Eesti kriminaalmenetlusse toodav omaksvõtt ei ole siiski kohtule tingimusteta siduv: kohus võib omaksvõtu eraldi põhjendamata tagasi lükata ja nõuda, et tõendamiskoormusega pool tõendeid esitaks. Samuti ei saa poolele ette heita seda, et ta mingeid asjaolusid omaks ei võta, kui vastaspoolel on nende tõendamise kohustus. Omaksvõtt peab olema vabatahtlik ning poolele peab olema arusaadav, mis on omaksvõtu õiguslik tähendus – kui kohus omaksvõtu vastu võtab, loetakse asjaolu omaks võetuks ja kohus saab otsuses kirjutada, et poolte omaksvõtuga on konkreetsed faktilised asjaolud tuvastatud.

Kui kohus on mingid asjaolud lugenud omaks võetuks, ei ole neid enam vaja tõendada ja kohus ei pea nende asjaolude tõendamiseks tõendeid vastu võtma. Puhuks, kui algul kohus nõustub asjaolu lugema omaks võetuks, ent hiljem muude asjas esitatud tõendite pinnalt jõuab veendumusele, et omaksvõetud asjaolu ei saa esineda, on kohtul võimalus esialgselt vastu võetud omaksvõtt tagasi lükata. Sellisel juhul tuleb kohtul sellest pooltele teada anda ja tõendamiskoormusega pool peab saama võimaluse faktilisi asjaolusid tõendada. Omaksvõtt võib olla esitatud nii kohtuistungil kui ka kohtulikus eelmenetluses ning selleks, et asjaolu omaks võetuks lugeda, peavad faktilise asjaoluga nõustuma kõik kohtumenetluse pooled, kelle nõuded või vastuväited sellest asjaolust sõltuvad.

Töögrupp kaalus ka n-ö pehmema omaksvõtu võimalust, kus pooled küll saaksid kohtule avaldada oma nõustumist mingi vastaspoole faktiväitega, kuid see ei oleks kohtule siduv ega vabastaks ka pooli tõendamise kohustusest. Selline omaksvõtt võimaldaks kohtul otsuses faktiküsimuse järelduse põhjendamisel viidata poolte nõustumisele tõendite analüüsi kirjutamise asemel. Lisaks võiks ka tõendid neid avalikul kohtuistungil uurimata ja avaldamata kohtule üle anda, mis võimaldaks veelgi aega säästa. See lahendus jääks aga poolele teele pidama, kuna pooltel puuduks hea põhjus kohtuliku arutamise eel faktiliste väidetega üksmeelele jõudmiseks tööd teha: tõendeid tuleks niikuinii esitada, st kulude sääst oleks minimaalne ja kohus võiks ka otsuses tulla üllatusliku lahendusega, kus poolte omaksvõttu eiratakse. Tõendite avalik esitamata jätmine aga riivaks kohtumenetluse avalikkust.

Punkt 22. Säte defineerib omaksvõtu kriminaalmenetluse seadustiku tähenduses kui menetlusliku tahteavalduse, mille sisuks on nõustumine vastaspoole faktiväitega. See tahteavaldus peab olema tingimusteta ja selgesõnaline ning adresseeritud kohtule, st omaksvõttu ei saa välja lugeda mingitest muudest poole tehtud avaldustest, mis neile kriteeriumitele ei vasta. Omaksvõtuavaldus ise endast tõendit ei kujuta – see ei ole ütlus, vaid tahteavaldus menetluse kujundamiseks. Seetõttu, kui kohus mingil põhjusel omaksvõttu vastu ei võta, ei ole tegemist ka seesuguse avaldusega, mida saaks poole vastu ära kasutada või millele kohtuotsuses tugineda. Muidugi võib kohtunikul olla keeruline oma mõtteprotsessides eristada omaksvõtuavaldust sama isiku hilisematest ütlustest ja ei saa välistada, et nende vastuolulisuse tõttu on isiku hilisemad erineva sisuga ütlused väiksema kaalu ja usaldusväärsusega. Selleks, et asjaolu tunnistada omaks võetuks, peavad faktiväitega nõustuma kõik kohtumenetluse pooled, kelle nõue või vastuväide selle faktiväite tõlevastavusest sõltub. Teisisõnu, näiteks kui asjas on kannatanu, kelle positsioon prokuratuuri positsioonist mingi faktiväite osas erineb, ei saa süüdistatav, kaitsja ja prokuratuur omaksvõtu teel kannatanu nõusolekuta kannatanule siduvalt mingeid faktiväiteid omaksvõttuga tuvastada. Seejuures tuleb sõnu „nõue või vastuväide“ mõista kõige laiemas tähenduses selliselt, et see hõlmab ka prokuratuuri nõuet süüdistatava süüditunnistamiseks ja karistamiseks või näiteks konfiskeerimise kohaldamiseks, mitte üksnes tsiviilhagis esitatavaid nõudeid.

Enamasti on faktiväidete allikaks prokuratuur, kelle ülesanne on kriminaalmenetluses olla proponent ja kellel on ka tõendamise kohustus. Kannatanu tsiviilhagi alusfaktid peavad olulises osas süüdistuse alusfaktidega kokku langema. Seetõttu on ilmselt kõige tavalisem olukord, kus omaksvõtt tähendab seda, et süüdistusaktis esitatud faktiväidetega nõustuvad süüdistatav ja tema kaitsja. Samas ei saa välistada ka sellist olukorda, kus prokuratuuri ja kannatanu omaksvõttuga tuvastatakse mõni faktiväide, mille on esitanud süüdistatav. Seadus ei sätesta piiranguid sellele, kes faktiväite esitab ja kelle faktiväiteid saab omaks võtta.

Asjaolu omaks võetuks tunnistamine on kohtu kaalutusotsus, mida ei saa vaidlustada: pooltel ei ole õigust nõuda, et nende kokkulepitut tunnustataks tuvastatud faktidena ja kohtuotsuse peale kaevates ei saa kohtule ette heita, et kohus mingit asjaolu omaks võetuks ei tunnistanud. Kohtul ei tohi ka endal olla kahtlust faktiväite tõlevastavuses. See ei tähenda mõistetavalt samas seda, et kohus peaks omaksvõttust sõltumatute tõendite varal olema veendunud faktiväite tõlevastavuses. Sellisel juhul poleks omaksvõtul mingit optimeerivat toimet. Küll aga jääb kohtule võimalus keelduda faktiväite tuvastatuks lugemisest, kui tal on olemasoleva teadmise pinnalt kahtlus, et omaksvõtetud asjaolud ei saa tõele vastata.

Kui kohus otsustab faktiväite tuvastada omaksvõttule tuginevalt, siis tuleb kohtul sellest pooltele teada anda, et ka pooled saaksid omaksvõttule edaspidi tugineda. Vastasel juhul ei ole omaksvõttul menetlusressurssi säästvat mõõdet, kuna pooled peaksid jätkuvalt tõendama kõike tavakorras.

Punkt 23. Muudatusega võimaldatakse kaugülekuulamist toimetada menetleja äranägemisel. Sellega laiendatakse kaugülekuulamise võimalust ka sellisteks juhtudeks, kui iseenesest ei oleks isiku ülekuulamine raskendatud või ebamõistlikult koormav, kuid on ebamugav või nõuab rohkem aega või tekitab näiteks tunnistajale lisakulutusi. Eelkõige rakendub säte kohtueelses menetluses, kus menetlejal niikuinii on ka juba praegu võimalik näiteks isikult kirjalikke ütlusi võtta. Tavapäraselt esitatav vastuväide kaugülekuulamisele on, et uurijal ei ole kaugülekuulamise puhul võimalik jälgida ülekuulatava kehakeelt ega kindlustada, et ülekuulatavat ülekuulamise ajal ei mõjutata. Mõlemad argumendid on iseenesest adekvaatsed, kuid konkreetsel juhul võivad olla siiski üle tähtsustatud. Igas konkreetses kriminaalasjas on just uurija see, kes kõige paremini oskab hinnata konkreetse isiku ülekuulamisega seotud riske ja muudetud sõnastusega sätte alusel saabki vastavalt vajadusele ja riskihinnangule valida sobiva viisi isiku ülekuulamiseks.

Punkt 24. Muudatusega jäetakse sättest välja nõue, et määrus olgu „põhistatud“ – vorminõuded määruste kohta sätestatakse eelnõukohase §-ga 145. Lisaks annab määruste üldregulatsioon võimaluse määruse esialgu vormistada põhjendusteta ning põhjendustega määruse koostamiseks on menetlejal kohustus alles siis, kui menetlusosaline põhjendustega määrust nõuab. Siin nähakse deponeerimise taotluse rahuldamata jätmise määruse puhuks ette tavapärasest lühem aeg põhjendustega määruse vormistamiseks. See on põhjendatud sellega, et näiteks väga viletsa tervisega inimese ütluste deponeerimine võib olla aegkriitiline. Kuna määruste vaidlustamise tähtaega loetakse alates põhjendustega määruse saamisest, tähendaks tavapärane kümnepäevane tähtaeg määruse vaidlustamise korral ka määruskaebuse esitamise ja läbivaatamise tähtaegade edasi nihkumist.

Punkt 25. Muudatus seostub tihti menetluse venitamisel kasutust leidva võttega, kus menetluse edasilükkamiseks saadakse arstitõend, mille kohaselt süüdistatav justkui on väga kehva tervise juures ega saa istungil osaleda. Praktikast on teada, et sageli on need arstitõendid oma sisult ebaõiged – istungipäeval on süüdistatavat näha mitmel pool head seltskonda ja sportlikke hobisid nautimas, arst aga on tõendi välja kirjutanud patsienti nägemata. Kui nüüd kohus aga arsti välja kutsub tema väljastatud tõendi ja süüdistatava tervise kohta selgitusi andma, et välja selgitada, kas süüdistatav tõepoolest kohtus viibimiseks võimeline ei ole, siis tõendi väljastanud arst keeldub ütluste andmisest ja vabaneb nii ka üksiti vastutusest enda väljastatud tõendi eest. See põhjustab menetluste venimist ja annab süüdistatavale võimaluse õigusemõistmisest hoiduda.

Muudatusega sätestatakse, et arstil, keda on põhjust üle kuulata sellise isiku tervisliku seisundi kohta, kes oma tervisele viidates kohtust eemale hoiab, ei ole õigust kutsesaladusele viidates ütluste andmisest keelduda. See tuleneb kaudselt ka KrMS § 72 lõikes 4 sätestatud põhimõttest: esitades arstitõendi, isik ise konkludentset nõustub sellega, et tema terviseandmed ei ole enam saladuseks. Ta on oma terviseandmed ise kohtule avaldanud ning selles olukorras, kus süüdistatav ise n-ö on ukse lahti teinud, on tema menetlusliku asjaolu (istungilt puudumise mõjuv põhjus) tõendamiseks esitatud tõend ka avatud usaldusvääruse kontrollimisele. Muudatuse tulemusel peavad arstid enda väljastatud tõendite eest võtma vajaduse korral kohtus vastutuse. Selgesti on arstide kohtus ülekuulamine ka edaspidi pigem erandlik juhtum, mida kohus saab kasutada siis, kui kohtul on tekkinud tõsised kahtlused, et kohtule on esitatud ebaõiged andmeid või arstitõend ei vasta kehtestatud sisunõuetele. Arstide Liidu poolt pakutud lahendust, et raviarsti asemel hindaks isiku kohtusse ilmumise võimekust ekspertarst, ei saa pidada otstarbekaks ei inimese enda ega õigusemõistmise vaatepunktist. Kui selline ekspertarst annaks oma hinnangu meditsiinidokumentide põhjal, oleks sellise eksperthinnangu lisandväärtus pigem madal ega õigustaks selle hinnangu saamiseks kulutatavat täiendavat ressursi. Kui aga ekspert peaks inimese ka üle vaatama, tähendaks see potentsiaalselt haigele inimesele täiendavat bürokraatlikku vintsutust, mida tuleks vältida. Seda enam, et sagedasti on kohtumenetlusest kõrvalejäämise

põhjuseks lühiajalised ägedad haigestumised, mille puhul inimene küll pöördub perearsti või näiteks kiirabi poole, ent mis pikaajalist ravi ei vaja ja mille puhul pole ka hiljem ekspertarstile midagi ette näidata. Arstide mure konfidentsiaalsuse rikkumise ja liiga sagedase kohtusse kutsumise pärast on suuresti maandatav sellega, kui kohtust puudumise kohta väljastatavad dokumendid on piisavalt selged ja annavad kohtule vajalikku teavet isiku tervisliku olukorra kohta. Üherealine „Ei ole võimeline kohtuistungil osalema“ ilma selgitusteta pole mitte ainult kehtestatud vormi- ja sisunõuetele mittevastav, vaid on ka selgelt ebapiisav, kui kohtul oleks vaja hinnata inimese kohtukõlblikkust. Samuti ei ole põhjendatud ka patsiendil eeldada, et ta saab arstilt kohtust kõrvalhoidumiseks sellise dokumendi, mida kohus ei saagi vajadusel kontrollida. Siseministeriumi ettepanekut ka kohtueelses menetluses arstide ülekuulamise võimaluse loomiseks selle seaduseelnõuga ei teostata, kuivõrd seaduseelnõu põhiliseks fookuseks on kohtumenetluse, mitte kohtueelse menetluse optimeerimine.

Punkt 26. Sätte eesmärk on tagada tunnistajate ja kannatanute parem kaitse. Kehtiv kord nõuab, et ülekuulamise protokollis oleks kohustuslikult märgitud ülekuulitava sidevahendite andmed. See on tekitanud probleeme, sest kahtlustatavale kriminaaltoimiku tutvustamise järel on need andmed kättesaadavad ka kahtlustatavale ja tema kaasosalistele, kes on mõningatel juhtudel neid andmeid asunud kuritarvitama: kannatanuid terroriseeritakse telefoni teel ja meiliaadressid avaldatakse rämpsposti saatjatele ja tutvumisportaalides või saadetakse meili peale pahavara sisaldavaid kirju. Ehkki sidevahendite andmete säilitamine ülekuulamisprotokollis päises võib olla menetlejale mugav, ei ole see piisavaks põhjuseks, et tunnistajate ja kannatanute heaolu ohtu seada. Seetõttu peab ülekuulataval olema võimalus vältida oma sidevahendite andmete levikut. Muudatus ei mõjuta kuidagi menetleja õigust tunnistajate ja kannatanute kontaktandmeid nõuda, vaid reguleerib üksnes nende andmete säilitamise korda (protokollist eraldi ümbrikus).

Punkt 27. Muudatused on seotud KrMSi § 145 muudatusega ning kogumõjuna jääb kohtule jätkuvalt võimalus need määrused vormistada pealdisena.

Punkt 28. Muudatus on seotud KrMSi § 145 muudatusega ning kogumõjuna jääb kohtule jätkuvalt võimalus määrus vormistada pealdisena.

Punkt 29. Muudatuse eesmärk on lahendada praktikas tekkinud segadus seoses §-de 91 ja 91¹ koosmõjuga. Nimelt on osad kohtunikud, nähtavasti ka Riigikohtu lahendist nr 1-20-1208 ajendatuna, asunud seadust tõlgendama selliselt, et juhul, kui läbiotsimiseks on vaja ka läbiotsitavasse kohta isiku tahte vastaselt siseneda, tuleb võtta selleks eraldi luba KrMSi § 91¹ alusel.

Seadusemuudatusega sätestatakse sõnaselgelt, et läbiotsimiseks antud luba või määrus hõlmab ka õigust valdaja tahte vastaselt läbiotsitavasse kohta siseneda ja seal panipaiku avada ja tõkkeid kõrvaldada. Seejuures reguleerib läbiotsimise korda jätkuvalt KrMS § 90, millest nähtub, et esmalt tuleb valdajal paluda otsitavad asjad vabatahtlikult välja anda ning alles seejärel, kui on alust arvata, et vabatahtlikult asju välja ei antud, toimetatakse läbiotsitavas kohas otsinguid ning seda valdaja soovist sõltumatult ja eraldi luba vajamata.

Punkt 30. Muudatus on tehniline ja on seotud määruskaebuste loogika muutusega. Kõnealune määrus on vaidlustatav ka kehtiva seaduse kohaselt.

Punkt 31. Muudatuse eesmärk on välistada väärtõlgendus, mille kohaselt kõikide asitõendite kohta tuleb tingimata koostada vaatlusprotokoll ning selle puudumise korral ei ole asitõend lubatav tõend. Asitõend on üheks klassikaliseks algseks tõendiks, mille lubatavuse eeltingimused on küll seos kriminaalajaga ja selle hankimise seaduslikkus, kuid asitõendi tõendiväärtus ei saa kuidagi sõltuda

sellest, kas uurija on selle kohta koostanud protokollid ja asitõendit seal kirjeldanud. Asitõendi vaatlemine ja kirjeldamine võib olla otstarbekas. Näiteks asitõendina käsitatava telefoni puhul võib tõenduslik väärtus olla selle telefoni mälu sisalduvatel andmetel, mille kättesaamiseks on vaja kasutada eritehnikat, mitte aga telefoni välisilmel, mida saaks igaüks tajuda ka ilma eritehnikata. Telefoni mälu andmete saamiseks on vaatlus kindlasti vajalik nii asitõendi tõenduslike tunnuste talletamiseks kui ka esiletoomiseks. Samas näiteks päringule vastuseks uurimisasutusele üle antud kaupluse turvakaamera lühikese salvestise kirjeldamine, mida praktikas sageli tehakse ja nõutakse, on tihti pigem tõendi tajumist häiriv ja ebavajalik. Seadusemuudatusele tuginedes peaks kohtueelse uurimise asutused loobuma vaatlusprotokollide koostamisest seal, kus asitõendi seos kriminaalajaga on fikseeritud muul viisil ning kohtueelses menetluses tehtav vaatlus asitõendist lähtuva tõendusmaterjali tajumiseks vajalik ei ole. Asitõendi vaatlus on vajaduspõhine menetlustoiming.

Punkt 32. Muudatus on tehniline ja on seotud määruskaebuste loogika muutusega. Kõnealune määrus on vaidlustatav ka kehtiva seaduse kohaselt.

Punkt 33. Muudatusega täpsustatakse, et jälitustegevuse eest vastutavad jälitusasutused, kes võivad oma töös kasutada erinevaid vahendeid, sh salajasi kaastöötajaid ja variisikuid (PPVS terminoloogia), aga kaasajal ka näiteks tehisintellekti rakendusi. Seetõttu on vajalik regulatsioon muuta tehnoloogia- ja struktuurineutraalsemaks. Muu hulgas tuleb meeles pidada, et jälitusasutuse pädevus on mitmel erineval asutusel ning kõikide asutuste puhul ei ole nende sisemine töökorraldus ja erinevate salajase kaastöö tegemise vormid reguleeritud sama terminoloogiat kasutades, nagu PPVS-s. Sätte uus sõnastus määratleb selgelt, et jälitustoimingute tegemise eest vastutavad jälitusasutused, jälitustoimingute tegemiseks volitatud asutused, allüksused ja töötajad, kes oma ülesannete täitmiseks kasutavad erinevaid vahendeid seadusega lubatud piires.

Punkt 34. Muudatuse eesmärk on vältida tarbetuid vaidlusi jälitustoiminguteks antud lubade tutvustamise üle. Muudatusega kohustatakse uurimisasutust jälitustoimingute tegemiseks antud kohtu ja prokuratuuri load panema kriminaaltoimikusse, et jälitustoimingute seaduslikkust oleks toimikuga tutvumisel lihtsam hinnata. Praktikas on jälitusload sageli jäetud kriminaaltoimikusse lisamata ning see põhjustab vaidlusi ja viivitusi jälitustõendite lubatavuse hindamisel. Jälituslubade kriminaaltoimikusse lisamine on muu hulgas põhjendatud ka sellega, et jälitustoimingutega kogutud teave ei ole enam automaatselt riigisaladusega kaetud. Tavapärane vastuväide, et jälitusload võivad sisaldada andmeid jälitusasutuste metoodika, taktika ja isikkoosseisu kohta, on ületatav sellega, et jälitusloas ei kajastataks jälitusasutuste isikkoosseisu, metoodikat ja taktikat sellise detailsusega, et selle varjamine oleks põhjendatud. Tõdemus, et kellegi magamistuppa paigutati pealtkuulamise seade pärast seda, kui mingit paikkonda oli varjatult jälgitud, ei ole selline teave, mida tohiks riigisaladusena varjata.

Punkt 35. Muudatuse eesmärk on vältida menetluse venimist seoses vaidlustega jälitustoiminguga kogutud tõendite tutvustamise üle. Jälitustoimingutega kogutud andmete tutvustamine toimub jätkuvalt isiku soovi korral ning võib aset leida ka juba enne seda, kui kahtlustatavale tutvustatakse kriminaaltoimikut. Hiljemalt kriminaaltoimiku tutvumiseks esitamisega tuleb aga kahtlustatavale võimaldada tutvuda ka tema kohta jälitustegevusega kogutud andmetega. Vaikimisi kuuluvad kahtlustatavale tutvustamisele kõik tema kohta jälitustoimingutega kogutud andmed, et tal oleks võimalik ette valmistada efektiivset kaitset. Erandid üldisest reeglist sätestab sama paragrahvi lõige 1¹.

Punkt 36. Lisatav sätte asendab senises lõikes 1 sisaldunud loendi alustest, mille puhul võib jälitustoimingutega kogutud andmed tutvustamata jätta. Selle kohaselt saab tutvustamata jätta vaid selliseid andmeid, millel ilmselgelt ei ole puutumust tõendamiseseme asjaoludega ega ole

tarvilikud tõendi usaldusväärsuse hindamiseks, kuid mille puhul on arvestatav põhjus tõendi tutvustamata jätmiseks siiski olemas. Võrreldes varasema loendiga on eelnõus tutvustamata jätmise aluseid kitsendatud, kuna senise lõike 1 punktid 1 ja 6 on sageli tõlgendatud väga laialt ning kaitseõigust alatähtsustavalt. Seetõttu on need punktid (p 1 – andmed teiste isikute perekonna- või eraelu kohta ja p 6 – andmed, mille tutvustamise tulemusena võidakse edastada teavet jälitusasutuse meetodite, taktika ja jälitustoimingu tegemisel kasutatava vahendi kohta) loetelust välja jäetud. Esimese punkti alusel on võimalik praktiliselt kõik andmed tutvustamata jätta, kuna kahtlustatavat jälitades on enamasti üksiti andmeid kogutud veel kellegi kohta, kelle privaatsust on jälitamisega riivatud; punkti 6 puhul aga on tõeliselt kaitsmisväärilised andmed jätkuvalt kaetud riigisaladusega, senine formuleering „võidakse edastada teavet“ on ka lubamatult umbmäärane ja jätab prokuratuurile sisuliselt piiramatu diskretsiooni andmeid tutvustamata jätta. Kaitseõiguse piiramise põhjenduseks ei saa olla asjaolu, et andmetega tutvudes võiks isik teha järelduse, et ka teda on jälitatud samamoodi, nagu on näha lugematutes põnevusfilmides.

Punkt 37. Muudatus on tehniline ja on seotud määruskaebuste loogika muutusega. Kõnealune määrus on vaidlustatav ka kehtiva seaduse kohaselt, uurimisasutuse ja prokuratuuri kohaldatav elukohast lahkumise keeld on vaidlustatav nn uurimiskaebemenetluses.

Punkt 38. Muudatus on seotud video vahendusel kohtuistungite pidamise üldreegli kehtestamisega KrMS §-s 14¹. Eeluurimiskohtuniku menetlused on jätkuvalt võimalik toimetada video vahendusel.

Punkt 39. Vahistamismääruses isiku elukoha märkimine ei ole otstarbekas ega vajalik ning kujutab endast isikuandmete liigset töötlemist. Küll aga tuleb vahistatav identifitseerida ja selleks on Eestis kasutusel isikukood. Seetõttu elukoha märkimise kohustus kaotatakse ja selle asemel on vahistamismääruses nõutav isikukoodi märkimine, mida kohtud ka juba praegu enamasti teevad.

Punkt 40. Muudatus on tehniline ja on seotud määruskaebuste loogika muutusega. Kõnealune määrus on vaidlustatav ka kehtiva seaduse kohaselt.

Punkt 41. Muudatus on tehniline ja on seotud määruskaebuste loogika muutusega. Kõnealune määrus on vaidlustatav ka kehtiva seaduse kohaselt.

Punkt 42. Muudatus on seotud video vahendusel kohtuistungite pidamise üldreegli kehtestamisega KrMSi §-s 14¹. Eeluurimiskohtuniku menetlused on jätkuvalt võimalik toimetada video vahendusel.

Punkt 43. Muudatus on tehniline ja on seotud määruskaebuste loogika muutusega. Kõnealune määrus on vaidlustatav ka kehtiva seaduse kohaselt.

Punkt 44. Muudatused on seotud video vahendusel kohtuistungite pidamise üldreegli kehtestamisega KrMS §-s 14¹. Istungit on jätkuvalt võimalik pidada video vahendusel.

Punkt 45. Muudatus on tehniline ja on seotud määruskaebuste loogika muutusega. Kõnealune määrus on vaidlustatav ka kehtiva seaduse kohaselt.

Punkt 46. Kohtu määratava menetlusliku trahvi maksimaalsummat korrigeeritakse lähtuvalt sellest, et alates praegu kehtivas seaduses ette nähtud 3200 eurose trahvimäära kehtestamisest 23.02.2011 on Eestis kõik sanktsioonimäärad vastavalt üldisele sissetulekute tasemele suurenenud. 01.01.2024 on Eestis väärteotrahvide trahviühiku suurus 8 eurot senise 4 euro asemel. Trahviühiku suurendamine peegeldab toimunud inflatsiooni ja elatustaseme muutust, kus senised trahvimäärad on selgelt alla jäänud tublisti suurenenud keskmisele sissetulekule. Kohus saab menetlustrahvi

määrata mh ka juriidilistele isikutele, mistõttu on asjakohane ka KarS § 47 lg 2, mille kohaselt võib juriidilisele isikule väärteo eest kohaldada rahatrahvi kuni 400000 eurot (see trahvimäär kehtib alates 2014.aastast, seni oli rahatrahvi maksimaalmäär juriidilistele isikutele 32000 eurot). Samuti näeb näiteks KorS ette sunniraha maksimaalmäärana ette 9600 eurot. Kõik need võrdlused osutavad selgesti, et menetlusliku trahvi ülemmäär 3200 eurot, mis on kehtinud alates 2011.aastast, on võrreldes muude sanktsioonimääradega põhjendamatult väike ning alatähtsustab võimalikke kohtumenetluses toimuvaid rikkumisi, mille eest kohus võib trahvi määrata.

Punkt 47. Muudatus on tehniline ja on seotud määruskaebuste loogika muutusega. Kõnealune määrus on vaidlustatav ka kehtiva seaduse kohaselt.

Punkt 48. Muudatuse eesmärk on korrigeerida mõnel pool tekkinud väärpraktika, et politsei keeldub taga otsimast isikuid, kelle kohta ei ole välja antud vahistamismäärust ega tehtud vangistust mõistvat kohtuotsust. See tekitab probleeme olukorras, kus isiku vahistamiseks iseenesest põhjust ei oleks, kuid sundtoomise alused on olemas. Sundtoomine aga ei ole võimalik, kui isiku asukoht ei ole teada. Selliselt tekib surnud ring, mille tulemusel isikud saavad menetlusest kõrvale hoiduda. Lisaks tuleb silmas pidada, et sundtoomine ja tagaotsimine on võimalik ka tunnistajate ja kannatanute suhtes, kelle puhul seadus vahistamist üldse ette ei näe. Täpsustatakse sõnastust, et oleks arusaadav, et vahistamismääruse või kohtuotsuse koopia tuleb tagaotsimismäärusega koos saata jälitusasutusele vaid siis, kui isik on vahistatud või vangi mõistetud, kuid tagaotsimine on võimalik ka kõikide muude isikute suhtes, kelle asukoht ei ole teada ning keda on vaja üles otsida ja menetlustoimingutele allutada.

Punkt 49. Muudatus on tehniline ja on seotud määruskaebuste loogika muutusega. Kõnealune määrus on vaidlustatav ka kehtiva seaduse kohaselt.

Punkt 50. Muudatused on tehnilised. § 141¹ lõike 1³ kehtetuks tunnistamine on seotud määruste üldiste sisu- ja vorminõuete muutmisega. Kõnealuse määruse võib jätkuvalt koostada pealdisena.

§ 141¹ lõike 3¹ ja § 141² lõike 2¹ kehtetuks tunnistamine on seotud video vahendusel kohtuistungite pidamise üldise korra kehtestamisega KrMS §-s 14¹. Kõnealuseid istungeid on jätkuvalt võimalik pidada video vahendusel.

Punkt 51. Muudatus on tehniline ja on seotud määruskaebuste loogika muutusega. Kõnealune määrus on vaidlustatav ka kehtiva seaduse kohaselt.

Punkt 52. Muudatus on on seotud määruskaebuste loogika muutusega. Kõnealune määrus on vaidlustatav ka kehtiva seaduse kohaselt. Kuna § 141⁴ on üldsäte kõikide varaliste nõuete tagamise vahendite kohta, kohaldub ka määruskaebuse esitamise õigus ühtviisi kõikide varaliste nõuete tagamiseks rakendatavate abinõude vaidlustamisele.

Punkt 53. Muudatus on tehniline ja on seotud määruskaebuste loogika muutusega. Kõnealune määrus on vaidlustatav ka kehtiva seaduse kohaselt.

Punkt 54. Muudatusega reformitakse määruste sisu ja vormi nõudeid eesmärgiga vähendada menetlejate kirjatööd seal, kus see sisulist lisaväärtust ei loo. Muudatusega jäetakse määruse üldmõistest välja määruse põhjendamise nõue ning määrus määratletakse kui menetlusotsustus, millega lahendatakse taotlus või korraldatakse menetluse edasist käiku. See tähendab muu hulgas, et samas dokumendis võib koos olla mitu määrust (nt kohtu alla andmine, tõkend, tõendi välja nõudmine). Ehkki reeglina määrusega kriminaalasja ega tsiviilhagi sisuliselt ei lahendata, on sellest kaks erandit, kus määrus on sisuline lõpplahend: esmalt lahendatakse määrusega psühhiaatrilise sundravi kohaldamise asjad, samuti on eraldiseisva konfiskeerimismenetluse lahendiks määrus.

Üldreeglina on määrus kirjalikus vormis, mis tähendab, et määruse sisu talletatakse kirjamärkide abil mingil andmekandjal.

Lõige 2 on erisäte kohtuistungil kohtu tehtavate suuliste määruste jaoks – kui need protokollitakse, ei ole vaja määrust eraldi kirjalikult vormistada.

Lõige 3 sätestab, milliseid andmeid peab täielikult vormistatud kirjalik määrus sisaldama. Punktides 1 – 6 märgitud andmed on määruse toimimiseks minimeelselt vajalikud andmed - määruse koostaja, määruse koostamise aeg, kriminaalasi, määruse sisu ja menetlusõiguslik alus ning määruse vaidlustamise kord, kui määrus on kriminaalasia lõpplahendist eraldi vaidlustatav. Punktid 7 ja 8 on vajalikud eelkõige määruse vaidlustamise otsustamiseks ja seejärel vaidlust lahendavale instantsile määruse kontrollimiseks.

Lõige 4 näeb kohtunikele ette võimaluse teha taotlust lahendav määrus pealdisena esitatud taotlusel või viitega esitatud taotlusele selliselt, et taotluses esitatud põhjendusi ei peaks määruks kordama. Selle sättega laiendatakse nn pealdismääruse koostamise võimalusi praktiliselt kõikidele taotluse lahendamise määrustele, mida kohtunikud teevad. Sätte eesmärgiks on säästa kohtunike aega ja ka menetlusosaliste ressursi seeläbi, et kohtud ei produtseeri täiendavaid dokumente seal, kus nende dokumentidega sisuliselt mingisugust lisandväärtust ei looda: kui taotluse põhjendused on määruse jaoks piisavad, siis ei ole taotluse ümber jutustamisest kasu, nagu ei ole põhjust taotlust ümber jutustada ka siis, kui kohus otsustab taotluse rahuldamata jätta. Lõike 4 kohaselt on võimalik taotlust lahendav määrus teha näiteks digiallkirja resolutsioonina, aga ka selleks ettenähtud infosüsteemis vajalikke andmevälju täites. Pealdise või viitena tehtud määruse vormist olenemata tuleb hoolitseda, et tehniliselt oleks määrus ühemõtteliselt taotlusega seotud - paberandjal vormistamisel näiteks kirjutatud taotluse dokumendi enda peale või klammerdatud selle külge ühes tekstis tehtud osundusega, millist taotlust lahendatakse. Pealdisena või viiteliselt tehtud määruks ei pruugi tingimata olla ainult taotlust rahuldavad määruks - kohus saab pealdisega ka taotluse rahuldamata jätta, lisades omalt poolt üksnes põhjendused taotluse rahuldamata jätmise kohta. Säte ei kohusta kohtunikke tegema määruksi viiteliselt või pealdisena - sõltuvalt sellest, kuidas määrus täide viiakse või milline protseduur eelnes määruse koostamisele, võib olla otstarbekas määrus igal juhul koostada eraldi dokumendina. Näiteks olukorras, kus kohus sai lisaks kirjalikule taotlusele täiendavat informatsiooni ka istungil inimesi vahetult kuulates, on määruse koostamine üksnes taotluse põhjendustele tuginevalt pigem võimatu. Samuti on tõenäoliselt põhjendatud eraldi dokumendina määruse vormistamine seal, kus kohus taotlust lahendades peab vajalikuks omalt poolt lisada põhjendusi või taotluse põhjendustest mõningaid ümber lükata. Lõige 4 sellise võimaluse kohtunikele jätab.

Lõike 4 uue sõnastusega saavad kohtunikud võimaluse pealdisena lahendada ka näiteks taotlusi jälitustoiminguteks loa saamiseks või vahistamiseks. Kuna mõlemal juhul on tegemist põhiõiguste intensiivse piiramisega ja seal on kohtulikule kontrollile on püstitatud kõrged nõudmised, ei tohi kohus määruse koostamisse hakata suhtuma kergekäeliselt - lisaks taotluses esitatud veenvatele põhjendustele tuleb kohtul vahistamise puhul ka veenvalt ümber lükata kahtlustatava või süüdistatava vastuväited. Samuti olukorras, kus taotlus on küll iseenesest põhjendatud, kuid taotluses esitatud põhjendused ilmselgelt nõrgad ja kohtu hinnangul ebapiisavad, tuleb kohtul taotlust rahuldades omalt poolt taotluses esitatud täiendada. Põhimõtteliselt ei ole välistatud, et ka sellised täiendused esitatakse pealdise või resolutsiooni tekstis. Teisisõnu, seadusemuudatus ei võta kohtult põhjendamiskohustust ega langeta tõendamise ja põhjendamise standardit menetlustoiminguteks loa andmisel, võimaldab aga vältida tarbetut tööd juba esitatud menetlusedokumentide ümberjutustamisel ja vähendab koostatud dokumentide mahtu.

Lõige 5 näeb ette võimalused määruste vormistamiseks ilma menetluskäiku, asjaolude kirjeldust ja kirjalikke põhjendusi esitamata. Üldreegel ongi see, et kõik menetlejad võivad määruse teha ilma määruses asjaolude kirjeldust ja õiguslike põhjendusi esitamata. Erandiks on siin sellised määrused, mis tuleb kohtule kontrollimiseks esitada - edasilükkamatu vara arestimine prokuratuuri poolt, edasilükkamatu ajutise lähenemiskeelu kehtestamine prokuratuuri poolt, prokuratuuri antavad läbiotsimismäärused ja -load ning prokuratuuri load sideettevõtjalt päringute tegemiseks. Muude määruste puhul reguleerib kirjalike põhjenduste lisamist lõige 6.

See tähendab, et edaspidi võib ka kohus kõik kohtu määrused teha esialgu ilma kirjalike põhjendusteta, nõ resolutiivmäärustena – võimalus, millest kohtunikud praeguseni on puudust tundnud ja mis tõenäoliselt aitab oluliselt säästa kohtute ressursi. Kohtuotsuste koostamine resolutiivotsustena on seaduses olnud lubatud juba pikka aega.

Ehkki menetlejal on võimalus teha määrused ilma asjaolude kirjelduse ja õiguslike põhjendusteta, ei pruugi see alati olla kõige ökonoomsem - kui on juba ette teada, et määrus vaidlustatakse ja tõenäoliselt tuleb põhjendused kirjutada, on mõistlik määrus kohe algusest peale vormistada kõikide lõike 3 andmetega. Lõige 5 ei kohusta resolutiivmäärust koostama, kui menetleja hinnangul on mõistlikum vormistada kohe põhjendustega määrus.

Eraldi sätestatakse, et põhjenduste ja asjaolude kirjelduseta määrus ei ole lubatav määruskaebemenetluse lahendina ega süüdistuskohustusmenetluses. Mõlemad menetlused on oma sisult kaebemenetlused, kus kaebekohtu lahendi põhjendused peavad andma tagasisidet esialgse määruse koostajale ning suunavad ka edasist kohtupraktikat, olles enamasti konkreetnes küsimuses ka lõplikuks lahendiks.

Lõige 6 sätestab, millisel juhul peab menetleja vormistama määruse koos asjaolude kirjelduse ja õiguslike põhjendustega, kui esialgne väärtus oli vormistatud selliselt, et neid andmeid ei sisaldanud. Need juhtumid seonduvad eelkõige määruse vaidlustamise võimalusega, aga põhjendused võivad vajalikud olla ka juhul, kui määruse täitmine või edasine tegevus kooskõlas määruses esitatuga ongi võimalik vaid siis, kui määruse adressaadile on esitatud ka määruse põhjendused. Näiteks kui kohus tagastab kokkuleppemenetluses kohtusse saadetud kriminaalasja selle tõttu, et ei nõustu kokkulepitud karistusega, oleks ilma põhjendusteta määruse tegemisel prokuratuuril ja kaitsjal keeruline sõlmida uut kokkulepet. Põhjendusteta võiks olla raske ära arvata, kas karistusega mittenõustumise põhjustas kohtu arvates aset leidnud liitmisviga või oli karistus kohtu hinnangul liiga kerge või range. Kui menetleja ja menetlusosaliste vahel ei ole muud suhtlust toimunud, on selge, et määrusest peab nähtuma ka teekaart edasise menetluse jaoks.

Kui esialgne määrus on koostatud ilma asjaolude kirjelduse ja õiguslike põhjendusteta, on menetlusosalisel õigus taotleda kõikide andmetega määruse vormistamist. Siin tuleb silmas pidada ka lõikes 4 sätestatud - kui määrus on koostatud pealdisena või viitega määruse aluseks olevale taotlusele, on taotluse põhjendused ja taotluses esitatud asjaolude kokkuvõte inkorporeeritud määrusesse ja neid käsitletakse määruse enda põhjendustena. Teisisõnu, menetlusosalisel ei ole õigust nõuda eraldi dokumendi koostamist, kui kohus on pidanud taotluse põhjendusi koos omapoolsete võimalike lisandustega määruse jaoks piisavaks. Reeglina on menetlejal põhjendustega määruse vormistamiseks aega sellekohase taotluse saamisest 10 päeva, kuid üksikute määruste puhuks nähakse ette lühem tähtaeg, et määruskaebuse esitamise aega mitte ülearu pikalt edasi lükata.

endiks.

Lõige 7 on senine KrMS § 145 lõige 4¹ ja lõige 8 on senine KrMS § 145 lõige 4².

Lõige 9 hõlmab senist KrMS § 145 lõiget 7, lisaks on sätestatud Siseministeeriumi tagasisidest lähtuvalt võimalus menetleja määrusest menetlusvälistele isikutele edastada vaid lõike 3 punktide 1 kuni 5 andmed. See on vajalik isiku- ja menetlusandmete kaitseks. Praegu kehtiv regulatsioon näiteks ei võimalda sideettevõtjale päringu edastamisel jätta määrusest välja senist kriminaalmenetlust käsitlevaid põhjendusi, mis aga mõnel juhul võivad sisaldada küllaltki delikaatseid andmeid.

Advokaatuur on avaldanud oma vastuseisu määruste vormistamise nõuete optimeerimisele, viidates, et senine seaduse sõnastus on genereerinud hulgaliselt kohtupraktikat seoses menetlustoiminguteks loa andmise määruste põhjendamisega. Viide ulatuslikule seaduse senisest sõnastusest lähtuvale kohtupraktikale on iseenesest õige, ent ei õigusta ratsionaalsemate ja kaasaegset tehnoloogiat paremini arvestavate lahenduste kasutusele võtmata jätmist. Senine seaduse loogika põhineb suuresti eeldusel, et menetlusdokumendid koostatakse paberil ning digitaalse kriminaalmenetluse täiemahulise rakendamise võimalus ilmuski kriminaalmenetluse seadustikku alles 2023.aastal. Seadusemuudatustega ei langetata tõendamise ega põhjendatuse standardeid, vaid üksnes optimeeritakse töökorraldust selliselt, et sisulise lisandväärtuseta ümberjutustusi koostama ei peaks, menetlusdokumente koostatakse mahus, mis on menetluse seisukohast vajalikud ning seaduse loogika oleks tehnoloogianeutraalne, st võimaldaks hõlpsasti infotehnoloogilisi rakendusi kasutada menetlejate töö hõlbustamiseks. Samuti ei kitsendata kuidagi menetlejate võimalust koostada täies mahus asjaolude kirjeldusi ja kirjalikke põhjendusi sisaldavaid määruseid.

Punkt 55. Dokumendi koostamise koht ei ole oluline detail, mida oleks vaja märkida. Seetõttu jäetakse see andmeväli välja.

Punkt 56. Kriminaalasja nimetus on keeruline viis kriminaalasja teistest sama isiku kriminaalasjadest eristada. Seetõttu on otstarbekas kriminaalasi identifitseerida kriminaalasja numbriga, nagu seda ka praktikas üldiselt tehakse.

Punkt 57. Süüdistusakti koostamise koht ei oma tähtsust ja tekitab asjatut infomüra. Seetõttu jäetakse see andmeväli süüdistusaktist edaspidi välja.

Punkt 58. Kriminaalasja nimetus on keeruline viis kriminaalasja teistest sama isiku kriminaalasjadest eristada. Seetõttu on otstarbekas kriminaalasi identifitseerida kriminaalasja numbriga, nagu seda ka praktikas üldiselt tehakse.

Punkt 59. Süüdistusakti osade järjekord on kehtivas seaduses ebaloogiline: akti alguses on suur hulk tehnilisi andmeid, süüdistus aga on hoopis akti lõpus. Samuti ei nõua seaduse kehtiv sõnastus, et süüdistusaktis oleks märgitud, kui prokuratuur taotleb konfiskeerimise kohaldamist. Muutmaks süüdistusakti ülesehitust loogilisemaks, tuuakse senine lõige 3 süüdistusakti põhiosaks ja tehnilistest detailidest ettepoole lõikeks 2. Senisest lõikest 2 aga saab süüdistusakti lõpposa ja lõige 3. Lisaks sätestatakse, et süüdistusakti põhiosas tuleb edaspidi märkida ka see, kui prokuratuur taotleb kohtult konfiskeerimise kohaldamist, ning kirjeldada asjaolud, mis konfiskeerimisele alust annavad, kuivõrd see on oluline tõendite asjakohasuse hindamisel. Praktikas praegu seda tihti süüdistusaktis ei märgita ja konfiskeerimisnõue tuleb üllatusena nii teistele kohtumenetluse pooltele kui ka kohtule.

Punkt 60. Süüdistusakti lõpposas hakkavad edaspidi olema need andmed, mis seni esitati süüdistusakti põhiosas. Kuivõrd süüdistusakti peamine ülesanne on väljendada süüdistatavale

tehtavat karistusõiguslikku etteheidet, peabki just süüdistus ja selle kvalifikatsioon olema süüdistusakti põhiosaks, samas kui ülejäänud tehnilist laadi andmed jäävad edaspidi lõpposa, mis kujutab endast justkui tehnilist lisa. Muudatusega jäetakse välja mõned seni süüdistusaktis sisaldunud andmeväljad. Esiteks loobutakse andmeväljast „kuriteo asjaolud“, mis on praktikas omajagu segadust tekitanud: kuna süüdistatavale tehtav karistusõiguslik etteheide, st talle ette heidetavad teod ning see, kuidas konkreetselt väljenduvad nendes tegudes kuriteokoosseisu tunnused, tuleb niikuinii kajastada süüdistuse osas ja mitte mujal süüdistusakti peal laiali,¹² ei ole eraldi andmeplokil „kuriteo asjaolud“ selget funktsiooni ja seda enam süüdistusaktis ei esitata. Teiseks jääb välja andmeväli „kuriteoga tekitatud kahju laad ja suurus“ – kui kahju on koosseisuline asjaolu, tuleb see süüdistuse osas niikuinii kirjeldada. Kui aga tegu ei ole koosseisulise asjaoluga, on tekitatud kahju laad ja suurus eelkõige tsiviilhagi seisukohast olulised ning õige koht nende esitamiseks ongi tsiviilhagiavaldus. Praktikas on see andmeväli tekitanud ka omajagu segadust, kui kannatanu tsiviilhagis esitatud summa erineb sellest, mida peab õigeks prokuratuur. Kolmandaks loobutakse andmeväljast „andmed kuriteoga saadud vara kohta“. Kuriteoga saadud vara omab tähtsust eelkõige siis, kui prokuratuur taotleb selle vara konfiskeerimist. Kuivõrd konfiskeerimise taotluse ja selle aluseks olevate asjaolude kirjeldamiseks on süüdistusakti põhiosas eraldi andmeväli, siis selle teabe kordamine lõpposas on tarbetu. Muudetakse ka senise lõike 2 punkti 9 sõnastust: praeguse „andmed järelevalvet vajavate süüdistatava laste ja vara kohta“ asemel tuleb edaspidi süüdistusakti lõpposas märkida andmed kõikide süüdistatava hooldusel või eestkoste all olevate isikute (st mitte üksnes laste, vaid ka nt hooldust vajavate vanemate või eestkostetavate) ja süüdistatava järelevalvet vajava vara kohta. See peegeldab paremini kaasaja keerukamaks muutunud õigussuhteid perekonnaliikmete vahel ja annab kohtule teavet, mis võib olla oluline karistuse mõistmisel.

Punkt 61. Muudatusega loobutakse edaspidi kohtueelse menetluse menetlusdokumentide näidismuudatuse kehtestamisest, kuna nii prokuratuur kui kohtueelse uurimise asutused kasutavad ühtset digitaalset infosüsteemi PRIS, kus menetlusdokumente koostatakse. Puhuks, kui mingil põhjusel elektrooniliselt ei ole võimalik menetlusdokumente koostada, sätestab kohustuslikud nõuded menetlusdokumentidele seadus. Praktikas on aeg-ajalt tekkinud ka vaidlusi seoses sellega, kui mingil põhjusel on menetlejad kehtestatud näidismuudatustest kõrvale kaldunud, ehkki seaduse nõudeid on järgitud. See osutab, et pole sugugi üheselt mõistetav, mis on sellise „näidise“ kehtestamise õiguslik tähendus ja kohustuslikkuse määr. Seadusemuudatus ei keela loomulikult ametkondlikult siiski näidismuudatuse välja töötada ja kasutada.

Punkt 62. Muudatus on seotud määruste üldiste sisu- ja vorminõuete muutmisega. Sõna „motiveeritud“ kasutamine selleks, et tähistada määrust, milles peavad sisalduma kirjalikud põhjendused, on samuti keeleliselt eksitav.

Punkt 63. Muudatuse eesmärgiks on ühtlustada kohtutoimikuga tutvumise regulatsiooni kõigis menetlusliikides ja tagada avalikkusele selged reeglid õigusemõistmise avalikkuse kohta. Muudatusega täiendatakse seadustikku §-ga 160⁵ ja lisatakse menetlusvälise isiku kohtutoimikuga tutvumise kord. Menetlusväline isik saab õigustatud huvi korral toimikuga tutvuda asja menetlenud maakohtu loal. Muudatus on käesolevasse eelnõusse tulnud nn kohtumenetluse avalikkuse suurendamise paketist, mille väljatöötamise kavatsusele laekunud tagasisides toetati kriminaalmenetluses pärast kohtumenetluse lõppu kohtutoimikuga tutvumise reguleerimist. Tutvumiskorra selge regulatsioon lihtsustab kohtu tööd ja võimaldab tagada avalikkuse suurema

¹² RKKKo 3-1-1-59-16.

juurdepääsu kohtumenetlusele. Kohtud otsustavad juba praegu kohtutoimikutega tutvumise lubamise üle, tegu on seadusemuudatusega, mis ei muuda kehtivat praktikat, kuid teeb selle õigusselguse huvides üheselt mõistetavaks.

Menetluse ajal kohtutoimikule ja kriminaaltoimikule juurdepääsu selle sättega ei muudeta.

Menetlusosalistele kriminaaltoimiku tutvustamise regulatsioon on KrMS §-s 224. Menetluse lõppemise järel on ka nemad menetlusvälisteks isikuteks, kuivõrd menetlust enam asjas ei toimu, ent õigustatud huvi tuleb siin nähtavasti alati eeldada. Eelkõige annab lisatav säte ajakirjanikele võimaluse esitada toimikuga tutvumise taotlus avalikkuse tähelepanu all olevas kohtuasjas. Kuid taotluse võivad esitada ka kõik muud isikud, kellel on selleks õigustatud huvi. Toimikuga tutvumise võimalus nähakse ette pärast kohtumenetluse lõppemist. Toimikut tutvustab asja arutanud maakohus.

Toimikuga tutvumise õiguse realiseerimiseks tuleb kohtule esitada kirjalik taotlus. Kohus võib taotlejalt nõuda ka õigustatud huvi tõendamist. Menetlusväline isik peab toimikule juurdepääsu taotlust põhjendama. Ka EIK on selgitanud, et menetlusvälised isikud, kes taotlevad juurdepääsu kohtudokumentidele, peavad põhjendama, et nimetatud dokumendid sisaldavad üldist huvi pakkuvat teavet või on vajalikud isiku õiguste teostamiseks.¹³

Kohtule jääb kaalutusõigus otsustada, kas tutvumistaotluse esitaja õigustatud huvi toimikuga tutvuda kaalub üles need õigused ja huvid, mis räägivad toimikule juurdepääsu võimaldamise vastu.¹⁴ Kui toimikus olev või selle juurde kuuluv menetlusdokument sisaldab andmeid, mille suhtes on seadusega nähtud ette juurdepääsupiirang (riigi- või ärisaladuse või salastatud välisteabe kaitseks, kõlbluse või perekonna- või eraelu kaitseks, alaealise või kannatanu huvides, õigusemõistmise huvides jne), võimaldatakse dokumendiga tutvuda osas, milles see ei sisalda piiratud juurdepääsuga teavet.

Selline kohtutoimikuga tutvumise regulatsioon on ka TsMS §-s 59 ja HKMS §-s 89.

Kui menetlusdokumendist soovitakse koopiat, siis kohaldub KrMS § 160⁴. Tutvumisloa andmisest keeldumise määrus on vaidlustatav määruskaebe korras.

Kohtute pressiesindajate andmetel esitasid ajakirjanikud perioodil 01.01.2022–31.12.2022 toimikuga tutvumiseks 217 taotlust, millest rahuldati 200. Kuna toimikuga tutvumise taotluste arv ei ole prognoositav, siis ei ole võimalik hinnata muudatuse mõju kohtute töökoormusele.

Punkt 64. Muudatusega täpsustatakse kohtuistungite toimimise ja kohtuotsuse kuulutamise aja avalikustamist veebis. Seni kehtiva regulatsiooni kohaselt tuleb nimetatud ajad avalikustada kohtu veebilehel. Praktikas avalikustavad kohtud kohtuteavet Riigi Teatajas¹⁵ ning kohtute veebilehtedel on viide, mis viib kasutajad Riigi Teataja lehele. Kohtute veebilehtedel ei avalikustata kohtuistungite ega kohtuotsuse kuulutamise aega.

Sõna „avaldamine“ „avalikustamisega“ asendamise eesmärgiks on mõistete ühtlustamine. Riigi Teatajas avalikustatakse kohtuistungite toimumisajad, kohtulahendite avalikult teatavaks tegemise ajad ja kohtulahendid. Tegemist on kohtute poolt kohtumenetluse info ja kohtuotsuste avalikustamisega. Õigusselguse seisukohalt on otstarbekas kasutada edaspidi nii kohtuistungite

¹³ EIK. Studio Monitori and others v. Georgia. 44920/09. 30.05.2020 p.-39-40 <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-200435>

¹⁴ RKKKm 16.04.2020 1-19-8262 <https://www.riigikohus.ee/et/lahendid?asjaNr=1-19-8262/17>

¹⁵ Riigi Teataja. https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtuistungid_otsing.html

aegade ja kohtulahendite teatavaks tegemise kohta kui ka kohtulahendite Riigi Teatajas avalikustamise kohta terminit „avalikustamine“.

Punkt 65. Muudatuse eesmärk on panna vastutus menetluse venimise vältimiseks tehtud kulutuste eest süüdistatavale ja kaitsjale, kes oma käitumisega põhjustasid selle kulutuse. Lisatava lõike kohaselt on kohtul võimalus määrata, et paralleelselt põhikaitsjaga asendukaitsja määramise puhul arvatakse menetluskuludeks vaid asendukaitsjale makstav põhjendatud ja vajalik tasu. Kui süüdistatav selles olukorras soovib jätkata oma valitud põhikaitsjaga, on tal see võimalus, kuid valitud kaitsja tasu tuleb tal sellisel juhul endal maksta. See on küllalt radikaalne võimalus menetluskulude jagamise kaudu mõjutada süüdistatavat ja tema kaitsjat vältima olukorda, kus paralleelselt põhikaitsjaga asendukaitsja määramine oleks vajalik. See lahendus tähendab üksiti seda, et olukorras, kus ka kriminaalasi lõpeb õigeksmõistva otsusega, ei saa pahatahtlikult kaitsjate vahetamisega või kaitsja abiga menetlust venitanud süüdistatav kaitsjale makstud tasu riigilt tagasi. Seesuguse radikaalse lahenduse peab kohus mõistetavalt hoolega läbi kaaluma ning seda kasutama üksnes juhul, kui süüdistatava põhikaitsja tasu menetluskulude hulka arvamine oleks selgelt ebaõiglane, arvestades kaitsja ja süüdistatava käitumist menetluses. Kohtule jääb ka võimalus menetluskuludesse arvata paralleelselt nii määratud asendukaitsja kui põhikaitsja tasu põhjendatud ja vajalikus ulatuses.

Punkt 66. Muudatusega viiakse menetluskulude hüvitamine apellatsioonimenetluses vastavusse menetluskulude hüvitamise üldise loogikaga, mille kohaselt üldjuhul maksab menetluskulud kaotaja. Olukorras, kus kohtuotsus tühistatakse vaid osaliselt, ei ole põhjust menetluskulusid täies ulatuses riigi kanda jätta, kuna jõusse jäänud osas osutus kaebemenetlus ja selleks kulutatud aeg ju põhjendamatuks.

Punkt 67. Muudatusega viiakse menetluskulude hüvitamine kassatsioonimenetluses vastavusse menetluskulude hüvitamise üldise loogikaga, mille kohaselt üldjuhul maksab menetluskulud kaotaja. Olukorras, kus kohtuotsus tühistatakse vaid osaliselt, ei ole põhjust menetluskulusid täies ulatuses riigi kanda jätta, kuna jõusse jäänud osas osutus kaebemenetlus ja selleks kulutatud aeg ju põhjendamatuks.

Punkt 68. Muudatusega parandatakse § 195 lõikes 4 kasutatav eksitav sõnastus „mittealustamise teatis“, mis asendatakse ülejäänud seadustikus kasutusel oleva väljendiga „kriminaalmenetluse alustamata jätmise teade“. Praktikaks on kahe erineva väljendi kasutamine seadustikus tekitanud segadust kannatanutes, kui neile saadetakse „mittealustamise teatis“, ent seadusetekstist tulenevalt saab vaidlustada ainult „kriminaalmenetluse alustamata jätmise teadet“.

Punkt 69. Muudatuse eesmärk on kõrvaldada sättest loogikaviga ning suurendada kohtute paindlikkust kriminaalmenetluse avaliku menetlushuvi puudumise tõttu lõpetamisel. Nimelt on sätte kehtivas sõnastuses tingimused „on heastanud või asunud heastama kuriteoga tekitatud kahju ja tasunud kriminaalmenetluse kulud või võtnud endale kohustuse tasuda kulud“ sellised, mis alles menetluse lõpetamise määrukses kindlaks määratakse. Teisisõnu, menetluse lõpetamise eelduseks on avaliku menetlushuvi puudumine ja süü, mis ei ole suur. Ülejäänud tingimused on aga kohustused, mis kahtlustatavale menetluse lõpetamise määruusega pannakse. Seda loogikat kajastab ka KrMS § 202 lõike 2 punktide loetelu. Lisaks antakse muudatusega kohtule võimalus avaliku menetlushuvi puudumise ja väikese süü tõttu lõpetada menetlusi ka osade esimese astme kuritegude asjades. Seda seetõttu, et ehkki karistusraami poolest selgesti igati etteheidetavad teod, on ka esimese astme kuritegude hulgas selliseid, mis tingimata kriminaalkaristust ei vääri ning saaksid otstarbekamalt õigusjärelmi oportuuniteedi kaudu. Näiteks olukord, kus kurjategija püüab poest varastada viskipudelit, kuid turvamees takistab teda ning kurjategija tõukab turvameest –

isegi kui see pisirüselus päädib sellega, et isik siiski sealsamas kinni peetakse, viskipudel temalt tervelt kätte saadakse ja turvameeski igasuguste vigastusteta pääseb, oleks ikkagi tegemist KarS § 200 lg 1 järgi röövimise katsega, so esimese astme kuriteoga. Eelnõukohase täiendusega oleks selliste asjade puhul võimalik prokuratuuril ja kohtul hinnata, kas asjas on piisav avalik menetlushuvi ja kui suur on kahtlustatava süü. Leides, et süü on väike ja avalik menetlushuvi puudub, tekibki võimalus kriminaalmenetlus edaspidi oportuniteediga lõpetada, säästes sellega menetlusressurssi ja kriminaalmenetluse kulusid, mis võib vähem kindlustatud inimestele olla oluline tegur edaspidi kuritegudest hoidumisel. Nagu raskemate teise astme kuritegude puhul, saab ka esimese astme kuritegude puhul kriminaalmenetluse oportuniteediga lõpetada ainult kohus ning jätkuvalt on menetluse lõpetamiseks vajalik kahtlustatava või süüdistatava nõusolek nii menetluse lõpetamise kui sellisega kui ka talle pandavate kohustustega. Selline skeem allutab prokuratuuri kaalutusotsused kohtu kontrollile ja aitab ära hoida seda, et prokuratuur meelevaldselt lõpetaks menetluse raskete kuritegude asjades, jättes Eesti inimesed õiguskaitsest ilma.

Punkt 70. Muudatuse eesmärk on välistada irdtõlgendus, justkui kuriteoga tekitatud kahju hüvitamise kohustuse panemise eelduseks oleks tsiviilhagi esitamine kannatanu poolt ja kannatanule kahju hüvitiseks määratud summa peaks olema seesama, mida tsiviilhagis nõutakse. Seesugune tõlgendus kitsendab KrMS § 202 kohaldamisala põhjendamatu ja olukorras, kus kannatanu on näiteks esitanud ilmselgelt ülepaisutatud haginõude asjas, milles avalik menetlushuvi puudub ja kahtlustatava süü ei ole suur, ei saaks kriminaalmenetlust tsiviilhagi tõttu lõpetada. Samuti jääksid kaitseta need kannatanud, kes tsiviilhagi ei olegi esitanud, kuid on ilmselgelt kuriteo tulemusel kahju kandnud: neile ei saaks kriminaalmenetluse lõpetamisel mingit hüvitist pakkuda. Kuna tegu on kriminaalmenetluse lõpetamisel isikule pandava kohustusega, ei ole sel tegelikult otsest seost tsiviilhagiga ega kannatanu nõudega kahtlustatava vastu, vaid tegu on riigipoolse mõjutusmeetmega, mis järgib taastava õiguse põhimõtteid. Seetõttu on kohane jätta hüvitise suuruse määramine menetleja otsustada. Kui kannatanule määratav hüvitis on kahtlustatava arvates liiga suur, ei pea kahtlustatav kriminaalmenetluse lõpetamisega sellistel tingimustel nõustuma. Kannatanul on samuti kaebeõigus menetluse lõpetamise peale ja menetluse lõpetamine ei too kaasa ka tsiviilhaginõude lõppemist. Talle menetluse lõpetamise määruse alusel makstud kahjutasust suurema haginõude saab kannatanu maakohtusse tsiviilkohtumenetluse korras hagi esitades maksma panna.

Punkt 71. Muudatuse eesmärk on täita kehtivas õiguses olev lünk, mis seisneb selles, et muu asjakohase kohustuse panemisel ei ole seaduses määratud kindlaks maksimaalset tähtaega, kui kauaks kohustuse panna saab. Muudatusega sätestatakse, et analoogiliselt kohustusega sotsiaalprogrammis osalemiseks või alkoholist ja narkootilistest ainetest hoidumiseks võib ka muu asjakohase kohustuse panna tähtajaga mitte kauem kui 18 kuud.

Punkt 72. Muudatuse eesmärgiks on kriminaalmenetluse ressursside optimaalsem kasutamine. Tuleb ette olukordi, kus kogu info põhjal tõenäoliselt välismaal elava kahtlustatava süü tõendamiseks või kahtlustatavaga kontakti saamiseks oleks vaja kulutada oluliselt rohkem aega ja raha, kui toimepandud kuritegu arvestades oleks mõistlik. Näiteks on Eestis purjuspäi autot juhtinud välismaalane lahkunud enne menetluse lõpulejõudmist riigist ja andnud menetluses valed kontaktandmed. Asjas kannatanut ei ole ja kahju ka ei tekkinud, prokuratuur oleks valmis asja ära lõpetama ka KrMS § 202 lg 1 alusel, kuid kuna isikuga ei saa kontakti, siis puudub kahtlustatava nõusolek ja menetluse lõpetamine otstarbekusest jääb katki. Iseenesest oleks võimalik rahvusvahelise õiguse vahendeid kasutades isikut taga otsida, kuid arvestades toimepandud tegu, oleks selline ressurssi kasutus ebamõistlik ning pealegi pole joobes juhtimine kõikides riikides isegi

kuritegu. Samuti on võimalik, et kuriteo toime pannud isik polegi teada ning teada on üksnes see, et isik on välismaalane. Tema isiku kindlakstegemine oleks tõenäoliselt tavapäraste meetoditega võimatu, kuid Osama bin Ladeni otsimisega samas suurusjärgus ressursi toimepandud kuritegu ei vääriks. Eelkõige selliste juhtumite puhuks antakse prokuratuurile täiendav võimalus menetluse lõpetamiseks. See menetluse lõpetamise alus tähendab legaliteedipõhimõtte mõningat taandumist, kuivõrd võimaldab menetluse lõpetada ka sellistes teise astme kuritegudes, kus süüdlane ei ole selgunud ega isegi kahtlustatava staatust saanud (sestap ka sõnastus „kuriteo oletatavasti toime pannud isik“, mitte „kahtlustatav“), kuid täiendavat ressursi panustades oleks siiski võimalik süüdlane välja selgitada ja ehk ka kinni võtta. Hinnates kuriteo raskust ühelt poolt ning edasise menetluse edulootust ja kuriteo uurimiseks vajaliku täiendava ressursi mahtu teiselt poolt saabki prokuratuur nüüd võimaluse edulootuseta vähese avaliku menetlushuviga kriminaalasjad lõpetada ja menetlusressursi otstarbekamalt suunata sinna, kus sellest rohkem kasu sünniks. Menetluse lõpetamine KrMS § 204 lg 1 p 6 alusel on läbinisti menetluse ökonoomias tulenev valik ja ei sisalda mingit hinnangut konkreetse isiku süüdi oleku suhtes. Kuna menetluse lõpetamisega kahtlustatavale kahjulikke tagajärgi ei kaasne, ei ole sellel alusel menetluse lõpetamise eelduseks ka kahtlustatava nõusolek.

Kui kriminaalasjas on kannatanu, siis kuna kriminaalmenetluse lõpetab prokuratuur, on kannatanul menetluse lõpetamise peale võimalik kaevata riigiprokuratuuri ning riigiprokuratuuri määruse peale omakorda ringkonnakohtusse. Selline kaebemehhanism allutab prokuratuuri diskretsiooni ka kohtulikule kontrollile.

Punkt 73. Muudatus on seotud KrMS §-s 145 määruste üldiste sisu- ja vorminõuete kehtestamisega. Jätkuvalt võib kriminaalmenetluse lõpetamise määruse teha põhjendusi esitamata ning põhjendused tuleb koostada juhul, kui kannatanu põhjendustega määrust nõuab.

Punkt 74. Muudatuse eesmärk on vältida irdtõlgendust, justkui võiks ka kriminaalmenetluse alustamata jätmise ilma põhjendusteta tehtud teate otse vaidlustada. Muudatusega täpsustatakse, et vaidlustada saab vaid sellist kriminaalmenetluse alustamata jätmise teadet, mis sisaldab ka alustamata jätmise põhjendusi. Kui esialgne teade on tehtud põhjendusi esitamata, saab kannatanu KrMS § 198 kohaselt esitada taotluse põhjendustega teate saamiseks ning selle siis vaidlustada.

Punkt 75. Muudatus on seotud KrMS §-s 145 määruste üldiste sisu- ja vorminõuete kehtestamisega.

Punkt 76. Muudatuse eesmärk on vähendada bürokraatiat ja võimaldada prokuröri oma vigu parandada, ilma et selleks oleks vaja esitada kaebust või kaasata KrMS § 213 lõike 6 kohaselt kõrgemalseisvat prokuröri. Muudatuse kohaselt saab prokurör oma menetluses olevates kriminaalasjades ka ise parandada vead oma määrustes (nt on menetluse lõpetamise määruuses jäänud märkimata asitõendite kohta võetavad meetmed või läbiotsimismääruuses on aadressis kirjaviga) ja tühistada oma varasema korralduse, näiteks kui esialgu nõutud menetlustoiming on osutunud tarbetuks. Prokuratuuri praktikas on selliseid vigu parandatud KrMSi § 213 lõike 1 punkti 12 alusel, kuid selge õiguslik alus on seni puudunud.

Punkt 77. Muudatuse eesmärk on lihtsustada kriminaalasjade eraldamist ja ühendamist menetluse ökonoomiat silmas pidades. Kehtiva sõnastuse kohaselt on eraldamine lubatud kuriteo aegumise vältimiseks või mõistliku menetlusaja tagamiseks, kuid sageli esineb olukordi, kus muidu samas menetluses olevate kuritegude eraldamine eraldi menetluseks võimaldaks menetlust märgatavalt otstarbekamalt toimetada veel enne, kui viivitused menetluses muutuksid selliseks, et võiksid tähendada kuriteo aegumist või mõistliku menetlusaja möödumist. Muudetud sõnastus hõlmab ka kehtivas seadusetekstis sätestatud alused, kuna aegumise vältimine ja mõistliku menetlusaja

tagamine on olulised eesmärgid, mida kriminaalmenetluse otstarbekal toimetamisel tuleb silmas pidada.

Sarnaselt on kehtiva seaduse kohaselt piiratud need olukorrad, kus kriminaalasja saaks teise kriminaalasjaga ühendada. Näiteks võib olla sama kannatanu suhtes üksteisest sõltumatult vägivalda tarvitanud kaks isikut, ent kehtiva seaduse järgi neid kriminaalasju koos menetleda ei saa ja kannatanul tuleks kaks korda kohtus ütlusi anda.

Kriminaalasjade eraldamise ja ühendamise otstarbekust tuleb kindlasti hinnata pikas perspektiivis: kui näiteks eraldatakse kriminaalasi ühe toimepanija suhtes, kelle suhtes lahendatakse asi kokkuleppemenetluses, on võimalik, et hilisem üldmenetluse õigeksmõistev lahend tekitab teistmisaluse, mis lõppkokkuvõttes võib menetluse pikemaks venitada. Samuti on kriminaalasjade eraldamise puhul vaja silmas pidada karistuse mõistmise sätteid, mistõttu taas võib esmapilgul otstarbekana tundunud eraldamine lõppastmes tekitada kohtutele lisatööd täitmiskohtuniku tegevusega. Samuti on võimalik, et mõni toimepanija võitab talle süüdistuses tehtud etteheited täiel määral omaks. Sellisel juhul võib ökonoomsem olla kõikide isikute koos menetlemine, mis väldiks ka olukorda, kus eraldatud asja üldmenetluses lõpuks ikkagi kokkulepitust erinevale järeldusele jõutakse ja sellega teistmisalus tekitatakse.

Punkt 78. Muudatuse eesmärk on kaitseõiguse parem tagamine ja selle kaudu ka menetluse sujuvam toimetamine. Muudatuse kohaselt tuleb jälitustoimingutega kogutud andmed esitada tutvumiseks koos kriminaaltoimiku tutvustamisega. Silmas on peetud just neid andmeid, mida kriminaaltoimikusse lisada ei peetud vajalikuks, kuid mille hulgas võib olla kaitsjale vajalikke materjale. Säte on seotud KrMS §-ga 126¹⁴, mis reguleerib jälitustoiminguga kogutud andmete tutvustamist, mida samuti muudetakse.

Punktid 79 – 80 ja 83 – 84. Muudatustega täpsustatakse, et kriminaaltoimikut tuleb tutvustada ka kolmandale isikule. Kehtivast seaduse sõnastusest on kolmas isik ekslikult välja jäänud.

Punktid 81 – 82. Muudatuse eesmärk on kaitseõiguse parem ja ühetaoline tagamine kõikides kriminaalasjades. Üheks kriminaalasjade menetluse viibimise sagedaseks põhjuseks on viivitused ja vaidlused seoses kriminaaltoimiku juurde võetud materjalide tutvustamisega. Üldreeglina tutvustatakse kriminaaltoimikut elektroonilise koopia kättesaadavaks tegemise teel kaitsjale ja eelduslikult tuleb kaitsjale teha koopiaid ka kriminaaltoimiku juurde võetud andmekandjatest. Lõike 3 muudetud tekst ja uue lõike 3¹ tekst lähtub sellest eeldusest, et kõikidest toimiku juurde võetud materjalidest tehakse kaitsjale koopiaid. Muudetud sätted annavad seetõttu loetelu materjalidest, millest prokuratuur võib kaitsjale koopia tegemata jätta. See loend lähtub ühelt poolt tehnilistest võimalustest (nt asitõendiks olevat füüsilist eset on põhimõtteliselt võimalik kopeerida, kuid selle koopia valmistamine on tehnoloogiliselt ebaproportsionaalselt kulukas ja keeruline), teisalt aga vajadusest kaitsta kolmandate isikute õigusi (nt äravõetud arvuti 4TB mahuga kõvaketas sisaldab sageli suuremas osas kriminaalasja seisukohast ebaolulisi eraelulisi andmeid, võib aga ka sisaldada asjasse mitte puutuvat ärisaladust või näiteks lapspornot), mille puhul on ette nähtud võimalus kohtuistung kinniseks kuulutada. Sellisest materjalist koopiaid andmine menetlusosalistele tekitab liigse riski, et materjal saab avalikuks, mistõttu see tuleks muust materjalist eraldada – ja eraldamine võib olla ebamõistlikult kulukas või keeruline. Tutvumaks materjaliga, millest koopiaid ei anta, saavad menetlusosalised esitada taotluse ning sellisel juhul neile tuleb materjal tutvumiseks esitada. Tehnilisi üksikasju, kuidas materjalid tutvumiseks esitatakse, seaduses ei reguleerita. Seda seetõttu, et tutvumiseks esitamise määravad suuresti ära nii menetlusosalise kui ka prokuratuuri tehnilised võimalused. Muuhulgas peab tutvumiseks esitamise viis võimaldama kaitset materjalide lubamatu kopeerimise vastu.

Punkt 85. Muudatusega tagatakse paremini kaitseõigust ning välditakse menetluslikku üllatamist. Samasisuline kohustus pannakse ka kaitsjale KrMS § 227 lõikega 7. Kehtiv seadus ei keela prokuratuuril kohtusse ütlusi andma kutsuda tunnistajat, keda kohtueelses menetluses ei ole üle kuulatud. Selliste tunnistajate kutsumine võib aga kaitseõiguse seisukohast olla problemaatiline, kuna kaitsjal ei ole teada, mille kohta tunnistaja eelduslikult kohtus ütlusi annab. See omakorda muudab keeruliseks eelmenetluse sihipärase läbiviimise, kuna teadmata tunnistaja ütluste sisu, ei ole võimalik hinnata, kas tunnistaja ütlused on asjakohaseks tõendiks või mitte. Samuti võib üllatustunnistaja ilmumine tuua kaasa vajaduse teha vaheaeg, et kaitsja saaks tunnistaja risküsitlemiseks ette valmistuda.

Muudatus kohustab prokuratuuri lisaks tunnistaja nimele ja üldisele põhjendusele, milliste asjaolude kohta tunnistaja ütlusi andma kutsutakse, avaldama teistele kohtumenetluse pooltele ka kokkuvõtliku narratiivi tunnistaja ütluste eeldatavast sisust. Kohtuistung üldmenetluses on tõendite kohtule esitlemine, mitte ekspeditsioon tundmatutesse paikadesse. Seetõttu kui prokuratuur tunnistaja kutsumist taotleb, peab tal olema vähemalt üldjoontes teada, millise sisuga tunnistaja ütlused on. Vastasel juhul ei saaks prokuratuur põhjendada tunnistaja kutsumise vajalikkust. Teistele kohtumenetluse pooltele esitatava narratiivi võib koostada prokurör ja sellisel juhul ei saa narratiiv olla kuidagi siduv tunnistajale endale, samuti ei saa tunnistaja ütluste usaldusväärsust kahtluse alla seada selle põhjendusega, et ütlused erinevad prokuratuuri esitatud „eeldatava ütluste sisu“ dokumendist. Samas võib tunnistaja narratiivi koostada ka ise ning sellisel juhul on juba tegemist tunnistaja enda kohtuvälise avaldusega, mida saab tema ütluste usaldusväärsuse kontrollimisel kasutada. Tunnistajaütluste eeldatava sisu kokkuvõtet kohtule ei saadeta, see saadetakse vaid teistele kohtumenetluse pooltele. Seda seetõttu, et kohus peab otsust tehes tuginema üksnes kohtulikult arutamisel uuritud tõenditele, kokkuvõtte tunnistaja ütluste eeldatava sisu kohta aga tõendiks ei ole, küll võib kohut kallutada tunnistaja ütluste usaldusväärsuse hindamisel.

Punkt 86. Muudatuse eesmärk on rõhutada, et kaitsja taotlused prokuratuuri tõendite lubamatuks tunnistamiseks tuleb esitada võimalikult varakult juba eelmenetluses, et eelmenetlust saaks otstarbekalt läbi viia ning juba eelmenetluses saaks kindlaks määratud lubatavate tõendite ring. See võimaldab kohtumenetlust läbi viia otstarbekamalt ja vältida üllatusi ja viivitusi menetluses seoses sellega, et vaidlused tõendite lubatavuse üle tekivad ootamatult ning toovad kaasa vajaduse täiendavate tõendite kogumiseks ja esitamiseks.

Punkt 87. Muudatuse eesmärk on paremini tagada poolte võrdsust kohtumenetluses ning sellega välditakse menetluslikku üllatamist. Prokuratuuril on kohustus kogu kriminaaltoimiku materjal kaitsjale kättesaadavaks teha ning see annab kaitsjale võimaluse kaitset ette valmistada ja võtta vastu informeeritud menetluslikke otsuseid. Kehtiv seadus aga ei kohusta kaitsjat omapoolsete tunnistajate ning muude kriminaaltoimikus mitte sisalduvate tõendite sisu kohtuistungi eel prokuratuurile avama. See omakorda muudab keeruliseks eelmenetluse sihipärase läbiviimise, kuna teadmata tunnistaja ütluste või tõendi sisu, ei ole võimalik hinnata, kas tegu on asjakohase tõendiga või mitte. Samuti võib üllatustunnistaja ilmumine tuua kaasa vajaduse teha vaheaeg, et teised pooled saaksid tunnistaja risküsitlemiseks valmistuda. Mõnikord on avaldatud arvamust, et menetluslik üllatamine on võistleva menetluse tavapärane ja olemuslik komponent. See väide võib küll õigesti kirjeldada poolte soove, ent ignoreerib asjaolu, et võistleva kriminaalmenetluse eesmärk ei ole pakkuda kohtumenetluse pooltele võimalust menetluse viivitamise ja kohtus segaduse tekitamise abil saavutada ebaõige lahend.

Lõige 6 teeb kaitsjale kohustuseks kriminaaltoimikuvälised tõendid teistele kohtumenetluse pooltele tutvumiseks esitada hiljemalt kaitseaktiga või kohtu määratud hilisemaks tähtajaks. Selle

lõike kohaselt tulebki sellised tõendid esitada vaid teistele pooltele – kahe toimiku süsteemist lähtuvalt oleks tõendite samaaegne esitamine ka kohtule lubamatu, kuna tõendi lubatavuse üle on vaidlus selles menetluse etapis veel pidamata. Eelkõige puudutab lõikes 6 sätestatud kohustus erinevaid dokumente ja andmekandjaid, kuid ka asitõendeid, millega tutvumiseks tuleb teistele kohtumenetluse pooltele mõistlik võimalus tekitada. Vaidluse korral on kohtul võimalik tõendiga tutvumist reguleerida eelmenetluses ja ka hiljem kohtulikult arutamisel.

Lõige 7 kohustab kaitsjat analoogiliselt prokuratuuriga lisaks tunnistaja nimele ja üldisele põhjendusele, milliste asjaolude kohta tunnistaja ütlusi andma kutsutakse, avaldama teistele kohtumenetluse pooltele ka kokkuvõtliku narratiivi tunnistajaütluste eeldatavast sisust. Kohtuistung üldmenetluses on tõendite kohtule esitlemine, mitte ekspeditsioon tundmatutesse paikadesse. Seetõttu kui kaitsja tunnistaja kutsumist taotleb, peab tal olema vähemalt üldjoontes teada, millise sisuga tunnistaja ütlused on. Vastasel juhul ei saaks kaitsja põhjendada tunnistaja kutsumise vajalikkust. Teistele kohtumenetluse pooltele esitatava narratiivi võib koostada kaitsja ja sellisel juhul ei saa narratiiv olla kuidagi siduv tunnistajale endale, samuti ei saa tunnistaja ütluste usaldusväärset kahtluse alla seada selle põhjendusega, et ütlused erinevad kaitsja esitatud nn eeldatava ütluste sisu kokkuvõttest. Samas võib tunnistaja narratiivi koostada ka ise ning sellisel juhul on juba tegemist tunnistaja enda kohtuväliste väidetega, mida saab tema ütluste usaldusväärset kontrollimisel kasutada.

Punkt 88. Paragrahvi 228 pealkiri viiakse kooskõlla sätte muudetud sisuga.

Punkt 89. Muudatuste sisuks on uurimiskaebemenetlusega seonduva täpsustamine. Esialgu plaanitud uurimiskaebemenetluse märkimisväärsest kitsendamisest käesolevas eelnõus loobutakse, kuivõrd see nõuaks nn menetlusväliste isikute õiguste kaitse küsimuse põhjalikumalt läbitöötamist ega seonduks ka vahetult kohtumenetluse optimeerimisega.

Lõige 1 sätestab, et kaebuse esitamise õigus uurimiskaebemenetluses kestab edaspidi kuni süüdistusakti kohtusse saatmiseni, mitte kuni süüdistusakti koostamiseni. Süüdistusakti koostamine on raskesti kontrollitav ajahetk ja süüdistusakti teksti valmimine ega isegi allkirjastamine ei tähenda veel menetlejarolli üleminekut kohtule, mistõttu kehtiva seaduse kohaselt tekib kummaline olukord, kus kohtule tuleks edastada esitatud kaebused juba enne seda, kui süüdistusakt on kohtusse jõudnud või isegi prokuratuurist välja saadetud. Sestap on põhjendatud, et kaebuse lahendamise pädevus liigub kohtule koos süüdistusakti kohtusse saatmisega, mitte süüdistusakti koostamisega, mis võib olla päevi varem.

Lõike 2 sõnastuse kohaselt saab ringkonnaprokuratuuri tegevuse peale kaebuse esitada Riigiprokuratuurile. See asjakorraldus järgib prokuratuuri hierarhilist ülesehitust ja on kooskõlas ka KrMS § 213 lõikega 6, mis sätestab mh kõrgemalseisva prokurööri õiguse alamastme prokurööri toimingute ja määruste üle järelevalve tegemiseks ja määruste tühistamiseks. Kehtiva seaduse sõnastuse kohaselt tuleks ka Riigiprokuratuuri määruse peale esmalt kaevata Riigiprokuratuurile endale, ent sellest skeemist loobutakse.

Lõige 3 sätestab tähtaja kaebuse esitamiseks, mis seni on seadusest puudu olnud ja tekitanud probleeme, kuna võimaldab sisuliselt piiramatu aja vältel esitada kaebusi prokuratuuri ja uurimisasutuste kohtueelses menetluses tehtud määruste ja toimingute peale. Uurimiskaebemenetluse eesmärki silmas pidades ei ole selline kord mõistlik. Seetõttu sätestataksegi, et kaebus tuleb esitada kümne päeva jooksul arvates sellest, kui kaebaja oma õiguste rikkumisest teada sai või pidi asjaolusid arvestades teada saama.

Punkt 90. Muudatus täpsustab, kuidas toimida juhul, kui kaebuse lahendamise ajaks on prokuratuur süüdistusakti jõudnud kohtusse saata. See on eelkõige aktuaalne neil juhtumitel, kui riigiprokuratuurile on esitatud kaebus ringkonnaprokuratuuri määruse peale, ringkonnaprokuratuur on aga vahepeal süüdistusakti kohtusse saatnud. Eelnõukohase paragrahvi 228 lg 1 kohaselt tuleks kaebus nüüd juba esitada kohtule – ja lähtudes põhimõttest, et kohtueelse uurimise käigus tõusetunud küsimused peakski lahendama kriminaalasja lahendav kohus, tuleb edaspidi kriminaalasja arutavale kohtule saata lahendamiseks ka kõik need kaebused, mis prokuratuuris selleks ajaks veel lahendatud ei ole.

Punkt 91. Muudatusega täpsustatakse, et juhul, kui kaebuse on esitanud kaebeõiguseta isik või kaebus tuleb lahendada teises instantsis, on kaebuse lahendamisel võimalik ka kaebus läbi vaatamata jätta. Kehtiva seaduse sõnastuses sellist võimalust ette ei ole nähtud.

Punkt 92. Muudatus seisneb selles, et Riigiprokuratuuri tegevuse peale saab edaspidi kaevata otse maakohu eeluurimiskohtunikule. See aitab uurimiskaebemenetluse muuta sirgjoonelisemaks ja kiiremaks, hoides samas kokku ka prokuratuuri ressursse, kus Riigiprokuratuur peaks muidu sisuliselt sama asja kaks korda lahendama.

Punkt 93. Kuna vaidlustatav tegevus võib seisneda ka muus kui mingis konkreetses määrukses, tuleb vastavalt korrigeerida ka tähtaja alguspunkti määratlust.

Punkt 94. Muudatusega antakse kohtule võimalus otsustada kohtuistungi pidamise vajalikkuse üle konkreetse asja asjaoludest lähtudes. Seni kehtinud sõnastus kohtuistungi pidamist ei võimaldanud, nähes ette kohustuslikult kirjaliku menetluse. Selline jäik reegel ei ole põhjendatud, kuivõrd konkreetse vaidluse asjaolude kiireks väljaselgitamiseks ja lahendamiseks võib istungi pidamine olla märgatavalt ökonoomsem ja kiirem. Kui kohus istungi peab, kutsutakse sinna kaebaja kõrval ka prokurör, kes vastutab selle tegevuse eest, mida uurimiskaebe korras vaidlustatakse.

Punkt 95. Muudatusega täpsustatakse, et juhul, kui kaebuse on esitanud kaebeõiguseta isik või kaebus tuleb lahendada teises instantsis, on kaebuse lahendamisel võimalik ka kaebus läbi vaatamata jätta. Kehtiva seaduse sõnastuses sellist võimalust ette ei ole nähtud.

Punkt 96. Muudatuse eesmärk on tuua lühimenetluse kohaldamiseks lõpliku nõusoleku andmine kohtuliku arutamise varasemasse etappi, et vältida tõendite uurimiseks aja raiskamist olukorras, kus kohus siiski asjas lühimenetluses otsust teha ei saa. Kuna lühimenetluses on tõendite sisu fikseeritud kriminaaltoimikusse kogutud materjalidega, ei ole kohtuliku uurimise käigus tõendikogumis muudatusi oodata. Seetõttu puudub ka sisuline põhjus, miks süüdistataval või prokuratuuril peaks olema võimalus lasta kohtus tõendeid uurida ja alles seejärel otsustada, kas jätkata lühimenetluses või mitte. Muudatus võimaldab menetlusressurssi otstarbekamalt kasutada.

Punkt 97. Muudatus on tehtud seoses eelmenetlust käsitlevate sätete muutmisega ja kohustusliku eelistungi nõudest loobumisega.

Punkt 98. Muudatus annab kohtule võimaluse otstarbekuse kaalutlusest lähtudes jätta läbi vaatamata lühimenetluses esitatud tsiviilhagi või avalik-õiguslik nõudeavaldus. Mitmete tagasisidet andnud gruppide vastuseisust lähtuvalt on loobutud esialgselt kavast anda prokuratuurile täielik diskretsioon tsiviilhagide ja avalik-õiguslike nõudeavalduste läbivaatamata jätmiseks lühimenetluses. Seda eelkõige seetõttu, et niisugune lahendus võiks põhjendmaatult suurendada tsiviilasja lahendavate kohtunike töökoormust, aga võiks ka kannatanute huvide kaitset halvendada. Eelnõukohase sätte kohaselt jääb tsiviilhagi läbivaatamata jätmise otsustamine eksklusiivselt kohtule, ent kohtule luuakse täiendav alus selleks, et lühimenetluses ei oleks vaja

lahendada keerulisi ja mahukaid tsiviilhagisid, mis kriminaalasja kiiret lahendamist takistama hakkaks.

Lõige 1 näeb ette, et kohus saab jätta läbi vaatamata tsiviilhagi või avalik-õigusliku nõudeavalduse, kui selle lahendamine takistaks kriminaalasja kiiret lahendamist. Seejuures on kohtul kohustus hinnata, kas kannatanu oma huvide kaitsmisega tuleks toime muus menetluses. Vähekindlustatud füüsilisest isikust kannatanu võimalik, et ei tuleks; keerulise skeemi järgi alusetult omandatud kasutuseeliseid vandeadvokaadi abil hagev liisingfirma tõenäoliselt aga tuleks küll. Olukorras, kus avalik-õiguslik nõudeavaldus on vajalik lahendada ka süüküsimuse lahendamiseks (nt maksuvaidluste puhul, kus haldusmenetluses maksuotsust tehtud ei ole), ei ole loomulikult põhjendatud avalik-õigusliku nõudeavalduse läbi vaatamata jätmine ning selline menetlusotsustus võiks hoopiski palju lisasegadust tekitada. Kehtiv KrMS ei võimalda lühimenetluse rakendamisel tsiviilhagi otstarbekusest jätta läbi vaatamata ning see on kaasa toonud olukorra, kus kohtud aegajalt lühimenetluse kohaldamisest keelduvad, kui tsiviilhagiga seoses mingid puudused ilmsiks tulevad – näiteks kui kohus leiab, et hagi on ebapiisavalt tõendatud. See omakorda aga tähendab, et kogu kriminaalasi tuleb läbi vaadata üldmenetluses ning seda isegi juhul, kui kriminaalasjast endast üldmenetluse vajadust ei tulene. Seadusemuudatus võimaldab kohtul eelmenetluse faasis kriminaalasjast tsiviilhagi lahti haakida ning kriminaalasja menetlust jätkata lühimenetluses, kui muud lühimenetluse eeldused on täidetud.

Lõige 2 täpsustab, et tsiviilhagi või avalik-õigusliku nõudeavalduse läbi vaatamata jätmine lühimenetluses ei tekita menetlustakistust nõude edaspidisele lahendamisele muus menetluses. Kui kriminaalasjas esitatud nõue oleks olnud riigilõivuvaba, siis on ta riigilõivuvaba ka muus menetluses esitatuna.

Lõige 3 selgitab, mis saab tsiviilhagist või avalik-õigusliku nõudeavaldusest siis, kui kohus jättis selle eelmenetluses läbi vaatamata, hiljem mingil põhjusel aga kriminaalasja lühimenetluses ei lahendanudki. Kuivõrd selles olukorras kriminaalasi tuleks lahendamisele üldmenetluses, saab asja üldmenetluses lahendamiseks ettevalmistav kohtunik uuesti hinnata, kas tsiviilhagi tuleb läbi vaadata või on ka üldmenetluses läbivaatamiseks liialt mahukas ja keerukas. Selleks lisatakse esialgu lühimenetluses läbivaatamata jäänud avaldus süüdistusaktile, kui seda nõuet ei ole vahepeal jõutud mingis muus menetluses kohtule esitada.

Punkt 99. Muudatus on seotud video vahendusel kohtuistungite pidamise üldise korra kehtestamisega KrMS §-s 14¹. Istungit on jätkuvalt võimalik pidada video vahendusel.

Punkt 100. Muudatuste eesmärk on lühimenetluse muutmine ratsionaalsemaks ja kohtumenetluse pooli võrdselt kohtlevaks. Kehtiv kord on ebajärjekindel selles, et ühest küljest küll sätestab, et kohus teeb otsuse lühimenetluses kriminaaltoimiku materjalide pinnalt, teisalt aga annab süüdistatavale võimaluse taotleda enda risküsitlemist, st sisuliselt uue tõendi toomist lisaks kriminaaltoimikule. Selline asjakorraldus seab nii kannatanu kui ka prokuratuuri võrreldes süüdistatavaga ebaausasse olukorda: süüdistataval on võimalus esitada lisatõend, mille sisu pole ette teada ja mida ei saa samas menetluses ümber lükata. Praktikas on selline põhjendamatu ebavõrdsus üks tegureist, mis on viinud lühimenetluse osakaalu pideva vähenemiseni kokkuleppemenetluse ja üldmenetluse kasuks. Muudatusega süüdistatava risküsitlus lühimenetlusest kaotatakse. Süüdistatav, kes soovib kohtus ütlusi anda, peaks valima üldmenetluse, kus tal see võimalus on. Soovides siiski enamikku isikulisi tõendeid kriminaaltoimikust otse kohtumenetluses kasutada, annab selleks võimaluse KrMS § 291¹ ning üldmenetlust on samuti

võimalik kujundada omaksvõtu kaudu. Lühimenetluses on süüdistataval jätkuvalt õigus viimasele sõnale, mille käigus ta saab oma seisukohti esitada ja vahetult kohtu poole pöörduda.

Punkt 101. Muudatuse põhiline sisu on see, et kui kohus otsustab kriminaalasja lühimenetluses mitte lahendada, ei tagasta ta kriminaalasja prokuratuurile ja asi ei lähe kohtumenetlusest välja, vaid prokuratuurile tagastatakse üksnes kriminaaltoimik, süüdistusakt aga jagatakse üldmenetluses lahendamiseks alates kohtu alla andmisest, st alates kohtulikust eelmenetlusest. Üksiti tuleb asi lahendamiseks jagada ka kohtunikule, kes ei ole selles asjas kriminaaltoimiku materjalidega tuttav ja saab asja arutamist alustada n-ö puhtalt lehelt. See tähendab, et üldmenetluses asja oma menetlusse saav kohtunik ei ole seotud lühimenetluse istungil toimunuga ega saa ka asja lahendamisel lähtuda seal avaldatud poolte seisukohtadest, kuivõrd üldmenetluses tuleb asja arutada lähtudes süüdistusaktist ja lahendada kohtus vahetult uuritud tõendite põhjal. Olukorras, kus kohus on lühimenetluseks valmistudes eelmenetluses teinud mingeid korraldusi, tuleb üldmenetlusse liikudes eelmenetlus uuesti teha, kuivõrd see kohtulik arutamine, milleks valmistatakse, on esialgselt märgatavalt erinev.

Muudatus on vajalik menetlusliikide vahetamise kaudu kriminaalmenetluse venitamise tõkestamiseks ning aitab vältida olukorda, kus prokuratuur asja lühimenetlusse saadab justkui eelotsuse saamiseks. Koosmõjus lisatava lõikega 3 annab muudatus ka võimaluse vältida praktikas tihti ette tulevat olukorda, kus vahi all viibiv süüdistatav esialgu nõustub lühimenetlusega, seejärel antakse kohtu alla lühimenetluses, süüdistatav lühimenetlusest aga loobub ning kuna asi tagastatakse kohtueelsesse menetlusse, kus vahi all pidamise maksimumtähtaeg on juba möödunud, tuleb süüdistatav vahi alt vabastada. Seesuguse menetlusliikidega žongleerimise võimalus on ka üheks oluliseks põhjuseks, miks prokuratuur lühimenetlust vahi all viibivate süüdistatavate suhtes väldib. Muus osas jääb lühimenetluses tehtavate võimalike kohtulahendite ring samaks.

Punkti 3 sõnastuse muudatus on tingitud sellest, et lühimenetluse eelduseks ei ole „materjalide piisavus“, mistõttu ei saa loogiliselt olla ka materjalide ebapiisavus kriminaalasja lühimenetluses lahendamisest keeldumise põhjuseks. Tõendusmaterjali ebapiisavuse küsimuse lahendab juba iseenesest tõendamise standardi ja tõendamise koormuse regulatsioon - kui tõendeid süüdimõistmiseks ei piisa, tuleb teha õigeksmõistev kohtuotsus. KrMS § 238 lg 1 p 1 näeb võimaluse süüdistatav õigeks mõista sõnaselgelt ette. Küll on riigikohus korduvalt juhtinud tähelepanu sellele, et kohtul on praktiliselt piiramatul diskretsioon nõustuda või mitte nõustuda kriminaalasja lahendamisega lihtmenetluses. Seda kohtupraktikas väljendatud tõdemust peegeldabki punkti 3 muudetud sõnastus.

Punkt 102. Lõike 3 eesmärk on vältida olukorda, kus vahi all viibiv süüdistatav vabaneks vahi alt pelgalt seetõttu, et ta kas lühimenetluse taotlusest kohtuistungil loobus või kohus leidis, et mingil põhjusel asja lühimenetluses lahendada ei saa. Kehtiv seadus ei võimalda kohtul kriminaalasja lühimenetlusest prokuratuurile tagastades üksiti lahendada ka süüdistatava tõkendi küsimust. Muudatusega kohtule see õigus antakse ja kuna süüdistusakti prokuratuurile ei tagastata, vaid see jääb kohtu menetlusse menetlusliigi vahetamiseks, ei rakendu tõkendile ka kohtueelse menetluse piirangud.

Lõige 4 on seotud määruskaebemenetluse üldise loogika muutmisega ning tõkendiküsimuste vaidlustamine määruskaebuse korras on ka muudel juhtudel kriminaalmenetluse seadustikus ette nähtud.

Punkt 103. Seadusemuudatuse eesmärk on laiendada võimalust kokkuleppemenetluse kohaldamiseks asjades, kus puudub põhjus seda keelata. Praktikas on KarS § 118 (raske

tervisekahjustuse tekitamine ja ka sellise tervisekahjustuse tekitamise katse) KarS § 200 lõike 2 punkt 5 (röövimine, kui sellega tekitati raske tervisekahjustus) ja § 214 lõike 2 punkt 3 (väljapressimine, kui sellega tekitati raske tervisekahjustus) sageli sisuliselt väga sarnased näiteks KarS § 121 lõikes 2 (kehalise väärkohtlemise raskem koosseis), §-s 115 (provotseeritud tapmine) ja §-s 117 (surma põhjustamine ettevaatamatusest) sätestatud kuritegudele, mis kõik on kokkuleppemenetluses lahendatavad. Ka karistusraami poolest ei ole märgitud kolm koosseisu raskemad kui näiteks KarS § 184 lõige 2¹, milles karistuse maksimaalmäär on eluaegne vangistus ja mida on võimalik seaduses sätestatud piires kohaldada ka kokkuleppemenetluses. Samas on eriti KarS § 118 järgi kvalifitseeritavad teod sageli üheselt tõendatud ja vaidlusi ei põhjusta. Kuna aga kokkuleppemenetluse kohaldamine kehtiva seaduse järgi võimalik ei ole ja lühimenetluses vähendatakse karistust kohustuslikult kolmandiku võrra, jääb prokuratuuril üle vaid neid kriminaalasju üldmenetluses kohtusse saata. Selle tulemusena on üldmenetluses tihti kriminaalasjad, milles vaidlust ei ole ei teo kvalifikatsiooni ega karistuse osas ning menetlusressurssi kulutatakse põhjendamatult. Muudatuse tulemusena selliste kriminaalasjade arv väheneb ning sellised vaidluseta asjad lahendatakse kokkuleppemenetluses menetlusressurssi raiskamata.

Punkt 104. Muudatuse eesmärk on kriminaalmenetlusressursi otstarbekam kasutamine. Muudatusega võimaldatakse prokuratuuril kokkuleppemenetluses jätta läbi vaatamata ka kriminaalasja kiiret lahendamist oluliselt takistavad tsiviilhagid. Selline otstarbekusest lähtuv läbivaatamata jätmise alus on aga kohaldatav üksnes juhul, kui prokuratuuri hinnangul on kannatanu võimeline oma huve kaitsma ka muus menetluses. Selle hinnangu andmisel peab prokuratuur arvesse võtma nii kannatanu sotsiaal-majanduslikku olukorda (ja seega võimalust ning vajadust kvalifitseeritud õigusabi saada) kui nt kannatanu vaimset võimekust ja tervise seisundit. Kuna lagi läbi vaatamata jätmise ei tekita menetlustakistust edaspidiseks menetlemiseks tsiviilkohtumenetluse korras ning hagejale säilib ka riigilõivuvabastus, ei ole kriminaalasja läbivaatamist takistava tsiviilhagi kokkuleppemenetluses lahendatava kriminaalasja küljest n-ö lahti haakimine kannatanu õiguste ja võimaluste ebaproportsionaalselt tõsine piiramine. Praktikas on aga korduvalt kokkuleppemenetluses jäänud lahendamata kriminaalasjad, kus kannatanu on esitanud tsiviilhagi, mis võib küll iseenesest olla põhjendatud ja lubatav, kuid on mingis osas tõendamata või siis lihtsalt nõutakse sedavõrd suurt summat, et kokkulepe on küll saavutatud karistuse ja kvalifikatsiooni osas, kuid tsiviilhagi tõttu jääb kriminaalasi kokkuleppemenetluses lahendamata. Ehkki kannatanute huvide kaitsmine kriminaalmenetluses on vaieldamatult oluline, muutuks sellises olukorras tsiviilhagi kriminaalsüüdistuse lahendamisel märkimisväärseks takistuseks ja tooks kriminaalasja üldmenetlusesse üksnes seetõttu, et vaja on lahendada tsiviilhagi. Tsiviilhagide lahendamine kriminaalmenetluses on menetluse ökonoomiat taotlev lahendus, mis ei tohi kaasa tuua kriminaalsüüdistuse lahendamise takerdumist.

Punkt 105. Kehtivas seadusetekstis on sinna nähtavasti eksituse tõttu sattunud liigne sõna, mis jäetakse seadusest välja. Normi sisu ei muutu.

Punkt 106. Muudatusega jäetakse kokkuleppes kajastatavatest andmetest välja kokkuleppe sõlmimise koht, kuna sellel ei ole sisulist tähtsust. Sageli sõlmitakse kokkulepe elektrooniliselt ja selliselt juhul on ka koha märkimine pigem segadust tekitav.

Punkt 107. Muudatus on tehtud seoses eelmenetlust käsitlevate sätete muutmisega ja kohustusliku eelistungi nõudest loobumisega.

Punkt 108. Muudatus on seotud kriminaalmenetluse seadustiku §-s 14¹ video teel kohtuistungite pidamise üldise korra kehtestamisega. Kokkuleppemenetluse kohtuistungeid võib jätkuvalt pidada video vahendusel.

Punkt 109. Muudatus on seotud määruskaebuste üldise loogika muutumisega. Kõnealune määrus on vaidlustatav määruskaebuse korras ka kehtiva seaduse kohaselt.

Punkt 110 – 111. Muudatusega antakse võimalus kokkuleppemenetluses koostada kohtuotsus vaid sissejuhatava ja lõpposaga. Seni on KrMS § 249 näinud ette kohtuotsuse põhiosa (asjaolud ja põhjendused) kohta erinormi, mille kohaselt tuleb kokkuleppemenetluses kohustuslikult koostada kohtuotsus, kus on kajastatud nii kokkuleppe sisu kui süüdistus, milles kohus süüdistatava süüdi mõistab, ehkki kokkuleppemenetluse olemusest tuleneb, et kohus saabki otsuse teha vaid kokkuleppe kohaselt ja kaebeõigus on kokkuleppemenetluses vägagi piiratud. Muudatusega nähakse ette, et edaspidi on kokkuleppemenetluses tehtavad kohtuotsused resolutiivotsused, kuivõrd nii süüdistus kui kokkuleppe sisu kajastuvad kokkuleppe tekstis. Kohtuotsuse mõistetavuse eesmärgil muudetakse ka KrMS § 311 punkti 6, mille kohaselt edaspidi on kohtuotsuse sissejuhatavas osas vaja kajastada kuritegu, milles süüdistatuna oli süüdistatav kohtu all, ning süüdistuse karistusõiguslik kvalifikatsioon. Seega tuleb ka edaspidi kohtuotsuses märkida, milliste tegude toimepanekus süüdistatav süüdi tunnistati. See on vajalik, kuna vastasel korral ei oleks võimalik hiljem kohtuotsust lugedes kontrollida, et ei rikutaks kahekordse menetlemise ja karistamise keeldu.

Punkt 112. Muudatus on seotud määruskaebuste üldise loogika muutumisega. Kõnealune määrus on vaidlustatav määruskaebuse korras ka kehtiva seaduse kohaselt.

Punkt 113. Kohtuotsuse koostamise kohal ei ole sisulist tähendust ja seetõttu jäetakse see andmeväli edaspidi käskotsuse kohustuslike andmeväljade hulgast välja.

Punkt 114. Prokuratuuri poolt kooskõlastusringil laekunud ettepanekul tehakse muudatus, mille eesmärgiks on kiirmenetluse regulatsiooni täpsustamine. Ehkki ka seaduse kehtiv sõnastus ei sea kiirmenetluse toimumise tähtaega sõltuvusse kuriteo toimumise ajast, ometigi osades kohtutes kanda kinnitanud seaduse kitsendav tõlgendus, mille kohaselt kiirmenetlust tohib läbi viia vaid siis, kui ka kuriteo sündmusest endast on möödunud alla 48 tunni. Kiirmenetluse üks kohaldamisala seisneb kindlasti selles, et kohe menetletakse kohtus lõpuni vahetult kuriteolt tabatud isik. Samas pole menetlusökonoomia seisukohast vähem kasulik see, kui kohtus lahendatakse kiirmenetluse korras sellise kinni peetud kahtlustatava kriminaalasja, kes kuriteo pani toime pikemat aega tagasi, aga keda näiteks tuli taga otsida. Kui kriminaalasja materjalid on koos ja süüdistatav kinni peetud, on tema suhtes kõikide menetlustoimingute kohene tegemine menetluse otstarbeka läbiviimise huvides, kuna väldiks vajadust vahepeal menetleda isiku vahi alla võtmist või siis hilisemalt kahetsust, et isik taas pakku läks.

Punkt 115. Muudatuse eesmärk on luua õigusselgus prokuratuuri pädevuses, kui kohtule on esitatud süüdistusakt, kuid selle alusel kedagi veel kohtu alla antud ei ole. Kehtivas õiguses esineb segadus selles, kas prokuratuur saab kohtule esitatud süüdistusakti tagasi võtta või parandada, näiteks lisades tõendite loendisse sealt eksituse tõttu välja jäänud tõendeid või korrigeerides süüdistuse sõnastust. Kuivõrd kriminaalasja jõudmist kohtueelsest menetlusest kohtumenetlusesse ja menetlejapädevuse üleminekut märgib kohtu alla andmine, siis võiks siit justkui välja lugeda, et prokuratuuril on kuni kohtu alla andmiseni võimalik süüdistusakti nii parandada kui ka tagasi võtta. Samas tekitab selline tõlgendus ebasoovitava olukorra, kus prokuratuur saab süüdistusakti parandada ja täiendada vastusena kaitseaktile, mis omakorda viib selleni, et süüdistus- ja kaitseakt enam ei vasta üksteisele ega võimalda kohtul menetlust planeerida – uue kaitseakti esitamist seadus samuti ette ei näe. Kummatigi oleks liigne jäikus ning süüdistusakti muutmise ja parandamise täielik keelamine samuti menetluse ökonoomiaga vastuolus: menetluse õige tulemuse saavutamisele ei aitaks kaasa olukord, kus prokuratuur on näiteks eksituse tõttu esitanud kohtule

pooliku süüdistusakti teksti, märkab seda kohe, kuid ei saa enam korrektset dokumenti kohtule esitada, sest süüdistusakt on justkui juba esitatud.

Selleks, et süüdistusakti ja kaitseakti põhjal saaks kohtulikku eelmenetlust toimetada, on oluline fikseerida konkreetne hetk, mil süüdistusakti muutmisele ja täiendamisele kohaldub KrMS § 268 ning tõendite loendi täiendamist reguleerib KrMS § 286¹. Lisatava sätte kohaselt on selleks hetkeks moment, mil kohtule on esitatud esimene kaitseakt – kaitsja on selle koostamisel tuginenud süüdistusaktile selles redaktsioonis, milles see on kohtule ja kaitsjale esitatud. Nüüd tooks süüdistusakti muutmine juba süüdistatavale kaasa täiendavaid kulusid seoses uuele süüdistusakti redaktsioonile reageerimisega, mida asjade normaalse kulgemise korral ei peaks juhtuma. Samuti on prokuratuur kriminaalmenetluses proponendi osas, mistõttu oleks lubamatu olukord, kus prokuratuur esitab teadvalt vigase süüdistusakti, mida kaitsja reaktsioonist lähtudes parandama ja kohendama asub.

Kui esialgne süüdistusakt saadeti kohtule lühimenetluses lahendamiseks, aga kohus asja lühimenetluses lahendama ei nõustunud, võib tekkida küsimus, kas süüdistusakti võib parandada või tagasi võtta. Kuivõrd selles olukorras on kaitseakt juba esitatud, tuleneb siit üksiti, et süüdistusakti enam tagasi võtta ega muidu kui KrMS § 268 korras muuta ei saa.

Punkt 116. Paragrahv 257¹ tunnistatakse kehtetuks, kuna edaspidi ei ole eelmenetluses eelistungi pidamine enam kohustuslik ja kohtulik eelmenetlus võib toimuda mh ka üldse eelistungit pidamata. Kohtuliku eelmenetluse läbiviimist reguleerib uus § 257², mis jätkuvalt sätestab võimaluse eelistungeid pidada; eelistungi pidamine jääb kohustuslikuks üksnes §-s 258 sätestatud juhtudel ja muul juhul peetakse istung kohtu äranägemisel.

Punkt 117. Paragrahvi 257² lisamine tähistab senisest kohustusliku eelistungiga kohtulikust eelmenetlusest loobumist ja annab kohtule eelmenetluseks laiemad võimalused.

Lõige 1 sätestab kohtuliku eelmenetluse sisu ja nende küsimuste ringi, mida kohtulikus eelmenetluses lahendatakse. See säte ei too endaga kaasa muutust eelmenetluse sisus, küll aga ütleb selgelt välja, millised on need küsimused, mida kohus eelmenetluses lahendab. Kriminaalasja kohtulik eelmenetlus ei saa olla samasugune nagu tsiviilasja kohtulik eelmenetlus: kohus peab eelmenetlust läbi viies arvestama sellega, et tõendeid uuritakse alles kohtuistungis käigus ning eelmenetluses ei saa kohus pooltele ette öelda, milliseid asjaolusid nad peavad tõendama või milliseid tõendeid peaks kohtule esitama. Kohus peab ka eelmenetluses olema rõhutatult erapooletu, et vältida hilisema kohtuliku arutamise kallutatust.

Lõige 2 sätestab kohtuliku eelmenetluse nn tööriistad, mida kohus saab eelmenetluse ülesannete täitmisel kasutada. Kui seaduses ei ole sätestatud eelistungi pidamise kohustust, ei pea kohtulikus eelmenetluses enam eelistungit korraldama, vaid kohus võib pooltelt ka kirjalikke seisukohti küsida. See võimaldab kohtul eelmenetlust paindlikumalt toimetada ja vabastab kohtu istungi korraldamise kohustusest seal, kus istungi pidamine midagi juurde ei annaks, kuid nõuaks koordineerimist pooltega ja võiks põhjustada arvestatava viivituse juba enne eelistungi pidamist. Kui aga eelmenetluse küsimuse lahendamiseks eelistungi pidamine on siiski tarvilik või nõutav, saab kohus eelistungi pidada ja eelistungil eelmenetluse küsimuste lahendamiseks vajaduse korral ka tõendeid vastu võtta ja uurida, sealhulgas tunnistajaid kuulata. Need on eriti olulised võimalused juhul, kui kohtule on eelmenetluses esitatud taotlus mõni tõend lubamatuks tunnistada: sel juhul võib olla vajalik üle kuulata isikuid, kes teavad selle tõendi saamisloo kohta ütlusi anda. Samuti võib olla vajalik lahendada küsimus sellest, kas süüdistatav hoidub menetlusest kõrvale ja seega on võimalik asja arutada ilma süüdistatavata. Sellegi küsimuse lahendamiseks võib olla vajalik tõendeid uurida, kui pooled neid soovivad kohtule esitada.

Lõige 3 rõhutab kohtumenetluse planeerimise eesmärke: kohtumenetlus tuleb planeerida koostöös pooltega ning selliselt, et võimalikult arvestataks menetluse ökonoomiat: välditaks tarbetut ajakulu istungil, isikute korduvat kohtusse kutsumist ning kohtuistungite edasilükkamist. Samasisuline säte oli varem KrMS § 261 lõige 3 ja eelnõuga tõstetakse see säte eelmenetluse üldise reeglina paragrahvi 257¹, kuhu see sisu poolest paremini sobib.

Lõige 4 nõuab, et kohus lahendaks eelmenetluses esitatud taotlused tõendite lubamatuks tunnistamiseks või asjaolude omaks võetuks lugemiseks eelmenetluses. Tõendi lubatavus on juriidiline kategooria, mis ei sõltu tõendi sisust. Teisisõnu, kohus ei saa muidu õiguslikult lubamatut tõendit lubatavaks lugeda lihtsalt seetõttu, et tõendi sisu on huvitav või aitab toetada kohtuniku versiooni toimunust. Kui tõendi sisu saaks lubatavust mõjutada, siis kaotaks lubatavus tõendit iseloomustava parameetrina oma tähenduse. Seetõttu on igati kohane, et vaidlused tõendi lubatavuse üle tuleb pidada lahus tõendi sisu uurimisest ja lahus ka ülejäänud kriminaalasjas leiduvate tõendite hindamisest. Selleks, et kohtulik uurimisel vältida kumulatiivsete tõenditega kohtutoimiku ülekoormamist, tuleb pooltelt võtta põhjus karta, et nende esitatud tõendid mingil põhjusel tagaselja tõendikogumist välja arvatakse.

Loogiliselt seega tuleks pidada vaidlused tõendite lubatavuse üle ära enne tõendite kohtule esitamist ning enne seda, kui pooled peavad otsustama, milliseid tõendeid kohtule esitama hakata – ning enne seda, kui kohus peaks võtma vastu otsuse, kas piirata poole esitatavaid tõendeid selle põhjendusega, et konkreetse asjaolu kohta on juba piisavalt tõendeid esitatud¹⁶. Selleks etapiks on kohtulik eelmenetlus. Seadusemuudatuse eesmärk on vältida üllatusi kohtumenetluse kestel ning kohtuotsuses. Praktikas on tõendite lubatavuse küsimuse lahendamisel sageli probleemiks see, et pool küll esitab oma taotluse mõni tõend lubamatuks tunnistada juba eelmenetluses, kuid kohus seda taotlust eelmenetluses ei lahenda ja lükkab tõendi lubatavuse üle otsustamise kohtuotsuse tegemise faasi. See tekitab pooltes ebakindlust ning vältimaks olukorda, kus kohus võib nii poole taotlusel kui ka omal algatusel kohtuotsuses mingid tõendid lubamatuks tunnistada, esitavad pooled kohtule sageli sama asjaolu kohta tõendeid liiaga. Seesugune ületõendamine koormab kohtumenetlust kumulatiivsete tõenditega ja toob kaasa menetlusressursi raiskamise. Samas ei saa ületõendamist ka pooltele ette heita: kui just kohus ei ole selgelt öelnud, et faktiline asjaolu on tõendatud ja rohkem tõendeid ei ole vaja esitada, on poolel raske kindlalt hinnata, kas juba esitatud tõendid täidavad kohtuniku hinnangul tõendamise standardi või mitte. Ületõendamise probleemi on tunnistanud ka Riigikohus oma otsuses 1-23-1763, ent selles lahendis vaatab Riigikohus mööda asjaolust, et tõendite sisulist tõendiväärtust hindab kohus alles tõendit uurides. Seetõttu ei ole ka kohtul võimalik pelgalt mingi asjaolu kohta esitatavate tõendite arvu järgi otsustada, et konkreetse faktilise asjaolu kohta on tõendeid piisavalt – tõendeid hindab kohus kogumis teiste tõenditega ja ühelegi tõendile ette kindlaks määratud kaalu omistada ei tohi. Liiatigi on poolel keeruline ennustada, kas tõend hiljem lubamatuks tunnistatakse, kui kohus võib tõendi lubamatuse küsimuse lahendada alles kohtuotsuses. Samal põhjusel on oluline omaksvõtuga faktiliste asjaolude tuvastamine lahendada võimalikult kohe, kui sellekohane taotlus on esitatud. See võimaldab kohtulikku arutamist ja tõendite uurimist kontsentreerida vaidlusalustele küsimustele ning oluliselt säästa menetlusaega, kui pooled on valmis mingid faktid omaks võtma. Lõike 4 eesmärk on saavutada olukord, kus edaspidises menetluses ressursi säästvad otsustused tehakse eelmenetluses kohe ära.

¹⁶ Selline võimalus on kohtul Riigikohtu arvates olemas (vt RKKKo 1-23-1763), ehkki loogiliselt peaks kohtul olema võimalik mingi faktilise asjaolu piisava tõendatuse kohta seisukohta võtta alles siis, kui ta on tõendeid sisuliselt hinnanud, mitte aga eelmenetluses, kus kohus konkreetse tõendi sisu ega tõenduslikku väärtust veel ei tea.

Seejuures tuleb silmas pidada, et tõendi lubatavuse otsustamisel ei asuks kohus tõendit sisuliselt uurima. Tõendi lubatavuse kriteeriumid on Riigikohtu praktikas välja kujunenud ning nende hindamine ei nõua tõendi sisu hindamist. Tõendi lubatavus sõltub sellest, kas tõendi saamisel on oluliselt rikutud menetlusõigust ning lubamatud tõendid hindamisele üldse ei kuulu. Näiteks ilma kohtu loata toimetatud läbiotsimisega saadud tõendite lubatavus ei saa sõltuda sellest, mida konkreetselt leiti. Seetõttu tulebki tõendi lubatavuse hindamisel keskenduda just tõendi lubatavust mõjutavate faktiliste asjaolude tuvastamisele (ja lõike 2 kohaselt saab kohus eelmenetluses ka nende kohta tõendeid uurida), kuid sealjuures peab kohus teadlikult vältima seda, et talle saaks teatavaks lubamatu tõendi sisu, mis paratamatult hakkaks mõjutama seda, kuidas kohus hiljem kohtus kogutud tõendikogumit hindab.

Lõike 5 eesmärk on tagada pooltele võimalus olla ära kuulatud ka juhul, kui kohus eelistungit kohtumenetluse planeerimiseks ei pea. See tähendab, et kohus peab pooltele teada andma, milliseid küsimusi ta eelmenetluses lahendada kavatses ning samas üksiti ka teada andma, mil viisil pooled oma seisukohti saavad avaldada. Selleks võimaluseks võib olla näiteks kohtu poolt kirjalike seisukohtade nõudmine. Seejuures tuleb kohtul alati tagada, et pooltel oleksid oma seisukohtade esitamiseks võrdsed võimalused.

Punkt 116. Muudatuse eesmärk on anda kohtule suurem paindlikkus kohtulikku eelmenetlust läbi viia võimalikult otstarbekal ja ratsionaalselt viisil. Seetõttu jääb eelistung kohustuslikuks vaid tõkendiküsimuse lahendamisel ja kriminaalmenetluse lõpetamise otsustamisel eelmenetluses – esimesel juhul dikteerib eelistungi kohustuslikkuse süüdistatava õigus olla ära kuulatud, teisel juhul aga on tegemist sellise küsimusega, mis oma tähendusrikkuselt on võrreldav kriminaalasja kohtuliku arutamisega.

Kehtiva õiguse järgi on kohtul eelmenetluses piiramatu volitus kriminaaltoimikuga tutvuda, ehkki kahe toimiku süsteemi puhul ei peaks asja arutav kohtunik tutvuma materjaliga, mis kriminaalasja lahendamisel tõendina oleks kõlbmatu. Kuna eelmenetluse küsimuste lahendamisel on kohtul muudetud KrMSi § 257¹ alusel võimalik vastu võtta ja uurida poolte esitatavaid tõendeid konkreetselt asjakohases ulatuses, puudub ka põhjus kriminaaltoimikuga tutvumise võimaluse säilitamiseks, mistõttu § 258 lg 3 tunnistatakse kehtetuks.

Punkt 117. Lõike 3 muudatus on tingitud sellest, et kohtu eelistungil võib olla vajalik näiteks kuulata tunnistajat mõne menetlusliku asjaolu kohta. Seetõttu võib olla vaja ka see tunnistaja kohtu eelistungile kutsuda. Kehtiv seaduse sõnastus tunnistajate kutsumist ette ei näe.

Lõike 4 muudatuse eesmärk on pakkuda kohtule suuremat paindlikkust kohtu eelistungi protokollimisel. Põhimõtteliselt ei ole välistatud ka see, et protokoll koostab kohtunik ise.

Punkt 118. Muudatus on seotud kohtuistungite video vahendusel pidamise üldise korra kehtestamisega seadustiku §-s 14¹. Eelistungeid võib jätkuvalt pidada video vahendusel.

Punkt 119. Lisatav lõige sätestab, et eelmenetluses tõendite esitamisele ja uurimisele kohaldatakse üldmenetluses seda liiki tõendite uurimiseks ja esitamiseks sätestatud korda. See tagab mh ka eelmenetluse käigus kogutud ja uuritud tõendite kasutatavuse süüküsimuse lahendamisel, kui need tõendid peaksid üksiti ka süüküsimuse lahendamisel asjakohased olema.

Punkt 120. Säte on tõstetud eelmenetluse üldist korda sätestava KrMS § 257² lõikeks 3.

Punkt 121. Paragrahvi pealkiri muudetakse, et see oleks paremini kooskõlas paragrahvi muutunud sisuga.

Punkt 122. Muudatus on tingitud sellest, et eelistungi pidamine ei ole enam kohustuslik ning eelmenetluse määruisi võib kohus teha ka eelistungit pidamata, kui eelistungi pidamist eraldi ei ole ette nähtud.

Punkt 123. Muudatuse eesmärk on võimaldada ka eelmenetluses kriminaalmenetluse lõpetamist oportuuniteedi või leppimise tõttu. Kehtiv seadus seda ei võimalda, ehkki selline paindlikkus võib aidata kaasa kriminaalasja kiiremale lahendamisele. Muudatuse kohaselt on kohtul prokuratuuri taotlusel nt võimalik kriminaalmenetlus lõpetada mõne süüdistusaktis nimetatud teo suhtes, kui prokuratuur eelmenetluse käigus leiab, et nende vastu puudub avalik menetlushuvi, või kui selgub, et kannatanu ja süüdistatav on valmis leppima.

Punkt 124. Kui kohus eelmenetluses tunnistab mingi asjaolu omaks võetuks, tuleb selle kohta koostada määrus lõike 3 kohaselt. See ei tähenda, et omaksvõtu kohta oleks tingimata vaja koostada eraldi määrus, kuid kohus võib eelmenetluses omaksvõtu ka eraldi määruses fikseerida. Kui kohus omaksvõtu kohta eraldi määrust ei koosta, saab omaks võetud asjaolud kajastada kohtu alla andmise määruises.

Punkt 125. Lõige 3 sätestab, kuidas tuleks vormistada see, kui kohus lahendab poolte taotluse mingi faktilise asjaolu tuvastamiseks omaksvõtu alusel. Kui kohus nõustub asjaolu tuvastama omaksvõtule tuginevalt, peab kohus koostama määruse, milles esitab need asjaolud, mille ta omaksvõtule tuginevalt tõendatuks loeb. Selle narratiivi kirjutavad kohtule ette pooled. Kohtul on võimalik poolte esitatud narratiivi aktsepteerida nii täielikult kui ka osaliselt, kuid kohus ei saa ise omaksvõttu endale suupärasemaks modifitseerida, kuna omaksvõtuavaldus ei ole tõendusliku iseloomuga, vaid on menetluslik tahteavaldus. Omaksvõtu aktsepteerimine on kohtu kaalutusotsus ja kohus ei pea seda põhjendama ei siis, kui ta omaksvõtu vastu võtab, ega siis, kui ta otsustab omaksvõttu mingis osas mitte aktsepteerida. Kohtumääruises omaksvõtuga tuvastatud asjaoludele saab kohus viidata otsuses kui tuvastatud faktilistele asjaoludele.

Lõige 4 sätestab tegevuse puhuks, kui kohus mõne tõendi lubamatuks tunnistab. Tõendi lubamatuks tunnistamisel tuleb kohtul määrata, kuidas see pool, kes soovis lubamatuks tunnistatud tõendit kohtule esitada, saab esialgse tõendi asemel sama faktilise asjaolu tõendamiseks muu tõendi esitada. Selleks saab kohus anda KrMS § 257¹ lõike 2 punkti 2 alusel poolele tähtaja tõendist kohtule teatamiseks ja tõendi teistele kohtumenetluse pooltele tutvustamiseks. Poolel ei ole muidugi kohustust lubamatuks tunnistatud tõendi asemele muid tõendeid esitada ja sageli pole neid ka kusagilt võtta.

Lõige 5 annab kohtule uue võimaluse teha kohe õigeksmõistev osaotsus, kui esitatud on selline süüdistus, milles esitatud teokirjeldus ühtegi süüteo koosseisu ei täida. Sellise lahendi tegemiseks tuleb kohtul esmalt tuvastada, et süüdistuses kirjeldatud tegu tõepoolest ühtegi süüteo koosseisu (st ka vääriteo koosseisu) ei täida. Kui kirjeldatud tegu vastab vääriteo koosseisule, kohus õigeksmõistvat osaotsust ei tee. Kohtule kohese õigeksmõistva otsuse tegemise pädevuse andmine võimaldab menetlusressurssi oluliselt kokku hoida neis (küllalt harvades) kriminaalajades, kus süüdistuses esitatud teokirjelduse järgi ei saaks süüdistatavat süüdi tunnistada isegi siis, kui kõik süüdistuses esitatud faktiväited leiaksid tõendamist. Kohus on seotud süüdistuse piiridega ning seetõttu tuleb prokuratuuril süüdistus sõnastada selliselt, et seal kajastuks konkreetselt see, kuidas süüdistatav oma tegudega kuriteo koosseisu täitis. Kui prokuratuuri esitatud süüdistus sellele nõudele ei vasta, on selle süüdistuse alusel isiku süüditunnistamine õiguslikult võimatu ning selliste faktide kohta tõendite uurimine oleks põhjendamatu ajaraiskamine. Seetõttu saabki sellises olukorras vaidlus käia vaid küsimuse ümber, kas esitatud süüdistus kirjeldab mingi kuriteo koosseisu täitmist ning selle üle saab prokuratuur soovi korral vaielda kohtuotsuse peale apellatsiooni esitades.

Punkt 126. Isikuandmete üleliigse töötlemise vältimiseks eemaldatakse kohtu alla andmise määrusest järgmised andmeväljad: süüdistatava elukoht, töökoht, õppeasutus, kodakondsus, haridus, emakeel. Nende andmete esitamine kohtu alla andmise määrukses ei ole vajalik.

Punkt 127. Täiendusega luuakse võimalus kohtu alla andmise määrukses kajastada ka need asjaolud, mille kohus eelmenetluses tunnistas omaks võetuks. Puudub põhjus, miks selles küsimuses tuleks koostada eraldi dokument, kui asjaolude omaks võetuks lugemise küsimus lahendati eelmenetluse käigus.

Punkt 128. Muudatuse eesmärk on lihtsustada kriminaalasjas esitatud tsiviilhagi ja avalik-õigusliku nõudeavalduse läbi vaatamata jätmist, et vältida olukorda, kus kriminaalasja lahendamine takerdub keeruka või mahuka hagi või nõudeavalduse tõttu.

Lõige 1¹ võimaldab kohtul tsiviilhagi või avalik-õigusliku nõudeavalduse jäta läbi vaatamata lisaks muudele alustele, mis seadusest tulenevad, ka seetõttu, et see avaldus või hagi oma mahukuse või keerukuse tõttu takistaks kriminaalasja kiiret lahendamist. See olukord võib olla aktuaalne näiteks juhul, kui kuriteo toimepaneku fakt on omaks võetud, aga vaidlus käib tsiviilnõude täpse suuruse üle, mis kuriteokoosseisu aspektist midagi ei mõjutaks. Iseenesest ei ole kriminaalmenetluses tsiviilhagide lahendamine ainuke võimalus, kuidas kannatanu saaks oma nõude maksmata panna, mistõttu kriminaalasja raames tsiviilhagi lahendamine teenibki eelkõige ökonoomia ja mugavuse eesmärke. Samas nähakse siiski ka siin ette, et tsiviilasi või avalik-õigusliku nõudeavalduse saab läbi vaatamata jätta vaid siis, kui kohtu hinnangul kannatanu oma huvide kaitsmiseks ka muus menetluses võimeline oleks. Samas on kriminaalmenetluse eesmärk siiski just materiaalse karistusõiguse eesmärgipärane rakendamine ning juhul, kui tsiviilhagi seda takistama hakkab, peab kohtul olema võimalus takistav hagi või nõudeavaldus kriminaalasjast eraldada menetlemiseks kohasemas menetluses. Üheks lahenduseks, mida töögrupi enamus siiski praegu ei toetanud, on loobuda tsiviilkohtumenetluse ja kriminaalmenetluse ühitamise katsetest üldse ning tsiviilhagi instituut kriminaalmenetlusest kaotada. Selle asemel võiks selgesõnaliselt sätestada võimaluse kohtul kannatanule välja mõista valuraha vms nimetusega kompensatsioon, mille suuruse otsustaks kohus kriminaalasjas tuvastatud asjaolude põhjal. Selle summa väljamõistmiseks ei oleks kannatanul vaja esitada tsiviilhagi ega ka kohtul lahendada tsiviilvaidlust – tegu oleks karistusõigusliku mõjutusvahendiga. Kui summa peaks jääma alla kuriteoga tekitatud kahju tegeliku ulatuse, oleks kannatanul loomulikult võimalus kahju hüvitamise hagi esitada tsiviilkohtumenetluse korras. Selline lahendus on kasutusel nt Inglismaal. Süüteomenetluse arendamise juhtgrupp seda lahendust ei toetanud, kuna eelnõu kiireloomulisuse tõttu ei ole piisavalt aega seda põhjalikult läbi töötada.

Lõige 1² on kaitseventiil kannatanule juhuks, kui maakohus tsiviilhagi või avalik-õigusliku nõudeavalduse eelmise lõike alusel jättis läbi vaatamata. Kohus ei tohiks tsiviilhagi ega nõudeavaldust läbi vaatamata jätta üleliia kergekäeliselt, vaid üksnes juhul, kui see tõesti kriminaalasja lahendamist segama hakkab. Vältimaks maakohtunike mugavusest hagide läbi vaatamata jätmist, nähakse ette kannatanu võimalus hagi läbi vaatamata jätmise määruskaebuse korras vaidlustada ringkonnakohtus.

Punkt 129. Muudatus on tingitud määruskaebuste reeglite üldise loogika muutumisest. Kõnealune määrus on määruskaebuse korras vaidlustatav ka kehtiva seaduse kohaselt.

Punkt 130. Lõikes 7 sätestatu tuleneb sellest, et kriminaalasjades on tõendamise koormus prokuratuuril ning kui prokuratuur oma tõendamiskoormust täitnud ei ole, tuleb *in dubio pro reo* põhimõtte järgi teha õigeksmõistev kohtuotsus. Sellest omakorda tuleneb, et kui prokuratuur on kõik oma tõendid kohtule esitanud ning need kohut süüdimõistmiseks piisavalt ei veena, ei ole

põhjust kohtulikku arutamist jätkata. Juba sel hetkel saab tõdeda, et prokuratuur on oma tõendamise koormuse täitmata jätnud ning kui just kaitsja ise mingil põhjusel süüdistust toetavaid tõendeid esitama ei asu, on sel hetkel juba selge ka kohtu otsus. Selles olukorras ikka jätkata kohtulikku arutamist tähendaks menetlusressursi raiskamist, mistõttu muudatusega antaksegi kohtule võimalus paratamatu õiguslik järeldus kohe osaotsusega teha. Selle sätte eesmärk on eelkõige menetlusressursi säästmine, mistõttu kaitsjal ega süüdistataval ei ole õigust nõuda, et kohus asja arutamise katki jätaks ja süüdistatava õigeks mõstaks ning samamoodi ei ole kohtul kohustust teha õigeksmõistev otsus enne kõikide tõendite lõpuni uurimist. Sellekohase taotluse võib kaitsja muidugi esitada, kuid kohus selle rahuldamata jätmist põhjendama ei pea. Asjade normaalne käik on pigem kohtuliku arutamise jätkumine kõikide asjasse puutuvate tõendite uurimiseni, mitte kohtuliku arutamise lõpetamine enne veel, kui kõik tõendid on uuritud.

Kohtul tekib osaotsusega õigeksmõistmise võimalus alles siis, kui prokurör on teatanud, et ta kohtule omalt poolt rohkem tõendeid esitada ei soovi. Võimalust pärast kaitsja tõendite uurimist veel täiendavate tõendite esitamist taotleda pole siinjuures asjakohane – prokuratuuri tõendid peaksid olema süüdimõistmiseks piisavad ka ilma kaitsja tõenditeta või kaitsja esinemise järel tehtavate täiendusteta. Kui kohus otsustab teha õigeksmõistva otsuse enne kaitsja tõendite uurimist, tuleb kohtul otsust põhjendada juba esitatud tõendite ja muul viisil tuvastatud asjaolude põhjal. Sätte on sõnastatud selliselt, et kohtul on õigus kaitsja tõendeid uurimata teha otsus ka vaid mõne süüdistuspunkti kohta, samal ajal teistes süüdistustes asja arutamist jätkates. Kui kohtul on endal tekkinud mõte mõne kuriteo kohta teha õigeksmõistev otsus, tuleb kohtul sellest pooltele teada anda ja nende seisukohad ära kuulata. Selline ärakuulamine konkreetse kuriteo osas uuritud tõendite pinnalt tähendab kohtuvaidluse pidamise võimaluse pakkumist pooltele.

Lõige 8 sätestab kogu kohtuliku arutamise jaoks üldise reegli, mis kajastub ka § 14 lõikes 2 ja tuleneb kohtumenetluse võistlevuse põhimõttest. Sätte varasem asukoht oli KrMS §-s 301, kuid kuna tegu on kogu kohtuliku üldmenetluse kohta käiva reegluga, on see toodud ettepoole üldsätetesse. Selle sätte rakendamisel tuleb silmas pidada kahte detaili: esiteks on Riigikohus juhtinud tähelepanu, et õigeks saab mõista ja KrMS § 301 (või eelnõu kohaselt § 268 lg 8) tähenduses üksnes teo puhul karistusõigusliku teoühtsuse tähenduses.¹⁷ Teisisõnu, isegi kui prokuratuur mitmeepisoodilises, kuid karistusõiguslikus mõttes jätkuva kuriteo mõne osateo n-õ süüdistusest loobub, ei saa selle järelmiks olla osaline õigeksmõistmine, vaid süüdistuse mahu vähenemine. Teiseks ei tähenda see, et loobutud süüdistuses kohtulikku arutamist ei jätkata, et kohe tuleb ära teha ka kohtuotsus, vaid pigem seda, et kohus lihtsalt enam nende tegude kohta tõendeid ei uuri (ja nende tegude kohta esitatavad tõendid oleksid asjakohatud), argumente ei kuula ka kohtuvaidluses ja jätkab allesjäänud süüdistuste kohtuliku arutamise jätkamisega. Prokuratuur võib süüdistusest loobuda igas kohtuliku arutamise etapis, sealhulgas kohtuvaidlustes.

Punkt 131. Muudatuse eesmärk on laiendada võimalusi kriminaalasja kohtulikuks arutamiseks ilma süüdistatavata, et vähendada võimalusi kohtumenetluse venitamiseks. Igal süüdistataval on õigus osaleda oma kriminaalasja arutamisel, samuti on süüdistatava osalemine kohtulikult arutamisel oluline kohtumenetluse avalikkuse ja hariduslikust aspektist. Olukord, kus süüdistatava eemalviibimine tooks kaasa selle, et kohtulikku arutamist ei saagi ette võtta ja kohtupidamine jääks üldse toimumata, on õiguskorra seisukohast väga ebasoovitav, kuna saadab valesid sõnumeid nii kannatanutele, potentsiaalsetele õigusrikkujatele kui ka kogukonnale. Seetõttu ei nõuta ka Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas süüdistatava kohalviibimist kohtulikult arutamisel igasuguste mõõndusteta: süüdistataval peab küll kindlasti olema võimalus efektiivselt oma õigusi kaitsta ja

¹⁷ Vt nt RKKKo 1-21-1421.

kohtumenetluses adekvaatse faktituvastamise tagamiseks on ülioluline, et lisaks süüdistusele oleks kohtus esindatud ka kaitse. Kui võimalused süüdistatavale oma õiguste kaitseks on igakülgsest tagatud ja süüdistatav ise seda võimalust kasutada ei soovi, ei tohi süüdistatava vähene huvi menetluse vastu menetlust seisata. Liiatigi on lõppastmes menetluse läbiviimine mõistliku aja jooksul just riigi kohustus. Seetõttu tehakse muudatused KrMS § 269 lõikes 2 sätestatud nende olukordade loendisse, mil on võimalik kriminaalasja kohtulikult arutada ilma süüdistatavata, ning laiendatakse kohtu kaalutusõigust kriminaalasja süüdistatavata arutamise lubamisel. Kohtule jääb igal juhul kohustus kindlustada, et süüdistatava kaitseõigus oleks tagatud ja asja arutamine süüdistatavata ei oleks vastuolus avalike huvidega. Avalike huvide all tuleb siinjuures mõista nii üldist kohtumenetluse avalikkust kui ka näiteks seda, et süüdistatav oleks silmitsi seatud tema vastu tõstetud riikliku süüdistusega ja kannatanutele tekitatud kahjuga. Ehkki kohtumenetlus ei ole osa karistusest, on protsess muu hulgas oluline selleks, et näidata kogu ühiskonnale, et õigusemõistmine toimub ausalt ja erapooletult. Kaitseõiguse igakülgse tagatuse ja avalike huvidega kooskõla tingimused on seetõttu nimetatud lõike 2 sissejuhatavas tekstiosas ja kohalduvad kõikide järgnevate aluste kohta.

Punkti 1 muudatus on tehniline ja tuleneb lõike 2 sissejuhatava tekstiosa muudatusest.

Punkti 2 kohaselt piisab edaspidi asja arutamiseks süüdistatavata ka sellest, kui kohus on asjaolusid arvesse võttes jõudnud järeldusele, et süüdistatav hoidub menetlusest kõrvale ja tema leidmiseks on tehtud mõistlikke pingutusi. Senine sõnastus oli liialt piirav, kuna nõudis, et süüdistatavale oleks ka kohtukutse õnnestunud kätte toimetada. Praktikast on sage, et isik küll teab, et tema suhtes hakkab toimuma kohtulik arutamine, kuid lahkub riigist teadmata suunas ning kohtukutse vastuvõtmisest hoidub teadlikult kõrvale. Sellises olukorras ei peaks vastutus menetluses osalemise eest lasuma üksnes riigil, vaid ka süüdistatav ise peaks näitama üles soovi oma osalemisõigust teostada ja menetluses osaleda. Kohtul tuleb selle punkti rakendamiseks tuvastada, et süüdistatava leidmiseks on tehtud mõistlikke pingutusi, mis peaks tähendama vähemalt mõnda aega süüdistatava tagaotsimist, samuti tuleb prokuratuuril näidata täpselt, milliseid pingutusi on süüdistatava leidmiseks ja tema teavitamiseks tehtud. Mida konkreetsemalt on süüdistatavale teatatud toimuvast kohtumenetlusest, seda rohkem saab rääkida süüdistatava enda vastutusest kohale ilmuda või esitada soovi korral taotlus menetluse edasi lükkamiseks – ning seda lihtsam on kohtul tuvastada menetlusest kõrvalehoidumine. Kohus peab igas kriminaalasjas hindama, kas pingutused süüdistatava leidmiseks ja kohtusse kutsumiseks või toimetamiseks on olnud piisavad selleks, et õigustada kriminaalasja arutamist süüdistatava osavõtuta.

Punkti 3 sõnastust korrigeeritakse lõike 2 sissejuhatava tekstiosa uue sõnastuse ning tõdemuse põhjal, et süüdistatava ülekuulamine kohtuistungil on süüdistatava õigus ja valik, mitte aga kohustuslik osa kohtuistungist. Aeg-ajalt on meelega muutunud see, et süüdistatav tarbib kohtuistungil eel psühhoaktiivseid aineid (nt alkoholi) või kroonilist haigust põdev süüdistatav jätab võtmata tema kroonilist seisundit kontrolli all hoidvad ravimid, põhjustades sellega haigushoo, mis ei lase tal kohtuistungil osaleda. Kui süüdistatav teeb seda kohe kohtuistungil alguses, ei saa kehtiva seaduse sõnastuse kohaselt asja üldse arutada, sest süüdistatava ülekuulamine pole veel toimunud. Kuna süüdistatava ülekuulamine leiab enamasti aset kohtuliku arutamise lõppfaasis, jääb süüdistatavale võimalus kogu kohtuliku arutamise vältel menetlust torpedeerida sellega, et joob end purju või jätab ravimid võtmata. Kehtiv seadus sellise menetlust takistava tegevuse vastu efektiivset abinõu ei sisalda. Nähtavasti oleks ebaproportsionaalne ka süüdistatava vahistamine ja/või sundkorras ravimine. Lähtudes tõdemusest, et avalik kohtupidamine ja võimalus esitatud süüdistuse vastu vaielda on eelkõige süüdistatava enda huvides, ongi kohane abinõu see, et süüdistatav loetakse oma õigustest

loobunuks osas, milles ta oma õigust teostama võimeline ei ole. Ka siin peab süüdistataval olema kaitsja ja asja arutamine süüdistatavata ei tohi olla vastuolus avalike huvidega.

Punkt 4 on senine sama lõike punkt 5. Kehtiv punkt 4 tunnistatakse kehtetuks video vahendusel kohtuistungite pidamise üldise korra sätestamisega KrMS §-s 14¹.

Punkt 5 on sisuliselt senine punkt 7, mida on keeleliselt korrigeeritud, tagamaks ühilduvus lõike sissejuhatava tekstiosaga.

Punkt 6 paneb vastutuse kohtuistungil osalemise eest süüdistatavale, kui süüdistatavale on istungi toimumise aeg ja koht teada, kuid ta ei teavita kohut mõjuvast põhjusest istungi edasilükkamiseks. See olukord tuleb praktikas ette küllaltki sageli ja põhjustab menetluse venimist. Kehtiv õigus võimaldab istungi edasilükkamisest tulenevad kulud erikuludena panna istungi edasilükkamise põhjustanud isikule, kuid see ei aita üle saada menetlustakistusest. Seetõttu kehtib edaspidi eeldus, et kui süüdistatavale on kutse kätte toimetatud ja ta ei ole juba vähemalt teistkordselt istungile ilmunud ega teatanud ilmumata jäämise mõjuvast põhjusest, siis istungi edasilükkamiseks mõjuvat põhjust ei ole. Praktikas on punktis 6 esitatud lahendus siiski küllaltki äärmuslike olukordade puhuks. Enamasti on võimalike mõjuvate põhjuste väljaselgitamiseks kohtul võimalik süüdistatavaga ühendust võtta kas vahetult või kaitsja kaudu ja sellega ka vältida istungi pidamist olukorras, kus süüdistataval on küll mõjuv põhjus, kuid ta pole võimeline sellest teada andma näiteks seetõttu, et on sattunud autoavariisse või raske terviserikke tõttu haiglasse. Samuti ei ole kohtul ebaselges olukorras kohustust istungit süüdistatavata pidada, vaid kohus peab igal juhul püüdma tagada, et süüdistataval oleks võimalus soovi korral istungil osaleda.

Punkt 132. Muudetakse viide, kuna lõikes 2 on asjakohane säte liikunud teise kohta.

Punkt 133. Lisatakse säte selleks puhuks, kui kohus on otsustanud kriminaalasja lahendada süüdistatava osavõtuta lõike 2 punkti 6 alusel, ent hiljem siiski selgub, et süüdistataval oli kohtust puudumiseks ja puudumisest teatamata jätmiseks mõjuv põhjus. Sellises olukorras tuleb kohtul süüdistatava taotlust lahendades hinnata, kas süüdistatava isiklik osavõtt tema juuresolekuta tehtud menetlustoimingust oleks midagi muutnud menetlustoimingu käigu või menetluse üldise aususe seisukohast. Seda tuleb kohtul hinnata iga taotletud toimingu puhul eraldi ning kui kohus leiab, et süüdistatava puudumine ongi kahtluse alla seadnud menetluse üldise aususe, tuleb kohtul samuti hinnata, kas ja kuidas on seda toimingut võimalik täiendada selleks, et süüdistatavale siiski õiglane menetlus tagatud oleks. Reeglina olukorras, kus süüdistatavat esindab kaitsja, ei peaks süüdistatava isiklik kohalolu või puudumine menetlustoimingu efektiivsust ülearu palju mõjutama. Samas on muidugi võimalik, et süüdistatava puudumisel jättis kaitsja mõned olulised küsimused küsimata ning seetõttu võibki olla põhjendatud kord juba üle kuulatud tunnistaja veelkord kohtusse kutsuda täiendavatele küsimustele vastama.

Punkt 134. Säte lisatakse määruskaebuste üldise loogika muutmise tõttu. Kõnealune määrus on vaidlustatav ka kehtiva seaduse kohaselt.

Punkt 135. Säte lisatakse määruskaebuste üldise loogika muutmise tõttu. Kõnealune määrus on vaidlustatav ka kehtiva seaduse kohaselt.

Punkt 136. Säte lisatakse määruskaebuste üldise loogika muutmise tõttu. Kõnealune määrus on vaidlustatav ka kehtiva seaduse kohaselt.

Punkt 137. Säte lisatakse määruskaebuste üldise loogika muutmise tõttu. Kõnealune määrus on vaidlustatav ka kehtiva seaduse kohaselt.

Punkt 138. Säte tunnistatakse kehtetuks, kuna määruste vormistamise ja sisu nõuded on sätestatud KrMS §-s 145.

Punkt 139. Muudatuse eesmärk on selgelt ja ühemõtteliselt eristada tõendite lubatavus tõendite vastuvõtmise eeldusena. Teisisõnu, kohus peab tõendi lubatavust kontrollima enne seda, kui otsustab, kas tõend vastu võtta. Tõendi lubatavuse kontrollimine peab toimuma selliselt, et lubamatu tõendi sisu ei saaks kohtule teatavaks, nagu on sätestatud sama paragrahvi lõikes 4. Kohtule lubamatute tõendite teatavaks saamise vältimiseks oleks alternatiivne võimalus see, et tõendite lubatavuse otsustamine antaks eraldi kohtuniku otsustada, kuid see lahendus oleks kohmakas ja kulutaks ebaproportsionaalselt palju ressursi, kaasates kriminaalasja menetlusse veel ühe kohtuniku.

Punkt 140. Lisatava punkti 3¹ sisu on tuletatav asjakohasuse nõudest, mis sisaldub lõikes 1 („...millel on kriminaalasjas tähtsus“). Säte annab kohtule selgesõnalise aluse keelduda selliste tõendite vastuvõtmisest, mida esitatakse vaid selliste asjaolude tõendamiseks, mis on juba tuvastatud kas omaksvõtuga või asjaolude lugemisega üldtuntuks. Selleks, et kohus saaks punkti 5 alusel tõendite vastuvõtmisest keelduda, tuleb kohtul pooltele teada anda, et mingid asjaolud on loetud üldtuntuks või omaks võetuks.

Punkt 141. Sätte eesmärk on suunata pooli tõendi lubatavuse vaidlust tõstatama võimalikult kohtuliku eelmenetluse faasis. Lubatavuse vaidluste toomine kohtuliku eelmenetluse etappi aitab menetlust paremini kontsentreerida ja võimaldab vältida liigsete tõendite esitamist kohtus, samuti väldib kohtuasjas tõendite esitamist häirivaid vaidlusi tõendi lubatavuse üle keset kohtulikku arutamist. Mõjuv põhjus tõendi lubatavuse küsimuse tõstatamiseks pärast eelmenetlust võib olla näiteks see, kui tõendi lubamatuse põhjuseks olev asjaolu ei saanud poolele olla varem teada, aga samuti see, kui mingil põhjusel polnud tõendit eelmenetluses üles antudki.

Punkt 142. Muudatuse eesmärk on suunata kohut tõendi lubatavuse üle tekkinud vaidluse lahendamist mitte edasi lükkama ning vaidluse lahendamisel vältima lubamatu tõendi sisu kohtule teatavaks saamist. Kuna praktikas on ka tekkinud segadusi selles, mida tuleks teha konkreetse lubamatuks osunud tõendiga, sätestatakse nüüd selgelt, et lubamatuid tõendeid kohtutoimikusse ei võeta. Vastasel juhul ei saa tõendi lubamatuks tunnistamist tõsiselt võtta: kohtule saab tõendi sisu ikkagi teatavaks ning ka ringkonnakohus saab kriminaalasja kätte koos lubamatute tõenditega. Kohtule teatavaks saanud teave hakkab kohtu otsust mõjutama olenemata sellest, kas formaalses mõttes on tegu lubatava või lubamatu tõendiga. Kui kohus otsustab tõendi lubamatuks tunnistada, võib aktualiseeruda poole võimalus sama asjaolu kohta muid tõendeid esitada. Süüdistus- ja kaitseaktis nimetamata tõendite puhul tuleb KrMS § 286¹ kohaselt põhjendada, miks tõendit varem ei esitatud ja miks tõend süüdistus- või kaitseaktis ei kajastunud. Esialgu pakutavate tõendite ootamatu lubamatuks tunnistamine võib olla piisavalt mõjuv põhjus ka süüdistus- või kaitseaktis kajastamata tõendeid esitada.

Punkt 143. Säte reguleerib seda, kuidas kohtuistungil üldmenetluses esitatakse omaksvõtuga tuvastatud asjaolusid.

Lõige 1 reguleerib olukorda, kus kohus on juba eelmenetluses teinud määruse, millega on mingid asjaolud loetud omaks võetuks. Sel juhul tuleb omaksvõetud asjaoludele tuginemiseks kohtumenetluse poolel, kes asjaoludele tugineb, kohtuistungil avaldada asjakohane osa määrusest. Avaldamise eesmärk on siin eelkõige kohtumenetluse avalikkus ja kohtuliku uurimise terviklikkuse tagamine. Seetõttu on ka sätestatud, et kui kohtu hinnangul sellega kohtuistungil avalikkuse põhimõtet ei riivata, võib jätta omaks võetud asjaolud kohtuistungil ette kandmata. Selline oleks olukord eelkõige siis, kui kohtusaalis ei ole istungi ajal pealtvaatajaid. Sellest, kas

asjaolud kohtuistungil avaldati või mitte, asjaolude tuvastatuks lugemine ei sõltu, kuivõrd asjaolude tunnistamise omaks võetuks ning sellega ka tuvastatuks lugemise on kohus juba otsustanud. Seega on olenemata määruse avaldamisest juba omaks võetud asjaolude kohta kohtul võimalik tõendite vastuvõtmisest keelduda, kuna asjaolu enam ei vaja tõendamist. Sättest tuleneb samuti, et omaks võetuks tunnistatud asjaolusid tuleb esitada kohtumääruse tekstist lähtudes. See on oluline, et ei tekitataks segadust, millised asjaolud täpselt omaks võeti. Teisisõnu, kui näiteks kohtumääruses on tuvastatuks loetud, et süüdistataval oli peas taevasinine müts, siis kohtuistungil tulebki asjaolu täpselt sellisena ette kanda ja mitte hakata selle asemel rääkima, nagu oleks omaksvõtuga tuvastatud, et müts oli lihtsalt sinine või helesinine. Omaks võetuks tunnistatud asjaolude ettekandmata jätmine ei mõjuta omaksvõtu siduvust – omaksvõtust taganemise kohta käib sama paragrahvi lõige 5.

Lõige 2 sätestab, kuidas peaks toimuma asjaolu omaks võetuks tunnistamine kohtuistungil. Sätte kohaselt võib olla omaksvõtt esitatud nii kirjalikult kui ka suuliselt. Igal juhul peab see täitma eelnõuga KrMS § 60 lisatava lõike 4 tingimused: olema adresseeritud kohtule ning sisaldama asjaoludega tingimusteta ja selgesõnalist nõustumist, kusjuures nõustuma peavad kõik kohtumenetluse pooled, kelle nõue või vastuväide sellest faktilisest asjaolust sõltub. Näiteks võib süüdistatav kohtule istungil suuliselt teatada, et võtab omaks, et tema viis naabri krundilt küttepuukoorma ära. Samamoodi võib süüdistatav sellesisulise avalduse kohtule esitada ka kirjalikult. Kannatanu eraldi avaldust siin omaksvõtu vastuvõtmiseks vaja ei ole, sest kannatanu ei ole selle prokuratuuri väite osas vastaspoolel, vaid väite esitajaga, st prokuratuuriga juba algusest peale ühte meelt.

Lõige 3 näeb ette kohtu võimaluse kohtumenetluse pooli küsitleda, et veenduda omaksvõtu informeerituses ja vabatahtlikkuses. Selle küsitlemise mõte ei ole pooli omaksvõtule suunata ega omaksvõetavaid faktilisi asjaolusid kuidagi mugavamaks vormida, vaid kindlaks teha, et kohtumenetluse pool, kes omaksvõttu deklareerib, saab aru, et kui kohus faktilise asjaolu loeb omaks võetuks, on see asjaolu tuvastatud ning selle kohta tõendeid rohkem esitada ega vaielda ei saa. Vabatahtlikkus tähendab eelkõige seda, et pool ei ole tegutsenud vastaspoole ähvarduste (olgu siis realistlike või ebarealistlike) mõju all, vaid on ise leidnud põhjuse, miks omaksvõtt on talle sobilik ja kasulik lahendus. Näiteks süüdistatav mõistab, et omaks võetavad faktilised asjaolud leiaksid lõpuks niikuinii tõendamist ja soovib asjaolude tõendamiseks kuluvat aega kokku hoides menetluskulusid säästa. Omaksvõtu vabatahtlikkuse kohta isiku küsitlemine ei anna tõendiväärtuslikke ütlusi, vaid kujutab endast menetlusliku asjaolu (tahteavalduse vabatahtlikkus ja informeeritus) kontrollimist.

Lõige 4 on n-õ kaitseventiilsäte kohtule selleks puhuks, kui kohtuliku arutamise käigus ilmneb, et esialgu omaks võetuks loetud asjaolu ei saa esineda. See võib olla näiteks juhtum, kus süüdistatav on küll omaks võtnud, et viibis kuriteo toimepaneku ajal Pärnus, ent kohtus esitatud tõendid osutavad ülekaalukalt, et süüdistatav kuriteo toimepaneku ajal Pärnus viibida ei saanud – näiteks on kindlad tõendid selle kohta, et ta oli kõnesoleval ajal hoopis Viru vanglas. Sellisel juhtumil saab kohus ka kohtumenetluse poolte taotluseta varem vastu võetud omaksvõtu tagasi lükata. Protseduuriliselt tähendab see, et kohus annab kohtuistungil pooltele teada, et ta on jõudnud veendumusele, et esialgu omaks võetuks loetud asjaolu ei saa esineda ning seetõttu kohus tühistab oma varasema korraldava määruse selle asjaolu tuvastatuks lugemise kohta. Kohus peaks oma sellist plaani kohtumenetluse pooltega jagama ning andma pooltele võimaluse esitada omapoolseid argumente, ent niisamamoodi, nagu ei ole vaidlustatav kohtu määrus asjaolude omaks võetuks lugemise kohta, pole vaidlustatav ka kohtu määrus, millega ta oma varasema määruse tühistab. Kui kohus otsustab esialgu tunnustatud omaksvõtu tagasi lükata, tuleb kohtul ka selle asjaolu

tõendamise koormust kandvale poolele anda võimalus asjaolu tõendamiseks. Andes poolele võimaluse täiendavaid tõendeid esitada, tuleb kohtul lähtuda mh KrMS § 286¹ reeglitest ning määrata tähtaeg nende tõendite ülesandmiseks ja teistele pooltele tutvustamiseks, kui seda pole veel tehtud.

Lõige 5 on kaitseventiilsäte puhuks, mil kohtumenetluse pool on omaks võtnud asjaolu, mille kohta ta hiljem teada saab, et omaks võetud asjaolu tegelikult oli vale. Selleks, et omaksvõtule saaks oma menetluslikes otsustustes tugineda nii kohus kui ka teised kohtumenetluse pooled, ei ole omaksvõtu tagasivõtmine üldjuhul lubatud. Praktikast on aga võimalik, et kohtumenetluse pool, olles juba asjaolu omaks võtnud, saab hiljem teada, et tal olid valed andmed, näiteks ilmnevad hiljem uued tõendid, mis talle ei olnud varem kättesaadavad. Menetluse ökonomia ei saa oma jäikusega tuua kaasa situatsiooni, kus pool, olles varem asjaolu omaks võtnud, on seotud faktilise asjaoluga, mille ta tõendite varal saaks hõlpsasti ümber lükata. Seetõttu jäetaksegi pooltele kaks võimalust omaksvõtust taganeda: esiteks siis, kui omaksvõtust taganemisega nõustuvad ka teised kohtumenetluse pooled ja kohus, teiseks aga juhul, kui poolele on hiljem kättesaadavaks muutunud omaks võetud asjaolusid ümber lükkavad tõendid. Seejuures on siingi tingimuseks, et omaksvõttu ümber lükkavaid tõendeid ei saanud varem esitada mõjuval põhjusel (näiteks ekspertiis valmis alles hiljem või hoolimata poole hoolikast tegevusest sai pool alles hiljem teada tunnistaja olemasolust). Poole lohakus või taktikaline valik ei kujuta endast mõjuvat põhjust.

Punkt 144. Täpsustatud regulatsioon esmasküsitlemise õiguse määramise kohta on üle viidud lõikesse 1¹.

Punkt 145. Lõige 1¹ määrab esmasküsitluse järjekorra juhul, kui sama tunnistaja (KrMS § 292 lg 3 järgi ka eksperdi ja § 37 lg 3 järgi ka kannatanu) on oma tõendiallikana määratlenud rohkem kui üks kohtumenetluse pool. Sarnaselt seni kehtinud korraga on neil puhkudel esimeseks teeks esmasküsitlusõiguses selguse saamisel poolte omavaheline kokkulepe. Kui kokkulepet ei saavutata, on jätkuvalt esmasküsitlaja kohtu määrata. Erandina sätestatakse prokuratuuri eelisõigus esmasküsitlemiseks. Selle põhjus on asjaolu, et praktikast on aeg-ajalt kohtunikud võtnud prokurörit esmasküsitlemise võimaluse ja sellega põhjendamatult kitsendanud prokuratuuri võimalusi oma tõendamise koormust kanda. Kuna prokuratuuril on tõendamise koormus, tuleb talle ka seaduses garanteerida võimalus tõendeid võimalikult efektiivselt esitada, sealhulgas valida, millal tunnistaja kohtus üle kuulatakse.

Lõige 1² sätestab risküsitlemisel n-ö mitteprofessionaalsete kohtumenetluse poolte osalemise. Kehtiv seaduse sõnastus tekitab segadust, kuna KrMS § 288² lõike 2 kohaselt saavad mitteprofessionaalsed pooled kohtu loal tunnistajat küsitleda „pärast risküsitlust“. Kuna tunnistaja ülekuulamisel kohtus juhitudakse KrMS § 287 lõike 1 kohaselt § 288 sätetest (risküsitlus), siis on kohtutes aeg-ajalt tekkinud küsimus, milline on nende n-ö pärast risküsitlust küsitlemiste tõendiväärtus ja kas neile küsimustele antud vastused ülepea ongi tõendiks. Muudatusega see segadus lahendatakse. Jätkuvalt on risküsitlemisel küsitlajaks eelkõige professionaalid: prokurör, kaitsja(d) ja esindaja(d). Ka mitteprofessionaalsete poolte küsitlemisõigus jääb sisuliselt samaks, mis kehtivas seaduses: nad saavad küsitleda pärast seda, kui nende professionaalne esindaja on küsitlemise lõpetanud, ning üksnes kohtu eelneval loal ja tingimusel, et nende küsimused käivad mingi olulise asjaolu kohta, mille järele pärimata jätmine kujutaks endast tõsist kohtumenetluse poole huvide kahjustamist. Üldjuhul ei peaks mitteprofessionaalsed pooled ise tunnistajaid küsitleda, kuivõrd nende huvide kaitseks on menetluses professionaalne jurist. Loomulik asjade käik oleks seetõttu, et nad oma kaitsja või esindajaga lepivad kokku, mille kohta jurist tunnistajat küsitleb. Seetõttu saab olulist huvide kahjustamist jaatada üksnes juhul, kui pool mitte ainult ei seleta kohtule, mille kohta ta küsida soovib, vaid ka põhjendab, miks ta just ise neid küsimusi peab

küsima. Ristküsitluse korrakohase läbiviimise huvides peaks mitteprofessionaalide isiklikku sekkumist ristküsitlusele pigem vältima, kuna praktikas ei suuda need inimesed reeglina eristada küsimust tunnistajaga vaidlemisest ega ka korrektseid küsimusi formuleerida.

Punkt 146. Muudatuse eesmärk on täpsustada, et kogu tunnistaja kohtus küsitlemise protsess ongi ristküsitlus. Kehtiva seaduse loogika ristküsitluse reguleerimisel lähtub traditsioonilise ja lihtsa kriminaalkohtuasja arutamise vajadustest: ühel pool on küsitaja prokurör, teisel pool (üks) kaitsja. Sellises protsessis on lihtne näha, kes on kelle „vastaspool“, millest räägib kehtiv § 288 lg 2 sõnastus. Praktikas on süüdistatavaid samas kriminaalasjas sagedasti korraga mitu ning lisaks süüdistatavatele on protsessi kaasatud ka kannatanu, tsiviilkostja ja kolmas isik, kellel on samuti õigus kohtus tõendeid esitada. Kehtiv regulatsioon ei sätesta, milliste reeglite järgi peaks küsitama need n-ö lisapooled, ega isegi seda, kas nende esitatud küsimustele antavad vastused käivad tunnistaja ütluste hulka, millele kohus saab otsust tehes tugineda. Ainus loogiline lahendus siin on, et loomulikult on tunnistaja küsitlemisel antud vastused osaks tunnistaja ütlustest, millest aga omakorda tuleneb, et kannatanu, tsiviilkostja ja kolmanda isiku küsitlusvoorud peavad olema osa ristküsitlusest. Ristküsitluses on esmasküsitluse funktsiooniks tunnistajast lähtuva tõendi esitamine, teisesküsitlus aga täpsustab, täiendab ja kontrollib esmasküsitlusele antud ütlusi. Seetõttu on esmasküsitlus kui presentatsioon kohtule, mis eeldab koostööd tunnistaja ja küsitaja vahel. Efektive esmasküsitluse eeldus on, et nii tunnistaja kui ka küsitaja teavad, mille kohta küsima hakatakse, ja suures plaanis, millised on vastused, mida tunnistaja annab. Sestap sätestatakse, et „ülejäanud kohtumenetluse pooled“ ehk need kohtumenetluse pooled, kes ei kutsunud tunnistajat kohtusse oma tunnistajana, on kõik teisesküsitajad. Just teisesküsitluse kord on mõeldud selle jaoks, et potentsiaalselt põiklevalt või vaenulikult tunnistajalt saada kätte tõendusteave, mida tunnistaja ise vabatahtlikult ei paku, ning esile tuua võimalikud ebakohad ja vastuolud ütlustes või tunnistaja ütluste ja muude tõendite vahel.

Punkt 147. Lisatava lõike 2¹ eesmärk on vältida vaidlusi teisesküsitluse järjekorra üle, kui kohtumenetluses on palju pooli ning nad küsitlemisjärjekorras kokku ei ole leppinud. Teisesküsitajate järjekorra kehtestamisel on lähtutud põhimõttest, et esmalt peaksid teisesküsitluses küsimuste esitamise järjekorra saama need kohtumenetluse pooled, kelle huvid eeldatavasti esmasküsitajaga kõige rohkem ühtivad; seejärel need, kelle huvid eelduslikult on diametraalselt vastupidised, ja lõpuks need, kellel suure tõenäosusega küsimusi ei ole. Nii on näiteks tsiviilkostjaga suures plaanis sarnased huvid ka süüdistataval ja kolmandal isikul, diametraalselt vastupidine positsioon kannatanul, ning prokuratuuri huve tsiviilhagiga seonduv ei puuduta. Samas menetlusesisundis olevate isikute puhul tuleb konkreetne järjekord määrata kohtul ning selle korraldusliku küsimuse peaks kohus lahendama eelmenetluses.

Punkt 148. Kehtiv seadus ei käsitle seda, kas ristküsitlust saab osadeks jaotada (näiteks tunnistajat küsitleda ühe kuriteo kohta esmaspäeval ja sama tunnistajat küsitleda teise kuriteo kohta neljapäeval), samuti ei ole selge, kuidas tuleks toimida juhul, kui kohtumenetluse poolel tekib protsessi käigus ootamatult vajadus juba üle kuulatud tunnistajat küsitleda mingite asjaolude kohta, mis esialgu ei tundunud asjakohased. Lisatav lõige 4¹ sätestab tegutsemisjuhise kahe juhtumi puhuks: esmalt selleks juhtumiks, kui tunnistaja oskab ütlusi anda erinevate asjaolude kohta, kuid selleks, et kohtumenetluse poole positsiooni paremini mõista, on otstarbekas tunnistajat küsitleda mitmes osas. Kohus peaks eelmenetluses endiselt võimalikult vältima isikute korduvat kohtusse kutsumist, kuid asjaosaliste mugavusest olulisem on siiski see, et tõendite esitamine toimiks kohtule kõige paremini mõistetaval ja hoomataval viisil. Sestap, kui pool kohtule põhjendab, miks on tunnistaja küsitamine mitmes jaos otstarbekas, ei peaks kohus jäigalt kinni hoidma tunnistaja ühekordse väljakutsumise põhimõttest.

Teine olukord, mida lisatav lõige 4¹ reguleerib, on see, kus pool on oma risküsitlusvooru ammendanud, kuid edasise teiste küsitlajate poolt läbi viidud risküsitluse käigus tuleb ilmsiks uus teave, mis oluliselt mõjutab ka seda poolt, kelle küsitlemiskord juba möödunud on. Näiteks võib kriminaalasjas olla mitu süüdistatavat ning kui esimene kaitsja on oma küsimused esitanud, võib teise kaitsja küsimusele antud vastustest ilmnedagi mingit sellist uut teavet, mille kohta esimesel kaitsjal ei olnud põhjust küsimusi esitada. Eelnõu kohaselt saab kohus sellises olukorras anda poolele võimaluse väljaspool oma järjekorda hädavajalike küsimuste esitamiseks analoogiliselt sama paragrahvi lõikega 1¹. Soovides väljaspool oma järjekorda tunnistaja täiendavaks risküsitlemiseks võimalust saada, tuleb poolel kohtule põhjendada, millised olulised kohtumenetluse poole huvid ilma täiendava küsitlusvõimaluseta kahjustada saaksid ning miks ei olnud kohtumenetluse poolel võimalik kõiki küsimusi õigeaegselt esitada.

Punkt 149. Muudatuse eesmärk on piirata kohtu liigset aktiivsust kriminaalasja üldmenetluses ning samas sätestada, et ka küsimused kohtu poolt on osaks risküsitluse protseduurist, st kohtu küsimustele antud vastused moodustavad osa tõendikõlbulikest tunnistaja ütlustest. Võistleva kohtumenetluse lähtekohaks on see, et kohus lahendab asja poole poolt tõstatatud ulatuses ja tuginevalt poolte esitatud tõenditele ning kohtul endal ei ole kohustust omalt poolt tõendeid juurde koguda. Kohtu uurimisvõimaluste selline piiratus on põhjendatud sellega, et kohus ei ole uurija, vaid on otsustaja ning tema tegevus ei pea üksnes sisuliselt olema erapooletu, vaid peab ka erapooletu välja nägema. Praktikas on osad kohtunikud selle rolli hästi omaks võtnud, kuid teisalt on ka neid kohtunikke, kes on protsessis märgatavalt aktiivsemad, kui nende roll KrMS § 14 lõike 1 järgi ette näeb. Ka Riigikohus on korduvalt märkinud, et tõendite esitamise kohustus on võistlevas menetluses pooltel, kohus iseseisvalt tõendeid ei kogu, peab aga asja õiglaselt ja erapooletult lahendama.¹⁸ Seetõttu on Riigikohus ka kirjutanud, et kohtule ei saa ette heita, kui ta oma tõendite kogumise õigust võistlevas menetluses ei kasuta¹⁹, pigem on probleemne see olukord, kus kohus asub süüdistuse tõendite puudulikkust omalt poolt korvama.²⁰ Kummategi on siiski küsimusi, mille esitamine kohtu poolt võib olla kohane ka võistleva menetluse loogikat arvestades. Eelkõige puudutavad need küsimused kriminaalmenetluse asjaolusid. Küsimusi, mille eesmärk on muuta süüdistuse alusfaktide esinemine või puudumine rohkem või vähem tõenäoliseks, ei peaks kohus esitama, kuivõrd võiks muidu kergesti minetada oma erapooletu õigusemõistja rolli.

Punkt 150. Muudatus tehakse, kuna vastu võetud asitõendite ja dokumentide näitamise ja tunnistaja küsitlemise kohta lisatakse eraldi täiendav punkt. Nimelt on praktikas tekkinud vaidlusi kehtiva punkti 2 sõnastuse pinnalt, mis osade advokaatide ja prokuröride meelest justkui näeks ette, et muude tõendite kohta tohib küsitleda vaid seda tunnistajat, kelle risküsitluse käigus tõendit kohtule esitatakse. See tõlgendus ei vasta KrMS § 288 lõike 9 eesmärgile, milleks on üldiselt risküsitluse käigus teiste tõendite esitamise ja muude tõendite kohta küsimuste esitamise lubamine ja seeläbi tõendite omavahel konteksti asetamine. Seetõttu ongi senine lõike 9 punkt 2 ümber sõnastatud selliselt, et risküsitluse käigus saab pool esitada kohtule asitõendeid ja dokumente ja selles sisulist muutust võrreldes kehtiva sõnastusega ei ole.

Punkt 151. Muudatuse eesmärk on välistada senise KrMS § 288 lõike 9 punkti 2 väärtõlgendus ning sõnaselgelt väljendada, et lisaks punktis 1 sätestatud võimalusele tunnistaja küsitlemisel tõendiks mitte olevaid näitlikke abivahendeid kasutada, on võimalik risküsitluse käigus näidata tunnistajale ja kohtule ka juba kohtule esitatud ja vastu võetud asitõendeid ja dokumente ning tunnistajat nende kohta küsitleda. Praktikas on sage see, et kohtule esitatakse esmalt kirjalikud

¹⁸ Vt nt RKKKo 3-1-1-91-07.

¹⁹ Vt nt RKKKo 3-1-1-89-06 või 1-18-437.

²⁰ RKKKo 3-1-1-7-14.

tõendid, seejärel aga seotakse kirjalikud tõendid tunnistajaütluste abil arusaadavaks tõendikogumiks, kus kirjalike tõenditega tuttavad tunnistajad saavad kohtule selgitada nende tõendite tähendust ja omavahelisi seoseid, aga samuti kinnitada tõendi päritolu või käitlusahelat. Uue punkti lisamine muudab reegli selgemaks ja väljendab koostoimes punkti 2 muudetud sõnastusega seadusandja eesmärki paremini.

Punkt 152. Kehtivas õiguses sisalduv reegel on risküsitluse käigus tunnistaja ütluste andmisest keeldumise korral põhjendamatult drakooniline. Nimelt nähakse ette, et kui tunnistaja risküsitlusel küsimusele vastamisest keeldub, tuleb risküsitlus kohustuslikult katkestada ning senise risküsitluse käigus antud ütlused saavad tõendiks olla vaid poolte nõusolekul. See reegel ei ole ratsionaalne. Esmalt võib tunnistajal olla mõnele küsimusele vastamiseks seadusest tulenev alus. Teiseks on aga kehtiva § 288 lõikes 10 silmas peetud olukord, kus tunnistaja keeldub vastamast vaid näiteks kaitsja küsimustele, olenemata vastamisest keeldumise alusest, eelkõige tunnistaja usaldusvääruse, mitte aga risküsitlusel antud ütluste lubatavuse küsimus. Põhjendamatu ja praktikas teostamatu on kohtus juba kõlanud ja kohtu teadvusesse sööbinud tõendi tagantjärele nõu tühistamine või kustutamine näiteks üksnes seetõttu, et tunnistaja keeldus risküsitlusel mõnele vastaspoole küsimusele vastamast. Seetõttu tunnistatakse KrMS § 288 lõige 10 kehtetuks ning uus reegel osalise küsimustele vastamisest keeldumise puhuks kehtestatakse KrMS § 289¹ lõikes 3.

Punkt 153. Senise § 288² sisu on üle viidud § 288 lõigetesse 1¹ ja 1².

Punkt 154. Muudatuse eesmärk on muuta risküsitlus sujuvamaks ja anda küsitlejale paremad võimalused tunnistaja ütluste usaldusvääruse kontrollimiseks. Probleeme KrMS § 289 kehtiva sõnastusega on mitu.

Esiteks nõuab kehtiv sõnastus kohtueelsel menetlusel antud ütluste avaldamise eeltingimusena kohtu hinnangut, kas tunnistaja risküsitlusel antud ütluste ja varem antud ütluste vahel esineb vastuolu. Seda hinnangut kohus aga ei saa enne anda, kui talle on avaldatud, mida tunnistaja kohtueelses menetluses rääkis. Nii tekib surnud ring, mida praktikas on lahendatud kolmel viisil. Harilikult kohus lihtsalt usub usaldusvääruse kontrollimiseks kohtueelses menetluses antud ütluste avaldamise ettepaneku teinud poole väiteid vastuolu esinemise kohta ja lubab väidetavalt vastuolu sisaldavad ütlused avaldada, jättes seaduses sätestatud eelkontrolli tegemata. Teine variant, mis viimasel ajal on õnneks praktikas harvemaks muutunud, on see, et kahe toimiku süsteemi eirates nõuab kohus KrMS § 289 eelduste kontrollimiseks endale kogu kohtueelses menetluses läbi viidud ülekuulamise protokollid. Kolmas variant on see, et ütluste avaldamist taotleval pool jutustab taotlust esitades kohtule (ja tunnistajale) oma sõnadega tunnistaja varasemad ütlused ümber ning kohus seejärel annab avaldamiseks loa (või ei anna luba, kui leiab, et vastuolu ei eksisteeri). Kõigi kolme variandi ühine joon on muu hulgas ka enne ametlikku avaldamist mõnikord kümnete minutite pikkune vaidlus vastuolu olemasolu või puudumise üle, mille vältel tunnistaja seisab tunnistajapuldis ning mõtleb, kuidas end võimalikult vastuolust välja keerutada.

Kehtiva reegli teine probleem on see, et usaldusvääruse kontrollimiseks lubatakse avaldada vaid vastuolulisi väiteid sisaldavaid dokumente ja andmekandjaid. Kui tunnistaja ütluste usaldusväärsus on näiteks vastaspoole poolt küsitluse käigus kahtluse alla seatud väitega, et tema kohtus antud ütlused on hiljutine väljamõeldis, võib usaldusvääruse kontrollimiseks olla hoopis olulisem avaldada neid tõendeid, mis näitavad tunnistaja ütluste järjekindlust, st pole mitte vastuolus, vaid hoopis kooskõlas risküsitlusel antud ütlustega. Samuti on praktikas ette tulnud olukordi, kus tunnistaja ütluste usaldusvääruse kontrollimiseks oleks vaja näidata, et varem, kui tunnistaja oleks loogiliselt pidanud asjaolu mainima, jättis ta selle mainimata. Sellisel juhtumil ei ole asjaolu puudumist võimalik mingi konkreetse lõigu avaldamisega näidata, vaid kohtule tuleks avaldada

terve dokument, mis oleks mitte üksnes põhjendamatult ajakulukas, vaid ka avaks ukse tõendikõlbmatule materjalile.

Kolmas probleem on sõnastuslik, kuid reedab tegelikult kontseptuaalset läbimõtlematust: kehtiv seadus räägib „tunnistaja usaldusväarsusest“, ent tunnistaja üldine usaldusväarsus ei ole psühholoogiateaduse seisukohtade kohaselt mõisteliselt korrektne. Õige oleks rääkida tunnistaja ütluste kui tõendi usaldusväarsusest, kuivõrd samast tunnistajast võib lähtuda erineva usaldusväarsusega ütlusi (nt seoses sellega, et ühel juhul tunnistaja nägi toimuvat selgesti ja lähedalt, teisel juhul aga kaugelt, pimedas ja vilksamisi).

Lõike 1 uus sõnastus tähendab esiteks, et kohtumenetluse pool ei pea tunnistajat risküsitledes enam tunnistaja ütluste usaldusväarsuse kontrollimiseks tunnistaja varasemate väidete avaldamiseks kohtu eelnevat luba küsima, vaid võib küsitluse käigus ise tsiteerida tunnistaja varasemaid väiteid sisaldavaid dokumente (sh menetlusedokumente, kus tunnistaja varasemad väited on dokumenteeritud) ja andmekandjaid. Teiseks annab lõike 1 uus redaktsioon võimaluse tunnistajat küsitleda tema kõikide varasemate väidete kohta olenemata sellest, kus need väited sisalduvad. Lisaks kohtueelses menetluses antud ütlustele võib tunnistaja olla näiteks kirjutanud mõne kohtuvälise seletuskirja või on hoopiski päevikut või blogi pidanud või tuttavale sõnumi saatnud, mis võimaldaks hinnata tema risküsitlusel antud ütluste usaldusväarsust. Seaduse senises sõnastuses oli mitte-menetlusedokumentides sisalduvate väidete kasutamise kohta lõige 3. Kohtule ja vastaspoolele jääb jätkuvalt kontroll selle üle, et pooled ei esitaks asjakohatut materjali ega ajaks tunnistajat segadusse. Küsitlaja vastaspool saab asjakohatute tsitaatide vastu esitada vastuväite. Samuti on sätestatud, et avaldada ja küsitleda võib ainult nende varasemate väidete kohta, mille sisuks olevate asjaolude kohta tunnistaja on juba risküsitlusel ütlusi andnud. Seda seetõttu, et vastasel juhul ei oleks enam tegemist tunnistajate varasemate väidete avaldamisega tema ütluste usaldusväarsuse kontrolliks. Seadus ei nõua, et tunnistajale antaks võimalus selgitada vastuolusid või erinevusi tema kohtus antud ütluste ja varasemate muu sisuga väidete vahel. Kordusküsitlusel on aga vastuolude kohta selgitusi nõudvad küsimused kahtlemata asjakohased. Samuti on vastaspoolel võimalik esitada vastuväide küsimustele, mis justkui tsiteerivad tunnistaja varasemat väidet, kuid teevad seda valesti või ei ole piisavalt spetsiifilised selles, kust tunnistaja varasem kohtuvälise väide pärineb.

KrMS § 289 alusel usaldusväarsuse kontrolliks avaldatud tunnistaja varasemate väidete tõenduslik tähendus jääb samaks: need on kohtule küll aluseks tunnistaja usaldusväarsuse hindamisel, kuid ei oma iseseisvat tõenduslikku tähendust tõendamiseseme asjaolude tuvastamisel. Sellele viitab jätkuvalt seaduse sõnastuses olev fraas „usaldusväarsuse kontrollimiseks“. Teisisõnu, võrreldes kehtiva õigusega ei laiendata ega kitsendata selle muudatusega võimalust kohtuväliseid avaldusi kasutada tõendamiseseme asjaolude tõendamiseks.

Punkt 155. Kehtetuks tunnistatavate lõigete sisu on üle kantud lõigetesse 1 ja 4.

Punkt 156. Muudatusega parandatakse senine vigane sõnastus, mis viitab justkui tunnistaja kui inimese usaldusväarsuse kontrollimisele, ning viiakse see kooskõlla Riigikohtu praktika²¹ ja teadusliku arusaamisega ütluste usaldusväarsusest. Samuti võimaldatakse muudatusega ütluste usaldusväarsuse rehabiliteerimiseks teise tunnistaja ülekuulamist varasemate kooskõlaliste väidete kohta, mida seadustiku kehtiv sõnastus ette ei näe.

Punkt 157. Lisatav lõige lähtub põhimõttest, et kuni tõendi usaldusväarsust pole kahtluse alla seatud, puudub ka põhjus hakata tõendi usaldusväarsuse kinnitamiseks täiendavaid tõendeid

²¹ RKKKo 3-1-1-131-13.

esitama. See põhimõte on muuhulgas oluline menetlusökonoomia tagamiseks: eeldades tõendi ebausaldusväärset, tuleks justkui igale tõendile „polster ümber ehitada“. See kujutaks endast ülemäärast ajakulu ning võimaldaks muuhulgas justkui tagaukse kaudu tuua kohtu ette materjali, mille esitamise muidu välistaks KrMS § 66 lg 2¹. Lõikes 5 sisalduv reegel kehtib ühtmoodi nii lõikes 1 kui lõikes 4 sätestatu kohta. **Punkt 158.** Muudatus reguleerib juhtumit, mida seni on reguleerinud KrMS § 288 lõige 10, mis tunnistatakse kehtetuks. Kui senine regulatsioon nõudis risküsitlusel antud ütluste tervikuna kõrvalejätmist ja andis rohelise tee kohtuväliste ütluste avaldamisele ka üksnes juhul, kui tunnistaja risküsitlusel keeldus vastamast üksikule küsimusele, siis eelnõu kohaselt on reaktsioon tunnistaja keeldumisele paremini vastavuses menetluses toimunuga ja ülejäänud KrMSi loogikaga. Nimelt, kui tunnistaja risküsitlusel keeldub mõnele küsimusele vastamast, tekib küsitl ajal õigus avaldada just need kohtueelses menetluses antud ütlused, mis sisaldavad vastust sellele konkreetsele küsimusele. Muus osas puudub põhjus tunnistaja kohtueelses menetluses antud ütlusi avaldada. Tunnistaja keeldumine risküsitlusel mõnele küsimusele vastamisest võib küll tekitada kahtlusi tunnistaja ütluste usaldusväärsuses, kuid seda kahtlust kohus saabki hinnata. Tunnistaja keeldumise korral küsimustele vastamast on tema kohtueelses menetluses antud ütluste avaldamise protseduur sarnane kehtiva seaduse alusel tunnistaja ütluste usaldusväärsuse kontrolliks ütluste avaldamisega: pool peab avaldamiseks saama kohtu loa, kohus aga kuulab ära ka vastaspoole seisukoha ja avaldatavate ütluste ulatus piiritletakse enne avaldamist. Seejärel saab pool, kes avaldamist taotles, need ütlused ette lugeda või anda kohtule üle ülekuulamiseprotokoll, milles avaldamisele mitte kuuluvad osad on kinni kaetud. Ütluste avaldamise otsustamisel kontrollib kohus KrMS § 291 lõike 3 tingimuste täidetust. Kui tunnistaja aga üldse keeldub ütluste andmisest risküsitlusel, tuleb kohaldamisele KrMS § 291 lõike 1 punkt 3.

Punkt 159. Muudatuse eesmärk on seadustada võimalus ka täisealise, kuid oma vaimse tervise häire või puude tõttu haavatava tunnistaja korduva ülekuulamise vältimiseks. Riigikohus oma lahendis asjas 1-12-1247 on tähelepanu juhtinud, et kehtiv seadus ei sisalda selgesõnalist võimalust puudega või psüühikahäirega täisealise tunnistaja kohtueelses menetluses ülekuulamiseks ja ülekuulamise videosalvestise kasutamiseks risküsitlemise asemel, ehkki väljakutsed selliste tunnistajate kohtus risküsitlemisel on samasugused, nagu kehtivas seaduses märgitud alaealiste tunnistajate puhulgi.

Lõikes 1 on peamine muudatus punktis 3. Eelnõu kohaselt laieneb lõikes 1 sätestatu edaspidi ka täisealistele tunnistajatele, kellel on kohtus ütluste andmist takistav psüühikahäire, kõne-, meele- või vaimupuue. Mitte kõik puuded ja häired ei ole aluseks tunnistaja kohtusse kutsumata jätmiseks – see, et kohtus ütluste andmine ei oleks häire tõttu võimalik või ohustaks oluliselt tunnistaja enda tervist, tuleb iga kord eraldi tuvastada. Näiteks depressioon või kerge vaimne alaareng on küll normist hälbivad tervises seisundid, kuid ei takista kohtus ütlusi anda. Vaidluse korral tunnistaja kohtukõlblikkuse üle peaks kohus alati kaaluma kolme aspekti. Esiteks tuleb kindlaks teha, kas tunnistaja puue üldse võimaldab tal tunnistajaks olla, st asjaolusid tajuda, mäletada, taasesitada ja eristada tegelikkust väljamõeldistest. Teiseks tuleb küsida selle järele, kas tunnistaja küsitlemine kohtus oleks põhimõtteliselt võimalik mingite spetsialistide või abivahendite abil, näiteks kaasates viipekeele tõlgi või kasutades arvutiklavatuuri, mille abil tumm tunnistaja saab ennast väljendada. Kolmandaks tuleb kaaluda kohtus ütluste andmise kahjulikku mõju tunnistaja tervisele. KrMS § 290¹ kohaldamine poolte nõusolekut ei eelda ning selle rakendamine tähendab konfrontatsiooniõiguse riivet ja eeldab muu hulgas KrMS § 15 lõike 3 kohast analüüsi. Poolte nõusolekul on tunnistaja kohtus küsitlemine võimalik asendada tunnistaja kohtueelses menetluses antud ütluste avaldamisega ka kehtiva KrMS § 291¹ alusel.

Lõikes 2 tehtud muudatus on seotud paragrahvi kohaldamisala laiendamisega täisealistele isikutele.

Punkt 160. Lisatud lause on üle toodud sama paragrahvi lõikest 3, mis tunnistatakse kehtetuks. Sisu jääb samaks.

Punkt 161. Lõigete 3 ja 4 kehtetuks tunnistamine on seotud KrMS § 288 muutmisega. Süüdistatavat käsitletakse kaitse tunnistajana ning seega eelnõukohase KrMS § 288 lõike 2¹ punkti 2 kohaselt on süüdistatava teisesküsitlejateks kõigepealt teiste süüdistatavate kaitsjad, seejärel prokurör ja viimaks kannatanu, tsiviilkostja ja kolmas isik. Kohtu küsitlusõigust reguleerib KrMS § 288 lõige 6.

Punkt 162. Muudatuse eesmärk on täpsustada tõendi avaldamise kohustuslikku ulatust ja sellega vältida asjakohatu materjali esitamisega aja raiskamist kohtuistungil. Praktikas on tekkinud probleeme seoses sellega, et kohtumenetluse pooled avaldavad kohtuistungil ettelugemise või seinale kuvamise teel mahukaid kirjalikke tõendeid, millest tõendiväärtuslik on vaid murdosa, sealjuures täpsustamata, milline osa. Samuti on probleemiks tõendi avaldamise meetodi halb valik: lehekülgede viisi mõnd pikka dokumenti seinale kuvades või tabeleid ette lugedes ei õnnestu tõendi sisu tõenäoliselt kohtuni efektiivselt viia ning kohtuistungi aega kulutatakse ebaratsionaalselt. Ehkki mõnikord on väidetud, et tõendite avaldamise võiks üldse ära jätta ning kõik kirjalikud tõendid ja andmekandjad kohtule kohe pakina üle anda, et kohus siis saaks neid oma parima äranägemise järgi uurida, tuleb siin siiski silmas pidada ka kohtumenetluse avalikkuse põhimõtet: kohtusaalis viibival pealtvaatajal peab samuti olema mõistetav, millise sisuga tõendeid kohtule esitatakse. Seda on oluliseks pidanud ka Riigikohus.²² Muudatusega jäetakse seadusest välja viide tõendi ettelugemisele, mida seni on sageli käsitatud nõ vaikimisi eelistatud viisina tõendi avaldamiseks. Pool peab hindama, kuidas oleks tõendist lähtuv teave kõige paremini kohtu ja pealtvaatajate jaoks hoomatav – sageli võib olla põhjendatud hoopis tõendi refereerimine või seinale kuvamine. Seejuures tuleb tõendi avaldamisel lähtuda sellest, millist tõendusteavet kohtuni soovitakse viia ning tõend avaldada üksnes asjakohases ulatuses. Argumendid stiilis, et kohtule esitati tõendina leping, aga avaldati üksnes kolm lepingupunkti, mis on asjas olulised, mistõttu lepingu viimasel lehel olevad allkirjad ja lepingu sõlmimise kuupäev justkui ei olekski teave, millele kohus tohib tugineda (ehkki kohtumenetluse kestel pole keegi väitnud, et leping pole sõlmitudki), on pigem otsitud ja pahatahtlikud, mis toovad kaasa menetluse venimise. Sellist kaanest kaaneni avaldamist ei nõua ka Riigikohtu praktika (siin on põhiliseks teednäitavaks lahendiks RKKKo 3-1-1-90-11). Teisalt tuleneb muidugi Riigikohtu praktikast ka nõue, et tõendit esitades tuleb pooltel nii kohtule kui ka teistele pooltele arusaadavalt viidata, miks tõendit esitatakse (ja seega ka seda, milline osa avaldatavast tõendist oluline on). Kui tõendi esitaja vastaspool leiab, et tõendit avaldatakse liiga kitsas mahus või kontekstist väljas, on Riigikohus märkinud, et vastaspool on võimalus tõendit uuesti avaldada või eksitava avaldamise vastu protestida (RKKKo 3-1-1-90-11). See ei tähenda, nagu mõnel pool näha on, et vastaspool peaks saama dikteerida tõendit esitava ja avaldava poole jaoks seda, millises mahus ja millisel viisil pool oma tõendeid avaldama peaks (see on olnud nähtavasti mõne kaitsja võimalus prokuröre kiusata), kuid juba esitatud ja vastaspoole avaldatud tõendit on pooltel endal võimalus veelkord avaldada kindlasti hiljemalt oma tõendite esitamise vóorus. Muudatus hakkab tööle koos lõike 3¹ lisamisega, mis annab kohtule võimaluse sekkuda tõendite ebaotstarbekasse avaldamisse.

Punkt 163. Riigikohus on kohtuasjades nr 3-1-1-47-15 ja 3-1-1-90-11 märkinud, et tõendi avaldamise ulatuse ja viisi valib pool, kes tõendi kohtule esitab, ning tõend tuleb avaldada ulatuses, milles pool tõendile soovib tugineda. Seega on eelkõige just poole otsustada, millises mahus ja millisel viisil tõendit avaldada, kuivórd selle tõendi kohtule presenteerimise tulemus määrab ära,

²² Vt RKKKo 3-1-1-47-15 või 3-1-1-90-11.

kas poole presentatsioon on kohtule arusaadav ja veenev. Üldpõhimõte jääb sellisena ka edaspidi paika.

Muudatuse eesmärk on anda kohtule võimalus ilmselgelt ebaotstarbeka ajakasutuse puhul tõendi avaldamise protsessi suunata ja juhul, kui pool tõendit avaldab viisil, mis ei aita kaasa selle tajumisele või tõendi tähenduse mõistmisele, saab kohus ise määrata, kuidas konkreetne tõend avaldatakse selliselt, et tagatud oleks nii kohtupidamise avalikkus kui ka menetlusressursi ratsionaalne kasutamine. Kohtu sekkumine on siin siiski pigem äärmuslik abinõu ajakasutuse normaliseerimiseks. Kuna pooltel on võistlevas menetluses tõendite esitamise ja kohtu veenmise ülesanne ja nende valikute tagajärgedega peavad samuti pooled edasi elama, tuleb pooltele anda ka vabadus valida parim viis oma ülesande täitmiseks ning kohtu sekkumine on õigustatud vaid siis, kui pool on selgelt saamatu või pahatahtlik.

Punkt 164. Muudatuse eesmärk on lahendada sageli tekkiv küsimus sellest, millises menetluse etapis saab pool esitada tõendeid, mida ta süüdistus- või kaitseaktis üles andnud ei ole. Konkureerivaid võimalusi on kaks: KrMS § 286¹ sätestab selliste tõendite vastuvõtmise üldised tingimused kogu kohtumenetluse kohta. KrMS § 297 lõige 1 aga sätestab, et täiendavate tõendite esitamine peaks toimuma pärast seda, kui kõik muud tõendid on kohtus juba esitatud ja uuritud. 2021. aasta maikuu Riigikohtu juures võistleva menetluse küsimuste arutamiseks kokku kutsutud ümarlauast osavõtjad jõudsid järeldusele, et KrMS § 286¹ reguleerib tõendite esitamist olukorras, kus vajadus selle järele tekib ajal, mil poole enda tõendite esitamise voor on veel käimas. KrMS § 297 alusel aga saab pärast seda, kui poole oma voor on juba läbi, pool täiendavaid tõendeid esitada alles siis, kui kõik muud tõendid on esitatud.

Sellele vaatamata on praktikas kahe täiendavate tõendite kogumise ja esitamise korra osas jätkuvalt segadus ning kohtunikud keelduvad isegi täiendavate tõendite kogumise taotlust kuulamast enne kõikide asjas üles antud tõendite esitamist. See toob kaasa viivitusi protsessis eriti siis, kui täiendava tõendi kogumise vajadus on selge juba poole enda tõendite esitamise etapis ja tõendi saamiseks kulub aega (nt on vaja teha EIO või määrata ekspertiis). Puudub põhjus, miks pool ei peaks neid taotlusi esitama ja kohus ei peaks neid taotlusi lahendama esimesel võimalusel. Seetõttu muudetakse KrMS § 297 sõnastust ja sätestatakse, et kohtumenetluse poole taotlusel võib kohus täiendava tõendi kogumise või uurimise määrata igal ajal kohtumenetluse käigus, sellega kaotades seni kehtinud sõnastuses eksisteerinud näiliku erisuse KrMS §-de 297 ja 286¹ vahel. Muudatuse kohaselt saab pool taotluse täiendava tõendi kogumiseks ja uurimiseks esitada igal ajal kohtuliku arutamise kestel ning kohus peaks taotluse lahendama esimesel võimalusel, soovitatavalt nii, et ei lõhutaks ära poole tõendite esitamise vooru. Kohtu õigus ise omal algatusel täiendavaid tõendeid koguda on võistleva menetluse üldise loogikaga ühitatav väga piiratud juhtumitel, nagu ka Riigikohus on märkinud, ning muudatusega kohtu õigust omal algatusel tõendite kogumist ette võtta ei laiendata.

Punkt 165. Muudatuse eesmärk on täpsustada KrMSi § 297 alusel kohtu poolt välja nõutud täiendavate tõenditega toimimise viis. Praktikas on tekkinud segadus, kelle kätte peaksid laekuma tõendid, mille kogumise kohus määrab KrMS § 297 lõike 1 alusel (eelkõige dokumentaalsed tõendid ja andmekandjad). Ühelt poolt on tõendite kogumine määratud kohtumenetluse käigus ja seega peaksid ka tõendid justkui kuuluma juba kohtule. Teisalt ei muuda tõendite hilisema kogumise määramine ei tõendamiskoormuse jaotust ega ka seda, milline on poolte ja milline kohtu roll menetluses. Seetõttu sätestataksegi, et tõendid, mille kogumise kohus määrab poole taotlusel, tuleb tõendite valdajal edastada otse sellele kohtumenetluse poolele, kelle taotlusel tõendi kogumine määrati. Poolel on seejärel võimalus ise otsustada, kas tõend kohtule esitada või mitte. Selleks peaks kohus juba tõendite kogumiseks tehtavas määruses ette kirjutama, kuidas tõend tuleb

edastada, et see ei tuleks kohtu kätte, vaid liiguks otse poole kätte. Kohtu enda algatusel kogutud tõendid peab kohus kohe kättesaadavaks tegema ka pooltele, prokuratuuri taotlusel kogutud tõendid tuleb prokuratuuril viivitamata teha tutvumiseks kättesaadavaks ka teistele kohtumenetluse pooltele. See järgib prokuratuuri kohustust jagada kõikide kohtumenetluse pooltega ka kogu kriminaaltoimiku materjali olenemata sellest, kas prokuratuur ise konkreetset tõendit kohtule esitada kavatseb.

Punkt 166. Muudatuse eesmärk on muuta kohtuvaidluste pidamise kord ratsionaalsemaks ja anda kohtule võimalus kohe vältida ajaraiskamist. Seni Eesti kohtumenetlustes kohtuvaidlustele ajaliste piirangute seadmist ei ole kasutatud, ehkki mujal maailmas on ajapiirangute seadmine osa kohtu isekorraldusõigusest ning mõnel pool ka menetlusreeglites otsesõnu kirjas²³. Praktikast on eriti mahukate kohtuasjade puhul tekkinud probleem, et kohtukõnede pikkus ületab kaugelt inimeste tähelepanu- ja mäluvõime ning kujutab endast päevade kaupa eelnevalt kirja pandud teksti ettelugemist, mille eesmärk on peajasjalikult kirjapandud tekst protokolli saada ning KrMS § 300 lõike 3 kohaselt saada võimalus kõne tekst kohtule esitada, et kohtul oleks võimalik kõnest soovi korral sobivaid tekstijuppe kohtuotsuses kasutada. See poolte soov kohut enda kasuks otsuse tegemisel maksimaalselt aidata on mõistetav ja ka menetlusökonoomia seisukohast igati tervitatav, kuid kohtukõne on seeläbi muutunud päevi kestvaks katsumuseks või lihtsalt mõttetuks ajaraiskamiseks. Muudatustega antakse kohtule ja pooltele võimalus muuta kohtuvaidluste pidamine ratsionaalsemaks

Lõige 4 annab kohtule võimaluse pooltele ette öelda, millele peaks kohtukõnede keskendumine. See praegu vaid kõrgema astme kohtutes kasutatav praktika peaks andma kohtumenetluse pooltele mõningast tagasisidet, mis aitab kohtuvaidluseks paremini valmistuda ja väldib olukorda, kus pooled kohtukõnes räägivad asjadest, mis kohtu jaoks üldse probleeme ei valmista ja rääkimist ei vääri. Kohtuasja mahust ja keerukusest lähtudes saab kohus pooltega konsulteerides ka määrata kohtukõnede jaoks ajapiirangu, mis peaks aga kindlasti olema mõistliku pikkusega, et see ei kujutaks endast poole menetluslike õiguste põhjendamatu riivet. Kohtu kohustus, ükskõik kui tüütu see ei tunduks, on pooled ära kuulata. Ajapiirang tuleb pooltele teada anda piisavalt varakult, et pooled saaksid seda arvestada kohtukõnede ettevalmistamisel. Kohtuvaidluse eel on kohtul samuti võimalus teha korraldused selles, kas ja millises mahus kohus võtab pooltelt lisaks kohtukõnede vastu kirjalikke seisukohti. Kui kohtuasi on lihtsam laadi või väikese mahuga, võib kirjalike seisukohtade läbitöötamine olla kohtu jaoks tarbetult koormav ja põhjustab tarbetuid lisakulusid, mis tulenevad advokaatide tööajast, mis seisukohtade koostamisele kulub. Sestap võivad pooled küll taotleda võimalust kirjalike seisukohtade esitamiseks, kuid kohtul on võimalus kirjalikest seisukohtadest keelduda.

Lõige 5 sätestab, et kirjalike seisukohtade esitamise võimaldamisel tuleb kohtul anda kirjalike seisukohtade esitamiseks selline tähtaeg, mis võimaldab pooltel vastaspoole kirjalike seisukohtadega tutvuda. See on vajalik selleks, et kohtukõned saaksid koostatud juba kirjalikult esitatud arvestades ja kohtuvaidluses saaksid pooled tõesti ka üksteise seisukohtade vastu vaielda. Nii saaks kohtusaalis toimuda sisuline kontsentreeritud dispuut poolte vahel, mis aitaks kohtul otsusele jõuda.

Punkt 167. Muudatusega parandatakse kehtivas seadus tekstis olev lünk: kehtiv sõnastus kolmandale isikule kohtuvaidluses sõnajärge ette ei näe, kuid kohtumenetluse poolena peaks

²³ Vt nt North Carolina Gen. Stat. 7A-97, mille kohaselt võib kohus poole lõpukõne piirata mitte lühemaks kui kahe tunni pikkuseks, Mass. R. of Crim. P. 24(a)(2), mille kohaselt lõpukõne pikkus on pool tundi, kuid kohus võib seda asja iseloomu silmas pidades pikendada või lühendada (<https://www.mass.gov/rules-of-criminal-procedure/criminal-procedure-rule-24-opening-statements-arguments-instructions-to-jury>).

kolmas isik kindlasti sõna saama. Kuna nii tsiviilkostja kui ka kolmanda isiku huvid võivad olla suunatud süüdistatava süüstamisele, on otstarbekas anda kolmandale isikule sõna enne seda, kui kõneleb kaitsja.

Punkt 168. Muudatus tehakse seetõttu, et eelnõu kohaselt saab kohus õiguse seada kohtukõnele ajalise piirangu.

Punkt 169. Säte on üle viidud § 268 lõikeks 8. Prokuratuuri loobumine süüdistusest on jätkuvalt õigeksmõistmise alus.

Punkt 170. Muudatuse eesmärgiks on võimaldada ka kohtus praktikal olevatel õigusteaduse üliõpilastel ning täiendkoolituse raames praktikal olevatel kohtunikel viibida kohtukoosseisu nõupidamiste juures. Seaduses sätestatud „nõupidamistuba“ ei tähenda tingimata spetsiaalset ruumi, vaid tähistab kriminaalasja lahendamise käigus lahendi üle peetavaid arutelusid laiemalt. Just kriminaalasjade praktiline lahendamine ja konkreetse asja üle peetavad arutelud on tegelikult nii õigustudengite kui praktikal olevate kohtunike jaoks praktikast saadavaks lisandväärtuseks, mis aitab praktikantidel omandada vajalikke teadmisi ja kogemusi iseseisvaks tööks kohtus. Kehtiva seaduseteksti kohaselt ei tohiks praktikante konkreetsete asjade lahendamisel kaasata isegi mitte passiivsete vaatlejatena. Selline kitsendus mõjub halvasti Eesti õigusharidusele ning on tänaseks tsiviilkohtumenetluses juba eemaldatud: TsMS § 21 lg 1 näeb praktikantide nõupidamistel viibimise võimaluse sõnaselgelt ette. KrMS § 305 lg 2 kohaselt on keeld nõupidamissaladust avaldada universaalne ja kehtib tähtajatult kõikidele, kellele nõupidamissaladus on teatavaks saanud, sh praktikantidele, kellega praktika ajaks sõlmitakse asjakohane konfidentsiaalsuskokkulepe.

Punkt 171. Muudatuse eesmärk on suunata pooli ja kohut lahendama tõendi lubatavuse küsimused kohtulikus eelmenetluses või hiljemalt kohtuliku arutamise käigus. Selle tulemusel väheneb ületõendamine ja lühenevad kohtuistungid, samuti vähenevad olukorrad, kus kohtu siseveendumust pääseb mõjutama materjal, mis tegelikult on lubamatu ja ei oleks üldse tohtinud kohtu ette sattudagi. Muudatusega piiratakse kohtu võimalust tõendi lubamatuks tunnistamiseks pärast seda, kui kohus on tõendi vastu võtnud. Edaspidi saab kohus otsuse tegemisel lubamatuks tunnistada üksnes sellise süüdistava tõendi, mis on saadud süüdistatava põhiõiguste raske rikkumise tulemusel ja mille lubamatuse aluseks olev asjaolu ei olnud enne kohtuotsuse tegemist teada. Kui kohus otsuse tegemisel tõendi lubamatuks tunnistab, tuleb tõendi esitanud poolele anda võimalus sama asjaolu kohta muid tõendeid esitada. Sama reegel kehtib kogu kohtumenetluse jooksul. Pool ei pea sellisel juhul kartma, et kohus üllatuslikult tema tõendi lubamatuks tunnistab ja ta siis asjaolu tõendamise võimalusest üldse ilma jääb. See omakorda on eelduseks sellele, et pooled ei peaks tõendeid kohtu ette kokku kuhjama võimaliku väljaarvamise hirmus ning kohtule liiaga tõendite esitamine väheneb.

Samas ei oleks aktsepteeritav lahendus, kus kohus on sunnitud inimese süüdi mõistma ilmselgelt ebaseaduslikult saadud tõendite põhjal, mille lubamatusele pooled mingil põhjusel tähelepanu ei pööranud, kuid mis sai kohtule selgeks kohtuvaidluste või otsuse kirjutamise ajal. Sestap on raske põhiõiguste rikkumisega saadud süüdistavate tõendite väljaarvamine kohtule jätkuvalt lubatud, ent kohus peab prokuratuurile andma võimaluse oma tõendamiskohustust täita muude tõenditega, näiteks esitada muid kaudseid tõendeid, mis esialgu jäid esitamata, kuna oli olemas otsene tõend, mille kohus otsustas välja arvata. Kui kohus näeb juba kohtuliku uurimise ajal, et prokuratuuri tõend on lubamatu, ei keela miski kohtul sellele kohtumenetluse poolte tähelepanu pöörata kohtuliku uurimise ajal ning seejärel tõend lubamatuks tunnistada ja jätta vastu võtmata. Sellega saab kerge vaevaga vältida olukorda, kus hiljem tuleb kohtulik uurimine uuendada.

Õigustavaid tõendeid, ehkki lubamatuid, kohus otsuse tegemise faasis omal algatusel välja arvata ei saa. Ehkki tõendi saamisel võib olla rikutud kellegi õigusi, on süütu inimese süüdimõistmine sedavõrd oluline kahju, et selle ärahoidmise vajadus õigustab ka iseenesest usaldusväärsete, kuid seaduserikkumisega hangitud tõendi kasutamist olukorras, kus sellise tõendi väljaarvamist pooled ei ole taotlenud.

Küsimus sellest, kas välja arvatud tõendi asemel võiks esitada ka selliseid tõendeid, mida esialgu ei olnud süüdistusaktis (või kaitseaktis) üles antud, tuleb vastata lähtuvalt konkreetsest asjast. Kui esialgu esitatud, seejärel aga lubamatuks tunnistatud tõendi lubatavus oli ilmselgelt kahtlane (nt oleks iga mõistlik prokurör pidanud suutma lubamatust ette näha kohtupraktikas väljakujunenud seisukohast lähtudes), siis ei pruugi kohus süüdistusakti väliseid täiendavaid tõendeid lubada, kuivõrd nende tõendite süüdistusaktis mainimata jätmiseks puudus mõistlik põhjus. Kui aga kohus täiesti omal algatusel ning ootamatult otsustab tõendi lubamatuks tunnistada, võib see üllatus olla piisavalt hea põhjus lubada kohtule ka selliseid täiendavaid tõendeid esitada või koguda, mida süüdistusaktis ei olnud mainitud.

Punkt 172. Muudatus parandab segadust tekitava keelekasutuse. „Süüstama“ tähendab õigusekeelsussõnaraamatu järgi süü tõendamist või paljastamist. Seega võib rääkida süüstavatest asjaoludest või tõenditest, mis sisuliselt tähendab, et need asjaolud või tõendid kinnitavad süüdistust. Karistusõiguslik etteheide aga, mida on silmas peetud § 306 lõike 1 punktis 1, on süüdistus – ja prokuratuur mitte ei süüsta süüdistatavat, vaid süüdistab, st esitab etteheite. Kohtuotsuses tulebki lahendada küsimus sellest, kas on aset leidnud süüdistuses kirjeldatud tegu – ja kohtu otsustus väljendab seda, kas süüstavaid asjaolusid ja tõendeid on kohtuliku arutamise käigus kogunenud piisavalt selleks, et süüdistatav süüdi tunnistada.

Punkt 173. Muudatus on tingitud määruskaebuste üldise loogika muutmisest. Kuna kohtuotsuses vigade parandamise määrusega muudetakse kohtuotsust, peab selle määruse vaidlustamine olema määruskaebuse korras võimalik. Muu hulgas on see oluline juhul, kui vigade parandamise määrusega kohus ebaseaduslikult muudab juba tehtud kohtuotsust sisuliselt.

Punkt 174. Kohtuotsuse tegemise koht on ebaoluline teave, mistõttu sellest andmeväljast loobutakse.

Punkt 175. Kohtuliku arutamise käigus võib asjaga olla seotud palju sekretäre ja tõlke, nende puhul on aga tegu tehnilise personaliga, kelle nimed kajastuvad kohtuistungite protokollides. Kuna need inimesed kohtuotsuse sisu eest vastutust ei kannu, puudub ka põhjus nende nimesid kajastada kohtuotsuse päises. Punkti 4 muutmise eesmärk on viia kohtuotsuse päises kuvatavad andmed kooskõlla isikuandmete töötlemise minimaalsuse põhimõttega. Kohtuotsused on Eestis avalikud, kuid puudub vajadus kohtuotsuses kajastada ja avalikustada süüdistatava elukohta, töökohta või õppeasutust. Nii nagu nende andmete avaldamine võib tarbetult lihtsaks muuta süüdistatava vastu eraviisiliste kättemaksuaktsioonide või vaenukampaaniate korraldamist, võib kurjategija seostamine õppeasutuse või ettevõttega mõjuda teenimatult halvasti õppeasutuse või ettevõtte mainele

Punkt 176. Muudatuse eesmärgiks on süüdistuses etteheidetavate kuritegude loetelu toomine kohtuotsuse põhiosast sissejuhatavasse ossa. Selle tulemusel peaks ka resolutiivotsustest edaspidi nähtuma selgelt, milliste kuritegude toimepaneku üle kohus on otsustanud. Praegune olukord on selline, et kui kohus teeb resolutiivotsuse, mida hiljem põhiosaga ei täiendata, on kohtuotsus ilma süüdistusaktita lugejale arusaamatu. See ei ole probleemiks ainult avalikkuse seisukohast, vaid

tekitab lisatööd ja segadust ka menetlejatele, kui on vaja kindlaks teha, milliste tegude osas on isiku üle juba kohut peetud (ja seega enam menetleda ei tohi). Olukorras, kus isik võib olla erinevatel aegadel pannud toime palju samale kvalifikatsioonile vastavaid tegusid, on topeltkaristamise ja -menetlemise keelu jõustamiseks seetõttu vaja iga kord lisaks kohtuotsusele välja otsida ka süüdistusakt. Muudatus haakub ka KrMS § 248 muutmisega, mille kohaselt kokkuleppemenetluses edaspidi põhiosa kohtuotsusele ei koostata. Ka neis asjades on oluline, et süüdistuse sisu siiski kohtuotsusest selguks. Muudetud sätte kohaselt tuleb kohtuotsuses esitada nii teod, mille toimepanemises süüdistatuna oli isik kohtu all, kui nende tegude karistusõiguslikud kvalifikatsioonid. Kohus ei pea siiski kohtuotsusesse süüdistusaktis esitatud teokirjeldust üks-ühele kopeerima (eriti arvestades praktikas ikka veel esinevat probleemi kohmakalt või ülidetailselt sõnastatud kümnete lõhekuulgede pikkuste süüdistustega), vaid peab üksnes markeerima teo olulised tunnused, mis võimaldaksid aru saada teo iseloomust ning eristada seda teistest võimalikest samalaadsetest tegudest. Näiteks „A oli kohtu all süüdistatuna selles, et ta 20.01.2024 pettis C-lt välja 7500 eurot, esitades C-le arve autokoormatäie nisu eest, mida tegelikult ei olnud tarnitud“ võib olla täiesti piisav teokirjeldus isegi siis, kui süüdistuses oli tegevus märksa detailsemalt kirjeldatud. Kui süüdistust on menetluse käigus muudetud, tuleks kohtuotsuses kajastada viimane süüdistuse versioon, st see, mille üle kohus otsustas.

Punkt 177. Kohus peab otsuses selgelt märkima, millistele omaks võetuks tunnistatud asjaoludele kohus otsust tehes tugineb. Punktide järjekord paragrahvis ei tähenda, et samas järjekorras peaks olema asjaolud esitatud ka kohtuotsuses, ega osuta ka mingile prioriteetsuse järjekorrale. Sageli on mõistlik faktiliste asjaolude tuvastamise osa kohtuotsuses alustada hoopis omaksvõetud asjaoludest, et siis ülejäänud, tõendite varal tuvastatud asjaolude käsitlemisega jätkata. Omaks võetud asjaolude kajastamisel tuleb kohtul lähtuda sellest, millises sõnastuses omaks võetud asjaolud on fikseeritud kohtulikus eelmenetluses või kohtulikul uurimisel.

Punkt 178. Sõnastuslik täpsustus. Kohus otsust tehes süüdistust ei muuda, vaid võib kuriteo ümber kvalifitseerida, mistõttu on korrektne rääkida süüdistuse kvalifikatsiooni muutmisest, mitte süüdistuse muutmisest.

Punkt 179. Muudatus on tehtud terminoloogia ühtlustamiseks: kohtulahendid ja kohtuistungite ajad avalikustatakse Riigi teatajas, mitte kohtute veebilehel. Praegu on kohtute veebilehel viit Riigi Teatajale, kuid teave ise kajastub Riigi teataja kohtuteabe rubriigis.

Punkt 180. Muudatuse eesmärk on anda prokuratuurile piiratud kaebeõigus lühimenetluses, et soodustada menetlusliigina lühimenetluse kasutamist ja tekitada õiguskaitsevahend seadusega vastuolus olevate kohtuotsuste parandamiseks. Praktikas on maakohtud lühimenetluses teinud lahendeid, millega küll tunnistatakse süüdistatav süüdi (ja sellega elimineeritakse prokuratuuri kaebeõigus), ent kvalifitseeritakse kuritegu materiaalsoiguslikult valesti või mõistetakse karistus, mis ilmselgelt ei vasta toimepandud teo raskusele. Kuna prokuratuur süüdimõistvat otsust kehtiva seaduse järgi vaidlustada ei saa ja kaitsja ei ole teenimatult kerge kvalifikatsiooni ja karistuse vaidlustamisest huvitatud, on kohtunikel mugav taoliste lahendite tegemisega oma töökoormust kergendada, prokuratuur aga väldib lühimenetluse kohaldamist neis asjades, kus karistusmäär on oluline. Muudatuse tulemusena saab prokuratuur kaevata ka süüdimõistva otsuse peale lühimenetluses, kui maakohus on otsust tehes materiaalsoigust väärkohaldanud. Muudatus tõenäoliselt süüdistatava jaoks lühimenetluse atraktiivsust märgatavalt ei vähenda, kuna lühimenetluses mõistetavat karistust peab kohus jätkuvalt vähendama kolmandiku võrra ning ka kehtiva seaduse kohaselt on lühimenetluses mõistetav karistus kohtuniku otsustada. Ka süüdimõistva otsuse peale kaebamise võimalus ei ole iseenesest uus, kuid seni on see olnud üksnes kannatanul.

Punkt 181. Säte lisatakse seetõttu, et muudetakse määruskaebuste üldist loogikat. Kõnealune määrus on vaidlustatav ka kehtiva seaduse kohaselt.

Punkt 182. Lisatav lõige 7 toimib koosmõjus eelnõu kohaselt seadustikku lisatava § 15¹ lõikega 4. Muudatuste eesmärk on vältida olukordi, kus maakohtus toimunud menetlusrikkumise oleks saanud maakohtus parandada, kuid pool oma tähelepanematuses või pahatahtlikkusest jättis rikkumisele reageerimata, et saavutada põhjus kohtulahendi tühistamiseks apellatsioonimenetluses. Sätte kohaselt on apellatsioonis menetlusrikkumisele tuginemise eelduseks, et menetlusrikkumisele juhti vastuväitega tähelepanu juba maakohtus või polnud maakohtus menetlusrikkumisele võimalik tähelepanu juhtida, näiteks toimus menetlusrikkumine kohtuotsuse tegemisel. Jätakuvalt on võimalik kohtulahend vaidlustada KrMS § 339 lõike 1 menetlusrikkumistele tuginevalt ka juhul, kui neile mingil põhjusel maakohtus vastuväidet ei esitatud.

Punkt 183. Säte lisatakse seetõttu, et muudetakse määruskaebuste üldist loogikat. Kõnealune määrus on vaidlustatav ka kehtiva seaduse kohaselt.

Punkt 184. Säte lisatakse seetõttu, et muudetakse määruskaebuste üldist loogikat. Kõnealune määrus on vaidlustatav ka kehtiva seaduse kohaselt.

Punkt 185. Muudatusega antakse ka ringkonnakohtule võimalus kohtumenetlust läbi viia olukorras, kus on selge, et süüdistatav hoiab menetlusest kõrvale. Kõrvalehoidmisele viitavad asjaolud tuleb eraldi tuvastada ning samuti tuleb enne süüdistatava osavõtuta kohtulikku arutamist teha mõistlikke pingutusi süüdistatavale kutse kättetoimetamiseks. Praktikas on ette tulnud juhtumeid, kus apellatsioonimenetlus takerdub seetõttu, et süüdistatav, kes maakohtu istungi järel vabadusse jäi, ei ole tema poolt avaldatud kontaktandmetel kättesaadav, väldib kohtukutse kättesaamist ning sellega takistab kriminaalasja lõplikku lahendamist. Võimalus menetlusest kõrvale hoiduva süüdistatavata kriminaalasja arutada on antud ka maakohtule.

Punkt 186. Säte tunnistatakse kehtetuks, kuna kohtuistungite pidamist video vahendusel reguleeritakse edaspidi eraldi üldsättega (§ 14¹). Kohtuistungit võib ka edaspidi pidada videosilla vahendusel.

Punkt 187. Muudatuse eesmärk on sarnaselt maakohtule anda ka ringkonnakohtule võimalus kohtukõnede pikkuse mõistlikuks piiramiseks ja kohtuvaidluse kontsentreerimiseks. Apellatsioonimenetluses on ajaliste piirangute seadmine kohtukõnedele küllaltki levinud praktika ka mujal maailmas (vt nt US Fed. R. App. R 34(b) või The European Court of Human Rights. Questions and Answers for Lawyers (2023), lk 29). Nagu maakohtus, tuleb ka ringkonnakohtul kohtukõnede kestuse piiramisel silmas pidada apellatsioonis tõstatatud küsimuste hulka ja keerukust, et mitte võtta pooltelt võimalust kohtu poole pöörduda ja oma seisukohti esitada. Lisaks antakse sõnaselgelt apellatsioonikohtule võimalus ka kohtukõne ajal kõnelejalt küsimusi küsida, et kohtulik arutamine oleks tõhusam. Selline praktika on tavaline paljude riikide kaebekohtutes, KrMS § 360 lõike 3 kohaselt on küsimuste esitamine pooltele lubatud ka asja arutamisel Riigikohtus. Kohtupoolsete küsimuste esitamine aitab kõnelejal keskenduda kohtuasja nendele detailidele, mis kohtu hinnangul on kohtuasja lahendamiseks olulised, vältides olukorda, kus kohtumenetluse pooled ei kõnele kohtu jaoks olulistest õiguslikest küsimustest, kohus aga on sunnitud tõdema, et kohtuistung lisandväärtust asja lahendamise seisukohast ei andnud.

Punkt 188. Säte lisatakse seetõttu, et muudetakse määruskaebuste üldist loogikat. Kõnealused määrused on vaidlustatavad ka kehtiva seaduse kohaselt.

Punkt 189. Kohtuliku uurimise ühekülgsus või puudulikkus on kohtule ette heidetav siis, kui see kujutab üksiti olulist kriminaalmenetlusõiguse rikkumist, mis on apellatsioonimenetluses kohtuotsuse tühistamise alusena märgitud punktis 3. Seetõttu tunnistatakse segaduse vältimiseks see alus eraldiseisvana kehtetuks. Küll on Eesti apellatsioonimenetluses kohtule võimalik esitada kaebusi tõendite hindamise peale ning apellatsioonikohtu pädevuses on ka ise tõendeid koguda, uurida ja (ümber) hinnata. Viga tõendite hindamisel ei kujuta endast tingimata menetlusõiguse rikkumist, kui ühtegi tõendite hindamise kaanonit pole otseselt eiratud. Ringkonnakohtul on aga ka võimalus tõenditele maakohtust lihtsalt erinev hinnang anda. Just seda olukorda, kus ringkonnakohus maakohtus uuritud tõendid ümber hindab ja erinevale järeldusele jõuab, kirjeldab kõige paremini väljend „viga tõendite hindamisel“, mis on samuti kohtuotsuse apellatsioonimenetluses tühistamise aluseks.

Punkt 190. Kui isikule mõistetakse karistus või kohaldatakse mõjutusvahendit, mis ei vasta süüdimõistetud isikule ja toimepandud kuriteole, siis on kohus rikkunud KarSi 4. peatüki 1. jao (karistuse kohaldamise alused) sätteid, st kohaldanud ebaõigesti materiaalõigust. Materiaalõiguse ebaõige kohaldamine on juba kohtuotsuse tühistamise alusena märgitud punktis 2. Seetõttu tunnistatakse segaduse vältimiseks punkt 4 kehtetuks.

Punkt 191. KrMS § 339 lõike 1 punkt 11 on juba varem kehtetuks tunnistatud, kuid viide sellele punktile on jäänud eemaldamata. Seetõttu tuleb viide sellele sättele välja jätta.

Punkt 192. Viide KrMS §-le 15¹ on vajalik, rõhutamaks, et ka kassatsioonis saab tugineda vaid eelkõige sellistele menetlusrikkumistele, millele varasemas menetluses õigeaegselt tähelepanu juhti. Erandina on õigeaegselt vastuväite esitamisest hoolimata võimalik ka kassatsioonis tugineda KrMS § 339 lõike 1 nimetatud olulistele menetlusõiguse rikkumistele.

Punkt 193. Muudatus on tehtud terminoloogia ühtlustamiseks. Lisaks edaspidi enam ei kustutata Riigikohtu kodulehelt kassatsiooni menetlusse võtmise taotluse lahendamise andmeid, kuna need annavad juristkonnale väärtuslikku teavet selle kohta, kas ringkonnakohtu lahend jõustus ilma, et selle peale oleks kaevatud või otsustas Riigikohus, et kaebust menetlusse ei võeta.

Punkt 194. Muudatus on tehtud terminoloogia ühtlustamiseks.

Punkt 195. Muudatusega pööratakse ümber senine määruskaebeõiguse põhimõte. Kui senine seadusetekst tekitas eelduse, et kõik kohtumäärused on määruskaebuse korras vaidlustatavad, siis edaspidi on eeldus vastupidine: kui seaduses ei ole määruskaebuse esitamise võimalust ette nähtud, siis järelikult määruskaebust esitada ei saa ja menetluslikule rikkumisele saab tähelepanu juhtida kriminaalasja kohtuliku arutamise käigus. Muudatuse eesmärk on piirata määruskaebevõimalusi vaid nende määrustega, mille tõttu kellegi õigusi jätkuvalt piiratakse, ning selliste määrustega, mida ei ole võimalik koos kohtuasja lõpplahendiga vaidlustada (nt seetõttu, et isik, kelle õigusi rikuti, ei ole kohtumenetluse pooleks kriminaalasjas). Muudatus teeb ka seaduse teksti kergemini loetavaks: konkreetse määruse tegemise õigusliku aluse juures on märgitud ka see, kas määrust saab lõpplahendist eraldi vaidlustada või mitte. See loob suurema õigusselguse määruste vaidlustatavuses, kuna kehtiv määruskaebuste vaidlustamine on küllaltki abstraktselt reguleeritud ja seetõttu pole alati üheselt selge, kas konkreetne määrus on vaidlustatav või mitte. Kuivõrd määrus on reeglina menetlusotsustus, millega menetlust korraldatakse, mitte aga lõpplahend, siis reeglina on kohtul võimalik määrusega otsustatud hiljem ümber otsustada ning enamus menetlust korraldavaid otsustusi on allutatud kõrgema kohtu kontrollile läbi kriminaalasja lõpplahendi vaidlustamise. Määruskaebuse esitamise võimalus peaks olema erandlik ja seaduses sõnaselgelt ette nähtud.

Punkt 196. Muudatus peegeldab tõdemust, et mõningatel juhtudel on määruskaebeõigus ka näiteks kahtlustataval, kes on küll selgelt menetlusosaline, st mitte menetlusväline isik, kuid samas, kuivõrd kohtumenetlust asjas ei käi (ning asi ei pruugi ka kunagi kohtusse jõuda), siis pole tegemist kohtumenetluse poolega. Üldreegel määruskaebeõiguse kohta ei muutu.

Punkt 197. Muudatus on tingitud määruskaebemenetluse üldise loogika muutumisest. Edaspidi on määruskaebuse korras vaidlustatavad vaid need määrused, mille eraldi vaidlustamine on seaduses sõnaselgelt ette nähtud. Kus seadus määruskaebeõiguse kohta eraldi sätet ei sisalda, kohtumäärus vaidlustatav ei ole.

Punkt 198. Muudatus on seotud samale paragrahvi tekstis muudatuste tegemisega, sh lõigete lisamisega.

Punkt 199). Lisatava lõike 1¹ eesmärgiks on anda menetlusosalistele piisav ajavaru kriminaalmenetluse lõpetamise vaidlustamiseks. Seda seetõttu, et funktsionaalselt on kriminaalmenetluse lõpetamine sarnaselt kohtuotsusega kriminaalasja lõpplahend ning vaidlus selles osas võib olla igatpidi sama sisuline ja keeruline nagu vaidlus kohtuotsuse üle. Heaks näiteks on kriminaalmenetluse lõpetamine seoses psühhiaatrilise sundravi kohaldamisega, mis eeldab kohtult kõikide nende küsimuste lahendamist, mida kohus lahendab kohtuotsuseski. Apellatsioonkaebuse esitamise tähtaeg on 30 päeva, mistõttu on põhjendatud ka sisuliselt mõnikord sama keerulise määruse vaidlustamiseks varuda sama palju aega.

Punkt 200. Muudatusannab esmalt maakohtule võimaluse parandada oma jälitustoiminguks loa andmise määrust enesekontrolli korras. See võib olla aktuaalne juhul, kui taotlust lahendades on maakohus koostanud puudulike põhjendustega määruse, mis põhjenduste ebapiisavuse tõttu võiks tühistamisele minna. Samas on kriminaalmenetluse lõpetamise määrused kui kriminaalasja lõpplahendid edaspidi vaidlustatavad ilma enesekontrolli menetluseta, analoogiliselt kohtuotsusega.

Teine muudatus puudutab osade määruskaebuste jaoks seni kehtinud kümnapäevast tähtaega, mis nüüd kaotatakse Riigikohtu ettepanekul. Varasemalt on olnud probleeme mh sellega, et ei ole alati selgelt piiritletav, kas määruskaebus kuulub nende hulka, mis tuleb kümnapäevase tähtaja jooksul esitada või on kaebuse esitamiseks aega tavapärased 15 päeva. Eriti arvestades, et lühema tähtajaga on praeguse seaduse sõnastuse kohaselt küllaltki tõsise põhiõiguste riivega määrused, ei ole põhjendatud, et nende määruste vaidlustamiseks tuleks ette näha ahtam ajaraam.

Punkt 201. Lisatav lõige 2¹ sätestab üldreegli määruskaebuse esitamise tähtaja arvutamise kohta. Määruskaebuse esitamise tähtaega hakatakse arvestama hetkest, mil kaebajale on kättesaadav asjaolude kirjelduse ja põhjendustega vormistatud määrus. Seda seetõttu, et mitte panna kaebajaid ebavõrdsesse olukorda olenevalt sellest, kas kohtunik koostas esialgu määruse koos kirjalike põhjendustega või ilma nendeta. Kuna määruse põhjendustena arvestatakse neid, mis on määruses kirjas, on selge, et informeeritud otsustuse määruse vaidlustamise perspektiivikuse kohta saab teha alles siis, kui on täpselt teada, millistele põhjendustele kohtunik määruses tugineb.

Punkt 202. Lisatava lõike 4 eesmärk on sõnaselgelt reguleerida olukord, kus määruskaebeõigusest on kõik kaebeõigust omavad isikud loobunud. Analoogiliselt appellatsioonioigusest loobumisega sätestatakse, et ka määruskaebeõigusest loobumise järelmiks on, et määrust enam vaidlustada ei saa ja seega määrus jõustub. Selle muudatuse tulemusel saab määrusi, mida keegi vaidlustada ei soovi, kohe täitma asuda, ilma et peaks kogu määruskaebuse esitamise tähtaega lõpuni ootama. Loobumine tuleb fikseerida kas kohtuistungis protokollis või peab olema väljendatud kirjalikus

tahteavalduses kohtule. Võimalus kaebeõigusest loobumisega määrus kiiremini jõustada kiirendab neis asjades menetlust.

Punkt 203. Muudetud sõnastuses sätestab lõige 3 määruskaebuse läbivaatamiseks kolmekümnapäevase tähtaja. Kehtivas seaduses on määruskaebuse läbivaatamise tähtajaks kümme päeva, mis ei ole realistlik – määruskaebusest tuleb teatada vastaspoolele ning anda talle mõistlik aeg oma seisukohtade kohtule esitamiseks ning seejärel on võimalik, et pidada tuleb ka kohtuistung, selle järel aga tuleb koostada ka kohtulahend. Kehtivas seaduses ette nähtud kümnepäevast tähtaega praktikas ka sageli eiratakse. Muudatusega viiakse istungi korraldamise nõuded eraldi lõikesse 3¹.

Punkt 204. Sätte eesmärk on anda ringkonnakohtule paindlikkus määruskaebuse läbivaatamise viisi valikul, lähtudes kohtu äranägemisest ja menetlusosaliste soovist istungil kohtule esineda. Seaduse kehtiv sõnastus nõuab mõningatel juhtudel istungite pidamist ka siis, kui keegi menetlusosalistest istungile tulla ei soovi. Nii on ringkonnakohtud olnud sunnitud määruskaebuste läbivaatamiseks mõnikord pidama istungeid tühjas kohtusaalis. Teisalt aga kirjutab kehtiv seadus ringkonnakohtutele ette kirjaliku menetluse ka puhkudeks, mil ringkonnakohus ise võib olla huvitatud istungi korraldamisest. Kohtu poolt istungi korraldamine neis olukordades ei kujutaks endast ilmselt kellegi menetlusõiguste olulist rikkumist, kuid sellegipoolest peaks istungi pidamise võimalus olema seaduses selgelt sätestatud ka juhtumiteks, mil ringkonnakohus ise peab istungi pidamist vajalikuks.

Lõige 3¹ sätestab, millisel juhul on menetlusosalisel õigus nõuda kohtuistungil pidamist. Neil juhtumitel tuleb menetlusosalisel oma soovist määruskaebuse läbivaatamiseks kohtuistungil ringkonnakohtule teada anda ning ringkonnakohtul on siis kohustus istung pidada. Muudel, seaduses nimetatud juhtumitel ringkonnakohtul istungi pidamise kohustust ei ole, kuid kohtul on alati võimalus määrata, et määruskaebuse lahendamiseks siiski istung korraldatakse. See tähendab, et ka muude, otse nimetatud määruste vaidlustamisel on menetlusosalisel võimalik istungi pidamist taotleda, kuid istungi pidamise või kirjaliku menetluse vahel valib ringkonnakohus oma äranägemisel.

Punkt 205. Lõige 4 muudetakse seoses lõike 3 muutmisega ja lõike 3¹ lisamisega ning ka seetõttu, et kohtuistungite video vahendusel pidamiseks kehtestatakse eelnõuga üldine kord KrMS §-s 14¹. Määruskaebuse läbivaatamiseks peetava kohtuistungil võib ka edaspidi korraldada video vahendusel.

Punkt 206. Muudatus on seotud lõigete 3, 3¹ ja 4 muutmisega ja viidatava sisu lõikesse 3 ümberpaigutamisega.

Punkt 207. Lisatava sättega luuakse mehhanism, kuidas uurimiskaebemenetluses või määruskaebemenetluses enne süüdistusakti kohtusse saatmist ja kohtus arutlusele võtmist esitatud kaebused kohtumenetluse poolte poolt tõmmatakse kriminaalasja kohtumenetlusse saabumisel maakohtusse lahendamiseks. See on vajalik menetlustoimingute lubatavuse üle topeltmenetluste vältimiseks. Advokatuuri tagasisides eelnõu esialgsele tekstile märgitakse aga õigesti, et nn menetlusväliste isikute jaoks kaebeõiguse piiramine võiks nad hoopiski õiguskaitsest ilma jätta ning kaebuste lahendamine muust kriminaalasjast eraldi võiks tekitada olukorra, kus kohus küll tuvastab menetlusõiguse rikkumise, kuid kriminaalasja lahendav kohtunik ei pruugi sellest midagi teada, nagu ei pruugi sellest teada saada ka süüdistatava kaitsja. Sellise infosulu tulemusena võib tekkida olukord, kus kohus lahendab kriminaalasja tuginevalt ebaseadusliku menetlustoimingu käigus saadud tõenditele. Samuti märgib advokatuur õigesti, et nii uurimis- kui määruskaebemenetlus võib olla hoopiski vahendiks, kuidas kriminaalasjas aset leidnud võimalikke

menetluslikke minetuste suhtes saaks kiiremini kohtu seisukoha. See aga võimaldaks omakorda pooltel edaspidiseks sobilik taktika valida. Näiteks kui süüdistaja kõige olulisem tõend ära langeb, võib see tingida kriminaalmenetluse lõpetamise – otsus, mis muidu oleks tehtud alles kohtuliku arutamise käigus ja võimalik, et mitu aastat hiljem.

Lõige 1 reguleerib olukorda, kus isik on esitanud määruskaebuse eeluurimiskohtuniku määruse peale, kriminaalasi ise on aga lahendamiseks jõudnud kohtusse ning maakohus on teinud kohtu alla andmise määruse, see tähendab võtnud kriminaalasi oma menetlusse. Lõike 1 kohaselt jätab ringkonnakohus sellises olukorras määruskaebuse läbi vaatamata ning saadab selle lahendamiseks kriminaalasi lahendavale maakohtule. See tagab, et just kriminaalasi lahendav kohus teeks ka lahendi selle kriminaalasi kohtueelses menetluses tehtud menetlustoimingute seaduslikkuse ja nende toimingute tulemusena saadud tõendite lubatavuse osas. Samal ajal aga ei teki olukorda, kus oma õiguste rikkumisest teada saanud isik saab oma õiguste kaitseks kohtusse pöörduda alles võib-olla mitme aasta pärast - või kui see kriminaalasi peaks lõppema ilma süüdistust esitamata, siis kriminaalmenetluse seadustiku alusel ei saagi.

Lõige 1¹ on säte selleks puhuks, kui ringkonnakohus on küll jõudnud määruskaebust sisuliselt lahendada, kuid ringkonnakohtu määrus ei ole veel selleks ajaks jõustunud, kui kriminaalasi võetakse maakohtu menetlusse. Selline olukord lahendatakse niimoodi, et ringkonnakohtu lahend ei jõustugi, aga kaebus saadetakse lahendamiseks hoopis kohtule, kelle menetluses on kriminaalasi. Siin saab muidugi küsida, kas võib olla tegemist ringkonnakohtu ressursi raiskamisega, kui kohus teeb lahendi, aga sellel mingisuguseid tagajärgi ei ole. Praktikast on nähtavasti sellist ressursi raiskamist võimalik vältida seeläbi, et ringkonnakohus enne määruskaebuse lahendamist teeb kindlaks, millises staadiumis kriminaalasi menetlus on ja uurib, kas on realistlik, kohus jõuab määruse ära teha ning määrus jõuab jõustuda. Kui määruskaebust lahendav kohus on määruse jõudnud teha ja määrus on jõustunud, on määrukses otsustatu muidugi maakohtule siduv - küll aga tuleb tähele panna, et eeluurimiskohtuniku määruse peale esitatud määruskaebust lahendades ei saa riigikohus ega ringkonnakohus võtta seisukohta näiteks selle menetlustoiminguga saadud tõendi lubatavuse osas - tõendi lubatavuse hindamine kuulub kriminaalasi lahendava kohtu pädevusse ning Riigikohtu praktika kohaselt ei too igasugune menetlusrikkumine kohe automaatselt kaasa selle menetlustoiminguga saadud tõendi lubamatust. Tõend on lubamatu üksnes juhul, kui selle kogumisel on oluliselt rikutud menetlusõigust. Seda, kas konkreetsel juhul rikkumine oli oluline või mitte, saab aga hinnata eelkõige asja arutav kohtukoosseis.

Punkt 208. Säte lisatakse seetõttu, et muudetakse määruskaebuste üldist loogikat. Kõnealused määrused on vaidlustatavad ka kehtiva seaduse kohaselt.

Punkt 209. Säte lisatakse seetõttu, et muudetakse määruskaebuste üldist loogikat. Kõnealused määrused on vaidlustatavad ka kehtiva seaduse kohaselt.

Punkt 210. Säte lisatakse seetõttu, et muudetakse määruskaebuste üldist loogikat. Kõnealused määrused on vaidlustatavad ka kehtiva seaduse kohaselt.

Punkt 211. Säte lisatakse seetõttu, et muudetakse määruskaebuste üldist loogikat. Kõnealused määrused on vaidlustatavad ka kehtiva seaduse kohaselt.

Punktid 212 – 213. Kohtuotsus ja seaduses ettenähtud kohtumäärus kuuluvad Riigi Teatajas avalikustamisele kohe pärast nende avalikult teatavastegemist. Kohtulahend avaldatakse Riigi Teatajas koos märkega, et avalikustatud on jõustumise ootel kohtulahend. Muudatuse eesmärgiks on kohtumenetluse avalikkuse ja läbipaistvuse suurendamine seeläbi, et edaspidi nähakse ette kõigi kohtuotsuste ja seaduses ette nähtud kohtumääruste (sh jõustumata ja tühistatud) avalikustamine

veebis, sõltumata lahendi jõustumisest. Kohtulahendist huvitatud isikutel on kohtulahendiga võimalik veebilehe kaudu tutvuda kohe lahendi tegemise järel. See annab mh senisest märgatavalt parema võimaluse analüüsida kohtupraktikat ja kohtupraktikas valitsevaid suundumusi ning probleemkohti, kuna kehtiva õiguse alusel avalik juurdepääs jõustumata lahenditele puudub. See tähendab, et näiteks asjas, kus lõpliku lahendi teeb Riigikohus, saab avalikkus, sh õigusteadlased maa- ja ringkonnakohtu lahendi sisu teada üksnes Riigikohtu lahendis sisalduva referaadi ulatuses. Avalikustamisele kuuluvad nii resolutiiv- kui ka tervikotsused. Kui kohus teeb lisaks resolutiivotsusele ka tervikotsuse, asendatakse avalikustatud resolutiivotsus tervikotsusega.

Avalikustatud jõustumata lahenditele lisatakse märge „jõustumise ootel“. Kui lahend tühistatakse või jõustub, siis märge muutub. Sama kohtuasja eri kohtuastmete lahendid on Riigi Teataja veebilehel edasikaebuste kaudu seotud.

Paragrahvi 408¹ lõike 1 muudatuse rakendamine toob kaasa muutusi kohtute tööprotsessis. Praegu tegeleb jõustunud kohtulahendite avalikustamisega sageli kohtu kantselei. Kui lahend avalikustatakse pärast teatavakstegemist, siis peab olema tagatud kantselei teavitamine alates kohtulahendi tegemisest. Teine võimalus on, et pärast kohtulahendi allkirjastamist teeb kohtuistung sekretär kohtute infosüsteemi kaudu vajalikud toimingud lahendi veebis avalikustamiseks. Sel juhul jääb kohtu kantselei avalikustamise tööprotsessist välja. Arvestades, et muudatusega langeb ära kohtulahendi jõustamise ja õigel ajal avalikustamise jälgimise vajadus, lihtsustab tehtav muudatus kohtute tööd.

Muudatuse tulemusena ei suurene kohtute töökoormus märkimisväärselt, sest juba praegu kuuluvad kõik kohtuotsused ja seaduses ettenähtud määrused nende jõustumise korral avalikustamisele. Kehtiva regulatsiooni kohaselt ei avalikustata täielikult tühistatud lahendeid. Nende osakaal on väike: kriminaalmenetluses tühistati 2022. aastal vaid 0,4% ehk selle võrra rohkem tuleb edaspidi kohtulahendeid avalikustada. Ka resolutiivotsuste avalikustamine ja hilisem tervikotsusega asendamine ei too kaasa töökoormuse olulist tõusu. Kohtute infosüsteemi kohaselt oli 2022. aastal asendatud resolutiivotsuste osakaal 3,1% avalikustatud kohtulahenditest, täiendavalt tuleks avalikustada 167 resolutiivotsust.

Muudatuse rakendamiseks tuleb arendada KIS-is jõustumata kohtuotsuste resolutiiv- ja tervikotsuste ning kohtumääruste avalikustamise ja isikuandmete varjamise automatiseerimist. Süütuse presumptsiooni tagamise seisukohalt on oluline, et avalikustatud lahendil oleks märge „jõustumise ootel“, „osaliselt tühistatud“, „tühistatud“ või „jõustunud“. Nimetatud märgete lisamiseks on vajalikud kohtute infosüsteemi ja Riigi Teataja täiendavad arendused.

Punkt 214. Lisatava lõikega sätestatakse, et kõik Riigikohtu lahendid, sh need, mis kriminaalasja menetlust ei lõpeta, tuleb avalikustada. Avalikustamisele kuuluvad ka kohtueelse menetluse käigus esitatud kaebuste kohta tehtud Riigikohtu määrused. Tegemist ei ole menetlust lõpetavate määrustega KrMS § 408¹ mõttes, kuid õigusselguse mõttes tuleb reguleerida Riigikohtu õiguslik alus selliseid määruseid kohtupraktika ühtlustamise eesmärgil avalikustada. Lahendite avalikustamisel tuleb Riigikohtul endal hinnata, kas ja millises osas võiks kohtulahendi avalikustamine edasist kohtueelset menetlust kahjustada. Juhul, kui lahendi täies mahus avalikustamine Riigikohtu hinnangul ülemääraselt kohtueelset menetlust kahjustaks, võib Riigikohus lahendi avalikustamisel kohtueelset menetlust kahjustavad osad lahendist kinni katta.

Punkt 215. KrMS § 408¹ lõikest 2 jäetakse välja isikuandmete asendamine initsiaalidega ja täpsustatakse, et avalikustamisele kuulub ka süüdistatava juriidilise isiku registrikood.

Muudatusega täpsustatakse kohtulahendites isikuandmete asendamise viisi. Alaealise süüdistatava ja avalikustamisele mittekuuluvate teiste isikute nimed tuleb asendada tähemärkidega. Alaealise süüdistatava nimi ja isikukood avalikustatakse juhul, kui avalikustatav kohtulahend on vähemalt kolmas, milles alaealine on kuriteos süüdi tunnistanud. Alaealine süüdistatav on süüdistatav, kes kuritegu toime pannes oli alaealine²⁴.

Seni kehtinud võimalus asendada nimi ka initsiaalidega ei võimaldanud isikuandmete täielikku pseudonüümimist ja kohtulahendid olid seostatavad konkreetse isikuga. Füüsilisest isikust menetluspoole eriliiki isikuandmete ja eraelu puutumatus kaitse tagab eelkõige tema nime asendamine juhuslike tähemärkidega.

Muus osas jääb senine regulatsioon kehtima, süüdistatava nimi kuulub arvutivõrgus avalikustamisele ka jõustumise ootel kohtuotsustes ja avalikustamisele kuuluvates kohtumäärustes. Samuti tuleb avalikustada juriidilisest isikust süüdistatava nimi ja registrikood. Süüdimõistetu nime avalikustamise lõpetamine on sätestatud karistusregistri seaduse §-s 28.

Riigi- või kohaliku omavalitsuse asutuse, avalik-õigusliku juriidilise isiku või muu avaliku võimu kandja andmeid kohtulahendist ei eemaldata. Sarnaselt on reguleeritud kohtulahendite avalikustamine tsiviil- ja halduskohtumenetluses.

Muudatuse eesmärgiks on tagada kohtulahendite ühetaoline avalikustamine kõigis menetlusliikides ja isikuandmete parem kaitse.

Punkt 216. Muudatuse eesmärgiks on tagada õigeksmõistetu nime ühetaoline avalikustamine või avalikustamise lõpetamine kohtulahendites. Enne õigeksmõistva kohtulahendi avalikult teatavastegemist on õigeksmõistetu kohtumenetluses süüdistatav ja tema nimi kuulub avalikustamisele Riigi Teataja veebilehel nii kohtuistungite toimumise (KrMS § 169¹) kui ka kohtuotsuse kuulutamise aja teates (KrMS § 315¹ lg 1). Selles osas jääb kehtiv regulatsioon muutmata.

Samuti jääb kehtima KrMS § 408¹ lg 2 esimene lause, mille kohaselt süüdistatava nimi kuulub veebis avalikustatud kohtulahendis avalikustamisele. Isikul, kes on kogu kohtumenetluse olnud süüdistatava staatuses ja avalikkuse negatiivse tähelepanu all, võib olla põhjendatud ootus õigeksmõistmise korral oma au ja hea nime taastamisele. Seega tuleb nii õigeksmõistetu kui ka süüdimõistetu nimi avalikustada.

Kohtuotsuste avalikustamisele seab piirangud eelkõige PS §-st 26 tulenev õigus perekonna- ja eraelu puutumatusle. Kohtulahendite avalikustamisel tuleb tagada eriliiki isikuandmete kaitse ning see, et eraelu puutumatus ei kahjustataks ülemäära.

Õigeksmõistetu nime avalikustamisel võib tekkida ka oht tema eraelu puutumatusle, sest tema nime seostatakse konkreetse kuriteoga. Seetõttu nähakse õigeksmõistetule ette võimalus taotleda kohtult oma nime avalikustamise lõpetamist veebilehel avalikustatud kohtulahendis. Kohus peab taotluse alusel õigeksmõistetu nime ja muud isikuandmed asendama tähemärkidega.

²⁴ RKKKm 23.02.2022 1-08-14634 p11 <https://www.riigikohus.ee/et/lahendid?asjaNr=1-08-14634/40>

Õigeksmõistetul on õigus esitada taotlus ainult täieliku õigeksmõistmise korral, osalisel õigeksmõistmisel avalikustatakse nimi sarnaselt süüdimõistetu nimega. Juhul kui isik mõisteti esimeses astme kohtus süüdi ja teises astmes õigeks, siis on õigeksmõistetul õigus taotleda oma nime eemaldamist ka tühistatud süüdimõistvast otsusest.

Punkt 217. Muudatusega täpsustatakse kohtulahendites isikuandmete asendamise viisi ja sätestatakse, et isikunimed tuleb asendada tähemärkidega. Senine regulatsioon võimaldas nimed asendada tähemärkide või initsiaalidega, kuid initsiaalidega asendamine ei ole anonüümsuse tagamiseks piisav, kuna võimaldab ikkagi kerge vaevaga aru saada, kellest on lahendis jutt. Tähemärkidega asendamine ei tohi muuta kohtulahendit lugejale arusaamatuks, st ei ole aktsepteeritav, kui näiteks kõikide erinevate isikute nimede asemel kasutatakse pseudonüümina ühtviisi „X“, kuna lugejal ei ole võimalik sellisel juhul otsuse sisust aru saada.

Punkt 218. Säte lisatakse seetõttu, et muudetakse määruskaebuste üldist loogikat. Kõnealused määrused on vaidlustatavad ka kehtiva seaduse kohaselt.

Punkt 219. Säte lisatakse seetõttu, et muudetakse määruskaebuste üldist loogikat. Kõnealused määrused on vaidlustatavad ka kehtiva seaduse kohaselt. Lisaks täpsustatakse, et kohtuotsuse täitmise küsimuses tehtud määruse peale on määruskaebuse esitamise õigus alati ka prokuratuuril. See ei tähenda, et prokuratuur peaks tingimata kõikidesse menetlustesse sekkuma või oma seisukohta avaldama asjades, kus ta seda vajalikuks ei pea. Praktikas on aga esinenud juhtumeid, kus prokuratuur menetlusosaliseks ei ole, täitmiskohtunik aga vabastab isiku karistuse kandmisest ilma, et ta oleks analüüsinud sellise otsustuse eri- ja üldpreventiivseid tagajärgi ning sealjuures eirab ka vangla riskianalüüsi põhjal tehtud soovitusi ennetähtaegse vabastamise või karistuse täitmisest loobumisega seoses. Sellises olukorras on just prokuratuur kui riigi karistuspoliitika elluviija kohane menetlusosaline, kellel peaks olema võimalik hiljemalt määruskaebemenetluses kohtu ette tuua üldpreventiivsed ja eripreventiivsed kaalutlused, mille osas vangla teavet ei valda, ning lasta kõrgema astme kohtul kontrollida täitmiskohtuniku kaalutusotsust.

Punkt 220. Seaduse kehtiv sõnastus annab kohtule kaalutusõiguse vabastada välismaalane Eestis vangistuse kandmisest tingimusel, et ta kohe seejärel riigist välja saadetakse. Riigikohus on KrMS § 424¹ tõlgendamisel leidnud²⁵, et kui välismaalasest kinnipeetav karistusest vabastamise taotluse on esitanud, on vanglal kohustus see taotlus kohtule edastada ning kohtul seetõttu ka kohustus seda kaaluda. Küll ei näe seadus praegu selles menetluses ette mingit rolli prokuratuurile, kes aga riigi karistuspoliitika elluviijana peaks vastutama riigi karistuspoliitika tõhusa rakendamise eest. 2024. aastal tegid kohtud mitu lahendit, kus vanglast vabanemiseks esitasid KrMS § 424¹ alusel taotluse kinnipeetavad, kes neile mõistetud karistusest olid ära kandnud märgatavalt lühema aja, kui on karistusseadustiku järgi vajalik selleks, et neid saaks tingimisi ennetähtaegselt vabastada. Erinevalt KrMS § 416 alusel esitatud taotlustest pole KrMS § 424¹ alusel esitatud taotluste läbivaatamisel kehtivas seaduses ette nähtud prokuratuuri seisukoha ärakuulamise kohustust. Seega ei saa prokuratuur ka kohtu ette tuua riigi karistuspoliitika tõhususest lähtuvaid argumente nt selle kohta, et süüdimõistetu karistusest vabastamine ja väljasaatmine tähendaks suure tõenäosusega tema kuritegeliku tegevuse jätkumist ning võimalik ka, et Euroopa Liidu sisese piirikontrolli puudumise tõttu tõenäolist Eestisse tagasipöördumist hoolimata sissesõidukeelust. Muudatusega see probleem parandatakse ja edaspidi tuleb ka KrMS § 424¹ alusel karistuse täideviimisest loobumise üle otsustades kohustuslikult ära kuulata prokuratuuri seisukoht. Samuti on kohtud KrMS § 424¹ tõlgendamisel seni võtnud seisukoha, et üld- ja eripreventiivseid eesmärke kaaluda ei ole vaja ning

²⁵ RKKKm 1-19-2118.

selle asemel on ainukeseks kaalutluseks KrMS § 416 lg-s 2 toodud süüdimõistetu poolt rahaliste kohustuste tasumine. See tõlgendus on võimaldanud vanglast praktiliselt karistust kandmata vabaneda mitmel välismaalasest kurjategijal, kelle puhul nähtavasti jäid täitmata nii karistuse erikui üldpreventiivsed eesmärgid ja kes ka oma rahalisi kohustusi polnud täitnud. Seetõttu nähakse karistuse eesmärkide arvestamine eelnõuga otsesõnu ette ka KrMS § 424¹ taotluse lahendamisel. Kohtul tuleb edaspidi hinnata, kas süüdimõistetu kiirest vabastamisest ja väljasaatmisest tõusev tulu kaalub üles võimaliku kahju õiguskorrale ja kriminogeense riski, mida sellega võidakse tekitada. Vanglal on võimalus ka rakendada välismaalase karistuse kandmise üleandmist tema kodakondsusriigile rahvusvahelise koostöö instrumentide²⁶ raames. Selline võimalus oleks mõistlik alternatiivne lahendus puhuks, mil isiku Eestis kinni pidamine tähendaks Eesti riigile suurt rahalist kulu, kuid isiku karistusest vabastamine ei ole aktsepteeritav seoses karistuse eesmärkide täitmise ja kriminogeense riskiga.

Punkt 221. Säte tunnistatakse kehtetuks, sest kohtuistungite video vahendusel pidamiseks kehtestatakse eelnõuga üldine kord KrMS §-s 14¹. Täitevkohtuniku asjade läbivaatamiseks võib kohtuistungile ka edaspidi pidada video vahendusel.

Punkt 222. Säte lisatakse seetõttu, et muudetakse määruskaebuste üldist loogikat. Prokuratuurile kui karistuspoliitika elluviimise eest vastutavale institutsioonile on antud võimalus määruskaebuse korras vaidlustada kõiki süüdimõistva otsuse täideviimisega seoses tehtud kohtumääruseid, sh kohtumäärust, mis puudutab isiku karistusest vabastamist. Kõnealused määrused on üldiselt vaidlustatavad ka kehtiva seaduse kohaselt, ent prokuratuuri kaebeõigust laiendatakse, et prokuratuur kui riigi karistuspoliitika elluviimise eest vastutav institutsioon saaks kohtulahendite täitmisel avalike huvide eest seista ja hoolitseda mh selle eest, et kohtud arvestaksid piisavalt karistuse üld- ja eripreventiivseid eesmäärke.

Punkt 223 – Säte lisatakse seetõttu, et muudetakse määruskaebuste üldist loogikat. Kõnealused määrused on vaidlustatavad ka kehtiva seaduse kohaselt.

Punkt 224. Säte lisatakse seetõttu, et muudetakse määruskaebuste üldist loogikat. Kõnealused määrused on vaidlustatavad ka kehtiva seaduse kohaselt.

Punkt 225. Säte lisatakse seetõttu, et muudetakse määruskaebuste üldist loogikat. Kõnealused määrused on vaidlustatavad ka kehtiva seaduse kohaselt.

Paragrahv 2 käsitleb kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seaduse muudatust.

Muudatusega lisatakse KrMSRS-ile paragrahvid 2⁶ ja 2⁷.

Paragrahv 2⁶ reguleerib kaebeõigusega seonduvat pärast eelnõu jõustumist. Eraldi rakendussäte on vajalik, sest eelnõuga kujundatakse ümber määruskaebuste üldine loogika, tehakse muudatusi uurimiskaebemenetluses ning sätestatakse täiendav tingimus kohtulahendi peale kaevates menetlusrikkumistele tuginemiseks.

Lõige 1 on üleminekusäte määruskaebemenetlusega seonduvalt. Kriminaalmenetluse seadustiku muudatustega mõningates aspektides määruskaebeõigust piiratakse. Õiguspärase ootuse põhimõttest lähtuvalt aga sätestatakse lõikes 1, et kui määruskaebus on seadusemuudatuste jõustumise ajaks juba esitatud, lähtub kohus määruskaebeõiguse tuvastamisel sellest menetlusseadustiku sõnastusest, mis kehtis määruskaebuse esitamise ajal. See tähendab, et isegi

²⁶ EL siseseleks instrumendiks nõukogu raamotsus 2008/909/JSK vastastikuse tunnustamise põhimõtte kohaldamise kohta kriminaalasjades tehtud otsuste suhtes, millega määratakse vabadusekaotuslikud karistused või vabadust piiravad meetmed, nende Euroopa Liidus täideviimise eesmärgil.

kui muudatuste järel mingi määruse peale määruskaebuse esitamine ei ole enam lubatud või näiteks on lubatud üksnes ringkonnakohtusse, tuleb enne seadusemuudatuse esitamist ja sel ajal kehtinud reeglite järgi lubatud määruskaebus ikkagi sisuliselt lahendada.

Lõike 2 eesmärgiks on vältida õiguskaitsealuse tekkimist seoses kriminaalmenetluse seadustikku § 15¹ ja § 321 lõike 7 lisandumisega. Nende sätete kohaselt ei saa kohtumenetluse pool kohtulahendit vaidlustades enam tugineda osadele menetlusõiguse rikkumistele, millele nad õigel ajal vastuväidet ei esitanud. Arvestades, et see võib mõnel juhul oluliselt mõjutada kohtumenetluse poole taktikalisi otsuseid, ei oleks aus poole protsessi pealt menetlusreegleid muuta ja poolelt ära võtta võimalus, mis tal seni olemas oli ja millega ta sai arvestada. Seetõttu sätestatakse, et kohtumenetluses aset leidnud menetlusrikkumistele, mis leidsid aset enne kaebuse esitamise piirangute jõustumist, võib kohtulahendit vaidlustades tugineda vaatamata sellele, et kohtule menetlusrikkumise kohta õigel ajal vastuväidet ei esitatud.

Paragrahv 2⁷ sisaldab üleminekusätteid kohtu koosseisu kohta käivate reeglite muutumisega seoses.

Lõike 1 kohaselt ei takista eelnõukohane KrMS § 49 lg 1 p 2¹ kohtunikul asja üldkorras menetleda, kui ta on selles kriminaalasjas juba eelistungi pidanud kriminaalasja üldkorras lahendamise ettevalmistamiseks enne seaduse eeldatavat jõustumist 01. aprillil 2025. Seda seetõttu, et kohtuniku vahetus pärast eelistungi pidamist tähendaks suure tõenäosusega seda, et uus kohtunik peaks ka lähtuvalt oma kalendrist kohtuasja arutamise ümber planeerima ning see tooks kaasa viivitusi ja segadust. Sestap välditakse topelttööd ja viivitusi ning asjad, kus on eelistung juba peetud, arutatakse lõpuni eelistungi pidanud kohtukoosseisu poolt, isegi kui kohtukoosseisu on mingil põhjusel sattunud kohtunik, kes samas asjas eeluurimiskohtuniku ülesandeid täitis. Kui kohtunik leiab, et tal on ikkagi põhjus asja arutamisest taanduda, siis seda seadus muidugi ei välista.

Lõige 2 reguleerib ringkonnakohtu koosseisuga seonduvat. Ringkonnakohtu koosseis määratakse kindlaks selle aja seisuga, mil ringkonnakohus kaebuse arutamisele määras. See ajahetk on valitud seetõttu, et asja arutamisele määramise otsustab ka kehtiva KrMS sõnastuse järgi ringkonnakohtunik ainuisikuliselt ning seda sätet ei muudeta. Kaebust arutamisele määrates määratakse üksiti kindlaks ka kohtukoosseis, kes asja lahendada hakkab. Kellegi õigusi ei rikuta sellega, kui asja lahendab kolmeliikmeline koosseis, ehkki seaduses on ette nähtud määruskaebuse läbivaatamine ühe kohtuniku poolt. Seetõttu puudub ka põhjus juba moodustatud ja potentsiaalselt kohtuasja lahendamisel tööle asunud kohtukoosseisu muuta.

Paragrahv 3 käsitleb riigilõivuseaduse muudatust.

Muudetakse RLSi seda sätet, mis viitab tagasi kriminaalmenetluse seadustiku kokkuleppemenetluses tsiviilhagi läbi vaatamata jätmise sättele. Kuivõrd kriminaalmenetluse seadustiku muudatustega tekib võimalus jätta tsiviilhagi või avalik-õiguslik nõudeavaldus läbi vaatamata ka lühimenetluses ja üldmenetluses, tuleb asjakohased uued alused märkida ka riigilõivuseaduses, et saavutada aktide omavaheline kooskõla ja õigusselgus selles, et kannatanutel on võimalus riigilõivuvabalt tsiviilkohtumenetluses esitada tsiviilhagi, mis kriminaalmenetluses jäi menetlusökonoomia kaalutlusest lähtudes läbi vaatamata ja oleks kriminaalmenetluses olnud riigilõivuvaba.

Paragrahv 4 käsitleb Riigi Teataja seaduse muutmist.

RTS § 2 lõiked 2–5 sätestavad kogu teabe, mis Riigi Teatajas avaldatakse. RTS § 2 lõige 6 lubab Riigikogu, Vabariigi Valitsuse või Riigi Teataja väljaandja otsusel avaldada lisaks akte, mida ei ole loetletud.

Juba praegu avaldatakse Riigi Teatajas kohtute poolt kohtute infosüsteemi kaudu avaldatud otsuste avalikult teatavaks tegemise ajad, jõustunud lahendid ja istungi toimumise andmed.

Riigi Teatajas avaldatakse kokkuvõtteid Riigikohtu ning Euroopa Inimõiguste Kohtu lahenditest. Avaldatud on ka mõned Euroopa Kohtu lahendite kokkuvõtted. Kokkuvõtetele lisatakse seosed seaduse sätetega, süstematiseeritud märksõnadega ning teiste avaldatud kokkuvõtetega. Eraldi on loodud Euroopa Inimõiguste Kohtu artiklipõhine süstemaatiline liigitus. Riigikohtu lahendite kokkuvõtted liigitatakse Riigikohtu märksõnastiku alusel.

Seni on kohtuteabe Riigi Teatajas avalikustamise aluseks olnud RTS § 5, mille kohaselt võib Riigi Teatajas avaldada muud avaldatavate õigusaktidega seotud teavet.

Õigusloomepoliitika põhialuste²⁷ punkti 12.2.2 kohaselt koondatakse oluline õigusteave jätkuvalt Riigi Teatajasse ja selle kasutajasõbralikkust parandatakse. Olulise õigusteabe koondamine Riigi Teatajasse võimaldab kiiret, mugavat ja kasutajasõbralikku juurdepääsu olulisele õigusteabele.

Kasutajasõbraliku Riigi Teataja projekti tulemusel paraneb kasutusmugavus veelgi. Kavandatud on linkida viited õigusaktidele, siduda omavahel rohkem õigusteavet, võimaldada morfoloogilist sõnaotsingut jpm. Juba praegu on kohtulahendite kokkuvõtted ja Riigikohtu lahendid seotud neis käsitletud õigusaktide ja nende sätetega. Kavas on ka omavahel siduda samas kohtuasjas tehtud erinevad lahendid ning lisada muutmismärke lahenditele, mida kõrgema astme kohus muutnud on. Edaspidi loob kogu olulise õigusteabe, sh kohtuteabe koondamine Riigi Teatajasse eeldused õigusteabe leidmisel ja tõlgendamisel tehisaruga (AI) rakendamiseks.

Kohtulahendite avalikult teatavaks tegemise ajad, kohtulahendid, istungi toimumise andmed ning kohtulahendite kokkuvõtted ei ole erandiks, vaid on alaliselt Riigi Teatajast kõigile kättesaadavad.

Seetõttu taotletakse ja on õigusselguse huvides, et kõigil oleks RTS-is sätestatust võimalik üheselt aru saada, et kohtute avaldatud kohtuteavet ja kohtulahendite kokkuvõtteid leiab Riigi Teatajast.

Paragrahv 5 käsitleb riigi õigusabi seaduse muudatusi.

Paragrahvi 5 punkt 1. Muudatuse eesmärk on pakkuda senisest paremat kaitset sellistele kannatanutele, kelle teovõimet ei ole kohtulikult piiratud ja kellele ei ole eestkostjat määratud, kuid kes siiski ei oleks suutelised oma õigusi kriminaalmenetluses adekvaatselt maksma panema (mh nt kannatanud, kes oma tervises seisundi või puude tõttu menetluses osalemisega hakkama ei saaks). Selleks jäetakse sissejuhatavast tekstiosast välja viide piiratud teovõimele.

Punkt 2. Sõnastuslik muudatus tehakse seetõttu, et muudetakse lõike 2² sissejuhatavat lauseosa. Esindaja on endiselt vajalik neile piiratud teovõimega kannatanutele, kelle huvid on seadusliku esindaja omadega vastuolus.

Punkt 3. Muudatusega luuakse kohtule võimalus anda riigi õigusabi isiku varanduslikust seisundist sõltumata ka sellisele kannatanule, kelle teovõimet ei ole küll piiratud, kuid kelle olulised õigused ja huvid võivad advokaadi abita jääda kaitseta. Kehtiv kord näeb küll ette riigi õigusabi andmise kohtu määramisel piiratud teovõimega kannatanule juhul, kui kannatanu seadusliku esindaja huvid on kannatanu huvidega vastuolus, kuid praktikas esineb olukordi, kus

²⁷ Õigusloomepoliitika põhialuste aastani 2030 heakskiitmine. RT III, 17.11.2020, 2.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/317112020002>

kannatanuks on isik, kellele eestkostet määratud ei ole, aga kes ise ilmselgelt oma huvide eest seista ei suuda. Eestkoste määramise menetluse algatamine sellisel puhul oleks kohmakas ja aeganõudev lisandus kriminaalmenetlusele, kus mõnel juhul on võimalik kriminaalasjas lõpplahend saada vaid loetud päevadega (nt kiirmenetlusena tehtud kokkuleppemenetluses). Seetõttu antakse kohtule võimalus määrata riigi õigusabi tema varanduslikust seisundist sõltumata ka sellisele kannatanule, kes küll ei ole piiratud teovõimega, kuid kelle olulised õigused ja huvid võivad advokaadi abita jääda menetluses kaitseta. Seda, kas kannatanul on selliseid õigusi ja huve, mille kaitseks on õigusabi määramine vajalik, otsustab kohus, nagu saab kohus otsustada ka selle üle, kas kannatanule konkreetsel juhul on vaja riigi õigusabi määramata või ta saab oma õiguste kaitsmisega ise hakkama. Iseenesest ei tohi riik võtta endale lapsehoidja rolli seal, kus täiskasvanud ja adekvaatne inimene on teinud ebaharilikke eluvalikuid, näiteks keeldub süüdistatava vastu tsiviilhagi esitamast. Siin tulebki kohtul hinnata, kas tõepoolest on tegemist kannatanu suutmatusega oma õigusi mõista ja nende eest seista või on pigem kannatanu teinud teadliku valiku, millesse riigil ei ole õigust sekkuda.

Punkt 4. Muudatusega antakse prokuratuurile kui kohtueelse menetluse juhile võimalus esitada kohtule taotlus kannatanule riigi õigusabi määramiseks juba kohtueelses menetluses, et kannatanu õigused saaksid adekvaatselt kaitstud. Prokuratuuril tuleb taotluses põhjendada, miks ta leiab, et kannatanu olulised õigused ja huvid võiksid ilma advokaadi õigusabita kaitseta jääda.

Paragrahv 6 teeb muudatuse väärteomenetluse seadustikus

Väärteomenetluse seadustiku § 50² lõiget 3 täiendatakse viitega kriminaalmenetluse seadustiku §-le 160⁵. Muudatuse eesmärgiks on ka väärteomenetluses võimaldada menetlusvälisele isikule tutvuda väärteoasja kohtutoimikuga.

Muus osas eelnõu eesmärkide saavutamiseks väärteomenetluse seadustikku muuta ei ole vaja, sest väärteomenetluse seadustiku § 2 kohaselt kohaldatakse juhul kui seaduses ei ole sätestatud teisiti väärteomenetluses kriminaalmenetluse sätteid, arvestades väärteomenetluse erisusi.

Paragrahv 7 käsitleb seaduse jõustumist.

Seadus on plaanitud jõustuma 2025. aasta 1. aprillil. Seaduse rakendamisel juhendatakse üldisest põhimõttest, et menetlustoimingu kohta kohaldatakse menetlustoimingu tegemise ajal kehtivat seadust. Kui kriminaalasjas on juba kohtuistungid alanud, aga eelmenetluses lahendamisele kuuluvad küsimused (nt tõendi lubatavuse küsimus) on senini lahendamata, saab kohus need küsimused ära lahendada kohtuliku arutamise ajal juba kehtiva seaduse kohaselt. Samuti on võimalik kohtulikus eelmenetluses teha vajalikud korraldused selleks, et kohtueelse menetluse lõpuleviimisel esitamata jäänud kokkuvõtted tunnistajate ütlustest saaksid esimesel võimalusel vastaspoolele esitatud ja jälitustoimingutega kogutud materjalid tutvustatud.

4. Eelnõu terminoloogia

Eelnõukohase seadusega võetakse kriminaalmenetluses kasutusele termin *omaksvõtt*, mis on seni olnud kasutusel tsiviilkohtumenetluses ning halduskohtumenetluses, ehkki asjaolude omaks võtmisest räägib ka kehtiv KrMS § 227 lõike 3 punkt 1. Eelnõukohase § 60 lõike 4 järgi on omaksvõtt vastaspoole faktiväitega selgesõnaline ja tingimusteta nõustumine kohtule adresseeritud kirjalikus avalduses või suuliselt kohtuistungil.

Kohus võib tunnistada asjaolu omaks võetuks või omaksvõtu tagasi lükata. Kui kohus omaksvõtu vastu võtab, st tunnistab faktilise asjaolu omaks võetuks, loetakse see omaksvõetud faktiline asjaolu omaksvõtule tuginedes tuvastatuks. Sellisena on eelnõukohane omaksvõtt kriminaalmenetluses toimele sarnane eelkõige hagimenetlusega, mis on ka loogiline, kuivõrd nii hagiline tsiviilkohtumenetlus kui ka kriminaalkohtumenetlus on põhiolemuselt võistlevad menetlused.

Lisaks ühtlustatakse terminoloogiat selles osas, et menetleja lahendis õigusliku argumentatsiooni kohta kasutatakse läbivalt sõna „põhjendama“, mitte aga „põhistama“, mis tähendab TsMS § 235 kohaselt kohtule väite põhjendamist ja vabatõenditega tõendamist. Kohtulahendite Riigi teatajas publitseerimise, so avalikkusele kättesaadavas tegemise kohta kasutatakse edaspidi läbivalt sõna „avalikustama“ senise „avaldamise“ asemel, kuivõrd „avaldamine“ tähistab pigem kohtus tõendite sisu tajutavaks tegemist.

5. Eelnõu vastavus Euroopa Liidu õigusele

Eelnõu on kooskõlas ELi õigusega.

6. Seaduse mõjud

6.1. Sotsiaalne, sealhulgas demograafiline mõju

6.1.1. Mõju kannatanute õigustele

Tsiviilhagi kriminaalmenetluses läbi vaatamata jätmise võimaluste avardamine tähendab seda, et osad kannatanud peavad oma tsiviilnõude lahendamiseks edaspidi pöörduma tsiviilkohtumenetluse korras maakohtusse. Kuivõrd enamik tsiviilhagisid aga ei takista kriminaalasja kiiret läbivaatamist ei mahukuse ega keerukuse tõttu, puudub alus jätta neid läbi vaatamata ka eelnõukohase seaduse alusel. Isegi kui hagi jäetakse kriminaalmenetluses läbi vaatamata, saab selle ikkagi lahendada tsiviilkohtumenetluse korras. Kannatanute õiguste kaitse taseme säilitamiseks on eelnõus sätestatud, et menetluse ökonoomia kaalutlusest tulenevalt saab läbi vaatamata jätta ainult sellise hagi, mille esitanud kannatanu on kohtu hinnangul võimeline oma huve kaitsma ka muus menetluses. Seega on eelkõige mõjutatud juriidilised isikud, kes praktikas esitavad keerukamatele konstruktsioonidele tuginevaid tsiviilhagisid ja on samas ka võimelised palkama kvalifitseeritud esindaja. Riigilõivuvaba hagi, mis kriminaalmenetluses on esitatud ja jäetud läbi vaatamata, saab riigilõivuvabalt esitada ka tsiviilkohtumenetluses. Samuti on tsiviilkohtumenetluses kui tsiviilhagi läbivaatamisele spetsialiseerunud menetluses tõenäoliselt keeruliste tsiviilvaidluste lahendamine sujuvam ja otstarbekam. Seetõttu on ebasoodne mõju kannatanute õigustele pigem vähene.

Lisaks luuakse seaduslik võimalus kannatanutele kohtueelses menetluses esindaja määramiseks riigi õigusabi korras kannatanu varanduslikust seisundist sõltumata, kui prokuratuuri hinnangul kannatanu õigused ja huvid jääksid ilma advokaadi abita piisavalt tagamata. See muudatus mõjutab küllalt väikest gruppi kannatanuid, kellest mõned võivad olla faktiliselt piiratud teovõimega. Muudatuse tulemusel paraneb selliste kannatanute õiguskaitse.

6.1.2. Mõju kriminaalmenetluses osalejate õigustele üldiselt

6.1.2.1. Mõistlik menetlusaeg

Kohtumenetluste keskmine pikkus on Eestis alates 2018. aastast pidevalt tõusuteel olnud (2018. aastal keskmiselt 32 päeva, 2023. aastal keskmiselt 55 päeva), kusjuures asjade üldarv on pidevalt vähenenud (2018. aastal lahendasid maakohtud 5655 kriminaalasja, 2023. aastal ainult 3503 asja),

eeskätt on pikenenud üldmenetluses lahendatavate asjade kohtumenetlusele kuluv aeg²⁸. Tõsi, üldmenetluste väikese absoluutarvu tõttu on üldmenetluste keskmine menetlusaeg iga üksiku väga pikalt menetluses olnud asja kohtus lahendamisele kuluvast ajast tugevalt sõltuv. Sellele vaatamata on trend pikemate menetluste suunas olnud pidev (ja mitte üksnes üldmenetluste puhul), ehkki Euroopa ja ka laiemalt lääneriikide arvestuses on Eesti kriminaalkohtumenetlus CEPEJ andmetel²⁹ jätkuvalt üks kiiremaid, kui mitte kõige kiirem.

Seadusemuudatuste põhiline mõju avaldubki kohtulikus üldmenetluses, mida 2023. aastal oli ca 8% kõikidest maakohututes lahendatud kriminaalasjadest³⁰. Muudatustega luuakse võimalused nendes asjades vältida menetluses viivitusi ja tõkestada pahatahtlikku menetluse venitamist. Samuti luuakse võimalus kohtumenetlust üldkorras lahendatavais kriminaalasjades kontsentreerida omaksvõtu abil, mis omakorda laseb poolte ja kohtu menetlusressurssi kokku hoida. Muudatused süüdistatavate ja muude kohtumenetluse poolte õiguskaitset ei vähenda, kuna on suunatud menetlusliku üllatamise ja pahatahtlike manipulatsioonide vastu (need, ehkki võiksid viia süüdistatava jaoks soodsamale lõpplahendusele, ei ole õiglase kohtumenetluse osad), andes samas kohtule ja pooltele suurema paindlikkuse kohtumenetluses ratsionaalseid ja õiglaseid valikuid teha. Miski seaduses ei ahenda kohtumenetluse poolte menetluslike õigusi ega võimalusi heas usus oma menetlusõigusi teostada.

Lühimenetluse ja kokkuleppemenetluse sätete korrigeerimise tulemusel saab eeldatavasti ka rohkem kriminaalasju oma lahenduse lihtmenetlustes. Lühemad ja ratsionaalsemad kriminaalmenetlused tähendavad menetluses osalejatele aga üksiti väiksemaid menetluskulusid ja vähem frustratsiooni ülemäära kaua kestvate protsesside pärast.

Kohtumenetluse pooltel, sealhulgas süüdistataval, on õigus õiglasele kohtumenetlusele ja osaks sellest on ka õigus menetlusele mõistliku aja jooksul. Seadusega tagatakse senisest paremini ka mahukate kriminaalasjade lahendamist mõistliku aja jooksul.

6.1.2.2. Mõju isikuandmete kaitsele ja kohtumenetluse avalikkusele

Seadusega piiratakse mõningate isikuandmete töötlemist kriminaalmenetluses, mille tulemusel suurendatakse inimeste eraelu puutumatus kaitset. See muudatus lähtub isikuandmete töötlemise minimaalsuse põhimõttest ja puudutab isikuid, kelle isikuandmeid (sidevahendite ja kontaktandmed, töökoht, õppimiskoht) kajastatakse praegu veel kehtiva seaduse kohaselt erinevate menetlustoimingute protokollides. Samuti täpsustatakse ja ühtlustatakse isikunimede kajastamist ja pseudonüümimist kohtulahendites. Muudatuste tulemusel väheneb oht, et isikuandmed sattuvad isikute kätte, kes neid kuritarvitama asuksid.

Sätetatakse kõikide, sh veel jõustumata kohtulahendite avalikustamine. See suurendab kohtute tegevuse läbipaistvust ja edendab õigusteadust, kuivõrd muudab senisest suurema osa kohtulahenditest kättesaadavaks otse Riigi Teatajast kohe pärast kohtulahendi tegemist. Lisaks on muudatusel positiivne mõju ajakirjandusele, kuivõrd kohtulahendid on kohe avalikud ja ajakirjanikud saavad lahendi tekstiga vabalt tutvuda. Samuti reguleeritakse kohtutoimikuga

²⁸ Justiitsministeeriumi kohtustatistika andmetel oli 2018.aastal üldmenetluses lahendatud kriminaalasja kohtumenetluse keskmine pikkus 148 päeva ja 2023.aastal 316 päeva, samas üldmenetluses saabunud asjade absoluutarvud olid vastavalt 453 ja 111.

²⁹ <https://rm.coe.int/cepej-report-2020-22-e-web/1680a86279>

³⁰ Lühimenetluses lahendati 2023.aastal 15% kõikidest kriminaalasjadest, kokkuleppemenetluses 78% ja käskmenetluses alla 1%.

tutvumise võimalus, mis oli seni üldse reguleerimata. See annab ajakirjanikele selge aluse avaliku huviga asjades kohtumaterjalidega tutvuda.

6.1.3. Mõju kohtutele ja kohtusüsteemile

Muudatustega antakse kohtutele rohkem paindlikkust: tingimusel, et kohtumenetluse poolte õigusi ja avalikke huve ei rikuta, saavad kohtud senisest laiemad võimalused arutada kriminaalasja ilma süüdistatava kohalviibimiseta ja videosilla vahendusel. Kaitsjate vahetamisega menetluse venitamise korral saab kohus võimaluse määrata paralleelselt lepingulise kaitsjaga süüdistatavale asenduskaitse riigi õigusabi korras. Eelmenetluses ja määruskaebuste lahendamisel saab kohus asja iseloomust lähtudes otsustada, kas pidada kohtuistung või mitte. Üldmenetluses saab kohus sekkuda kohtumenetluse poolte tegevusse esemeliste tõendite avaldamisel, kui pool teeb seda ebaotstarbekal viisil, nõuda või lubada kohtuvaidluse eel poolte kirjalikke seisukohti ning kehtestada mõistlikud ajalised piirangud kohtukõnedele. Ristküsitluse reeglid muudetakse selgemaks ja see vähendab vaidlusi protsessuaalsete küsimuste üle. Tsiviilhagi saab kohus kriminaalasjas jätta läbi vaatamata ka põhjusel, et tsiviilhagi oma keerukuse või mahukuse tõttu takistaks kriminaalasja kiiret lahendamist. Kohtul ei ole kohustust uurida tõendeid ega argumenteerida faktiliste asjaolude tõendatusse üle olukorras, kus kohtumenetluse pooled on mingid faktilised asjaolud omaks võtnud. Kohtule antakse senisest avaramad võimalused teha määrused pealdisena taotlusel, selle asemel et koostada eraldi põhjendustega menetlusdokumente. Need muudatused kogumis annavad kohtule võimaluse enamiku kohtumenetluse venimise põhjuste maandamiseks ning eeldusel, et kohtunikud seaduses antud võimalusi oma menetlustes kasutavad, vähendavad kohtute töökoormust ja tõstavad lahendamisjõudlust. Suurem paindlikkus oma töö korraldamisel, sealhulgas kirjaliku menetluse rakendamisel, võib tähendada, et kohtupidamine muutub senisest vähem avalikuks ja kohtupidamise tseremoniaalne ja pedagoogiline aspekt jääb tagaplaanile. Selle riski maandamine on kohtunike ülesanne ja igal juhul tuleb kohtul oma tegevuse korraldamisel kohtumenetluse avalikkuse põhimõttega arvestada. Sätetades, et kõik kohtueelses menetluses menetlusosaliste esitatud kaebused, mida ei ole veel jõutud ära lahendada, koonduvad kriminaalasja arutavasse kohtusse, välditakse dubleerivaid kaebemenetlusi, mis kulutavad tarbetult menetlusressurssi ja tekitavad kohati dissonantseid olukordi. See muudab ka kaebuste lahendamise koherentseks nn põhikriminaalasjaga. Eeluurimiskohtunike välistamine kriminaalasja üldmenetluses arutamisest võib väiksemates kohtutes tekitada töökorralduslikku kitsikust, kui eeluurimiskohtuniku ülesandeid on samas kriminaalasjas täitnud paljud kohtunikud. See probleem on aga maandatav töökorraldusega, kus ühes kriminaalasjas täidab eeluurimiskohtuniku funktsioone üldreeglina sama kohtunik. Kohtulahendite avalikustamise ühtlustamine võimaldab kohtutes tööprotsesse lihtsustada ja automatiseerida. Kuna avalikustamine ja pseudonüümimine on seaduses selgelt reguleeritud ning suures osas automatiseeritav, väheneb kohtukantsleides päringute hulk ja taotluste hulk isikuandmete eemaldamiseks. Samuti ei ole enam tarvis pidevalt jälgida lahendite käekäiku, et kindlustada nende õigeaegne avalikustamine, kuna avalikustamisele kuuluvad lahendid ka siis, kui nad ei ole jõustunud.

6.2. Mõju riigi julgeolekule ja välissuhetele

Olulist mõju riigikaitsele ja välissuhtlusele seadusel ei ole.

Siseturvalisuse vaates tähendavad kiiremad ja ratsionaalsemad kohtumenetlused siseturvalisuse suurenemist, kuna kriminaalasjad saavad kiirema lahenduse. See tähendab, et kurjategijad saavad kiiremini karistatud ja isikud, keda alusetult süüdistatakse kuriteo toimepanekus, saavad kiiremini vabastatud süüdistuste alt. Mõningad muudatused kohtueelse menetluse andmete avaldamises võivad esmapilgul uurimisasutustele meeleshärmi valmistada, kuivõrd sageli kaldutakse neid

andmeid kinni hoidma isegi siis, kui nende avaldamine on kaitseõiguse tagamiseks vajalik ja andmete varjamiseks tegelikult põhjust ei ole. Nende muudatuste tegelik mõju on siiski vähene, kuivõrd juurdepääsu andmetele, mida on põhjust varjata, saab jätkuvalt piirata.

6.3. Mõju majandusele

Seadusega kiirendatakse kriminaalkohtumenetlusi ja sel teel parandatakse kaudselt ettevõtluskeskkonda. Otsest majanduslikku mõju muudatustel ei ole.

6.4. Mõju elu- ja looduskeskkonnale

Seadusega tehtavad muudatused elu- ja looduskeskkonda otseselt ei mõjuta. Kaudselt toob muudatuste tulemusel mõningane kirjatöö ja reisimisvajaduse vähenemine kaasa väiksema energiatarbimise.

6.5. Mõju regionaalarengule

Regionaalarengule eelnõu otseselt mõju ei avalda.

6.6. Mõju riigiasutuste ja kohaliku omavalitsuse korraldusele

6.6.1. Mõju riigieelarvele

Seadusega otseselt tulu ei teenita. Kaudselt on kohtusüsteemi toimimise tõhustamise tulemuseks see, et teenuste senise taseme säilitamiseks ei ole vaja teha lisakulutusi ning olemasolevate vahenditega saavutatakse kiirem tulemus. Võimalik ka, et tekib mõningane eelarvevahendite kokkuhoid näiteks selle arvelt, et lühema kohtuliku arutamise ja senisest enam lihtmenetluste rakendamise tulemusel vähenevad riigi kulutused süüdistatavatele määratavale riigi õigusabile. Seadusega laiendatakse kohtu võimalust määrata riigi õigusabi eelkõige süüdistatavatele asenduskaitseja määramisega ja mõnedele kannatanutele. Kuivõrd aga need olukorrad, kus seadus riigi õigusabi määramise lisavõimalused ette näeb, esinevad harva, ei tekita see eelarves olulist lisakulu.

6.6.2. Mõju riigiasutuste mainele

Keeruliste ja mahukate kriminaalkohtumenetluste kestuse üle on viimasel ajal palju kurdetud ja see on kohtu, prokuratuuri ja kriminaaljustiitsüsteemi mainele tervikuna mõjunud kahjulikult. Muudatusega antakse nii kohtule kui ka prokuratuurile lisavõimalused selleks, et kriminaalasju efektiivselt menetleda. Olukord, kus kriminaalasjad menetletakse lõpuni kiiresti ja korrektselt, aitab riigi institutsioonide mainet parandada ning suurendab usku, et õiguslikud mehhanismid Eestis toimivad ja kurjategijad võetakse vastutusele. See suurendab üldiselt usaldust Eesti riigi vastu.

7. Seaduse rakendamisega seotud riigi ja kohaliku omavalitsuse tegevused, eeldatavad tulud ja kulud

Seaduse rakendamisega kohalikele omavalitsustele mingeid tulusid ega kulusid ei kaasne.

Jõustumise ootel kohtulahendite avalikustamine, isikuandmete eemaldamine kohtulahenditest ja istungitele veebilinkide kuvamine vajavad IT-arendustöid kohtute infosüsteemis, e-toimiku süsteemis ja Riigi Teataja infosüsteemis, mis toovad kaasa mõningased kulutused. Projekti

„Kohtulahendite puhastamine“ rahastatakse Euroopa Liidu struktuurivahenditest 400 000 euro ulatuses.

Lisaks on võimalikud kulutused IT-arendustele, mis on tingitud määruste ja süüdistusaktile esitavate nõuete muutmise ja eeluurimiskohtuniku asjade kohtualluvuse muutmise. Tegemist ei ole siiski tektooniliste muudatustega, mis tingiksid kogu süsteemiarhitektuuri ümberehitamise vajaduse, vaid pigem pidevate arenduste ja muudatustega, mis tõenäoliselt märkimisväärseid lisakulusid ei tekita.

Riigieelarve tulusid seadusemuudatused ei suurenda, kuid aitavad eeldatavasti riigieelarve kulusid kokku hoida selle kaudu, et kohtumenetluses väheneb bürokraatia, kohtumenetlused muutuvad lühemaks ja kontsentreeritumaks ning sama menetlusressursiga on võimalik lahendada rohkem kriminaalasju. Lühemad protsessid tähendavad ka väiksemaid menetluskulusid.

8. Rakendusaktid

Justiitsministri 19.06.2014 määrus nr 21 (kohtulahendi alusel Eesti Vabariigile tasumisele kuuluva nõude täitmiseks vajalike andmete loetelu ja nende vormistamisele esitavad tehnilised nõuded - <https://www.riigiteataja.ee/akt/128062014046>) muutub volitusnormi asukoha (uus volitusnorm on KrMS § 145 lg 7) tõttu kehtetuks ning tuleb uuesti kehtestada. Sisulisi muudatusi ei ole vaja teha, vaja on muuta vaid preambulit. Rakendusakti kavandit ei ole seletuskirjale lisatud, sest olemasolevas määruses sisulisi muudatusi teha ei ole vaja, vaja on muuta preambulit (volitusnormi asukoha muutumise tõttu) ning seetõttu ei teki küsimust rakendusakti põhiseadusele vastavusega. Puudub vajadus rakendusakti kavandi formaalseks lisamiseks.

KrMS § 160³ lõike 1¹ kehtetuks tunnistamisega kaotab senise tähenduse ka peaprokuröri juhis, millega on kehtestatud kohtueelse menetluse dokumentide näidismuud.

9. Seaduse jõustumine

Seaduse jõustumine ei vaja pikemaid ettevalmistusi. Rakendusaktides tehtavad muutused on pigem formaalset laadi. Võimaldamaks sujuvat üleminekut, on KrMSRS-ile lisatud rakendussätteid juba käimas olevate kohtuistungite ja juba esitatud kaebuste menetlemise kohta.

10. Eelnõu kooskõlastamine, huvirühmade kaasamine ja avalik konsultatsioon

Eelnõu esitati EIS kaudu kooskõlastamiseks ministeeriumidele ning arvamuse avaldamiseks kohtutele, Eesti Advokatuurile, Riigiprokuratuurile, Õiguskantsleri kantseleile, Politsei- ja Piirivalveametile, Maksu- ja Tolliametile, Keskkonnaametile, Tartu Ülikoolile, Kaitsepolitseiametile, Sõjaväepolitseile, Konkurentsiametile, Andmekaitseinspeksioonile ja Eesti Arstide Liidule. Esitatud arvamused ja seisukohad nende suhtes on esitatud kooskõlastustabelis.